

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Niklas Selberg

Företagsbot:
om brott och bot
i näringsverksamhet

Examensarbete
20 poäng

Helén Örnemark-Hansen

Straffrätt

Vårterminen 2006

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte och frågeställningar	7
1.2 Juridisk metod. Rättskällor	8
1.3 Forskningsläget	11
1.4 Uppsatsens disposition	12
1.5 Prolog: brott i näringsverksamhet	12
1.5.1 Kriminaliserat i arbetsmiljön. Ansvarssubjektet	14
2 OM FÖRETAGSBOT: HISTORIK	17
2.1 Inledning och kapitlets disposition	17
2.2 Konturerna av en ny sanktion: 1948-1977	17
2.3 Fruktlösa förslag?: 1978-1983	20
2.3.1 Rättsväsendets aktörer om 1979 och 1981 års förslag	22
2.4 Lagstiftning och fortsatt diskussion: 1984-1995	24
2.4.1 Rättsväsendets aktörer om 1984 års förslag	28
2.5 Utredningsarbete och reform: 1996-2006	28
2.5.1 Åklagarna och företagsboten av år 1997 och 2001	31
3 OM FÖRETAGSBOT: SYSTEMATIK	32
3.1 Inledning och kapitlets disposition	32
3.2 Företagsboten och straffrättens kanon	32
3.3 Klander i form av straff eller särskild rättsverkan av brott?	35
3.4 Kriminalpolitiska skäl pro et contra straffrättslig företagssanktion	35
3.5 Företagsbotens försvunna ratio. Företagsboten och företagens rationalitet	37
3.6 Företagsboten införs, kritiseras och reformeras	40

3.7	Internationella åtaganden	41
3.8	Det straffrättsliga sammanhanget. Exkurs: klander och organisationer	43
3.8.1	Företagaransvar. Straffansvar i företag	45
3.8.2	Förverkande	48
3.9	Företagsboten tillämpas? Exkurs: förverkandets och näringsförbudets effektivitet	49
4	OM FÖRETAGSBOT: DOGMATIK	51
4.1	Inledning och kapitlets disposition	51
4.2	Åtalsregel: individuellt straffansvar och företagsbot. Åtalsfrågan	52
4.3	Preskription	53
4.4	Det klandervärda?	54
4.4.1	Gärningen och brottet	54
4.4.2	Strängare straff än penningböter	56
4.4.3	I utövningen av näringsverksamhet	56
4.4.4	Brottslighet riktad mot näringsidkaren	57
4.5	Ansvar och ansvarsfrihet	58
4.5.1	Skäligt brottsförebyggande	58
4.5.1.1	Skäliga åtgärder i praxis	59
4.5.2	Särskild ställning eller tillsynsansvar	60
4.6	Den klandrade?	61
4.6.1	Det offentliga som näringsidkare	62
4.7	Böteslatitud	64
4.8	Beräkning av företagsbot	64
4.9	Jämkning av företagsbot	65
4.9.1	Billighetsskälens tillämpningsområde de facto och de jure	67
4.10	Eftergift av företagsbot	68
4.11	Straffprocessuella implikationer	69
4.12	Verkställighet, taxering, m.m.	74
5	OM FÖRETAGSBOT: KRITIK	76
5.1	Inledning och kapitlets disposition	76
5.2	Ur företagsbotens tillkomsthistoria	76
5.2.1	Straffrättens företagsekonomiska begränsningar	77
5.3	Företagsboten som del i helheten	78

5.4	Företagsboten de lege lata	79
5.4.1	Företagsboten, den allmänna straffrätten och den sedvanliga straffprocessen	79
5.4.2	Särskilt om näringsidkare och dess verksamhet	80
5.4.3	Ansvarsförutsättningar och jämkning/eftergift: två steg framåt, ett steg bakåt?	84
5.4.4	Företagsboten som primär sanktion: två steg framåt, ett steg bakåt?	85
5.4.5	Beslutsschema	86
5.4.6	Verkställighetens verkan: företagsbotens effektivitet som sanktion	89
5.4.7	Något om aktiebolag och dess företrädare	89
5.4.8	Icke-fysisk person framför skranket	91
5.5	Företagsbotens ratio legis: skäliga brottsförebyggande åtgärder	92
5.5.1	Ett allmänstraffrättsligt perspektiv på underlåtenhet att förhindra brott	93
5.6	Konkurrerande perspektiv. Straffprocessuella aspekter	100
5.7	Företagsbotsreglernas effektivitet. Åklagarnas roll	102
5.8	Vad kan skäligen krävas av näringsidkare till undvikande av brott?	105
5.8.1	Effektivitet de lege ferenda	110
5.8.2	Slutord	110
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING		113
RÄTTSPRAXIS. MYNDIGHETSPRAXIS		124

Sammanfattning

Uppsatsen innehåller en bred rättsvetenskaplig undersökning av gällande svensk rätt om företagsbot, som är en särskild rättsverkan av brott. Undersökningen beaktar samtliga relevanta rättskällor. Ämnet är otillfredsställande behandlat av straffrättsdoktrinen. Regelverkets framväxt, rättsliga inramning och straffrättsliga omgivning skildras i uppsatsen. Huvuddelen av uppsatsen utgörs av en genomgång av regelverket och en kritisk granskning av detsamma. Undersökningens resultat sammanfattas enligt följande:

Företagsboten har en lång och trevande tillkomsthistoria i vilket framträder att det individuella straffansvaret och det klassiska brottsbegreppet hindrat ett enkelt införlivande av företagsboten i straffrätten. Straffkonceptet har i och med införandet av företagsboten mist sin unicitet som klandrande rättsföljd. Argumenten för företagsboten har oklar tyngd, med anledning av att doktrinen om företagaransvar har omstridd status och oklar räckvidd samt att vinstförverkandet inte är effektivt. Straffprocessens aktörer har i lagstiftningsärendet artikulerat starkt motstånd mot att införliva företagsekonomiska beräkningar i sina arbetsuppgifter.

Företagsboten och vinstförverkandet har samma ursprung och ratio legis. Företagsbotens ratio legis som den presenterades vid regelverkets införande, dvs. motandet av vinstintresset som brottsmotiv, har försvunnit från senare förarbeten. Företagsbotens samtida historia är motsägelsefull. Reglerna har kritiserats kraftigt och reglernas tillämpningsområde har utvidgats. Sveriges internationella åtaganden kräver att rättsordningen innehåller regler motsvarande företagsboten. Vinstförverkandet, näringsförbudet och företagsboten har samtliga anklagats för att utgöra ineffektiva regler.

Billighetsskäl vid jämkning av företagsboten har mot bakgrund av övriga rättsregler en oklar och eventuellt beskuren räckvidd.

Reglerna om företagsbot är invecklade, med den följden att skillnader bör upprätthållas ifråga om de inblandade aktörerna. Reglerna anger ett *subjekt* som kan ådömas företagsbot, en *kontext* i vilken brottsligheten skall vara begången och en *agent* vars agerande kan utesluta dom om företagsbot. Ett brott begånget av en *gärningsman* är primär förutsättning för dom om företagsbot.

En inledande förutsättning för dom om företagsbot överensstämmer med grund för jämkning/eftergift av företagsbot. På ifrågasvarande punkt är reglerna otydligt utformade.

Åtalsregeln som under vissa förutsättningar skall göra företagsboten till primär sanktion är ambivalent genomförd och är behäftad med ett centralt undantag innebärande att befattningshavare som agerat försumligt relativt företagets instruktioner likväl omfattas av det individuella straffansvaret.

För sin verkan som sanktion är företagsboten avhängig att den utgör ett chikanerande av den verksamhet som ådömts företagsbot.

Associationsrättens regler om aktiebolags företrädares skadeståndsansvar mot bolaget för vårdslöst orsakade ekonomiska skador verkar i motsatt riktning relativt företagsboten. Sanktionen kommer med stöd av aktiebolagsrättens skadeståndsregler återigen att träffa fysiska personer.

Företagbot ådömes för att en näringsidkare inte varit tillräckligt aktiv för att förebygga brottslighet. Därför bör företagsboten primärt förstås som ett imperativ för näringsidkare att i sin verksamhet verka brottsförebyggande. Regleringen kan i denna del uppfattas som ett de facto delikt/negativt handlingsrekvisit. Argumenten för straffrättens regler om skyldighet att verka brottsförebyggande motiverar även företagsboten.

Företagsbotsreglernas effektivitet hotas med anledning av att dess mest centrala rekvisit är bristfälligt utformat i så motto att det inte klart beskriver vad som krävs av näringsidkaren till förebyggande av brott. Istället anges endast en företagsekonomisk målkonflikt mellan brottsförebyggande åtgärder och vinstmaximering. I denna bemärkelse saknar reglerna normerande innehåll. Reglernas utformning innebär att utrymmet för invändningar från den tilltalade blir både svåröverblickbart och vidsträckt. Rekvisitet bör de lege ferenda förtydligas eller slopas.

Förord

Jag är, i och med uppsatsarbetet, tack skyldig många personer. Lars Zanderin, som väckte mitt intresse för arbetsmiljörätt. Bernard Johann Mulder, för utvecklande och lärorika diskussioner. Lärare och forskare vid Rättsociologiska enheten, Lunds universitet, för givande seminarier som tillfört nya dimensioner av juridiken. Min handledare, Helén Örnemark-Hansen, för god vägledning. Personal på Justitiedepartementet, Arbetsmiljöverket, Åklagarmyndigheten, Riksarkivet i Arninge, flera tingsrätter och hovrätter samt Lunds universitets juridiska fakultets bibliotek för hjälp med insamling av data. Min familj, Mia, Håkan och Agnes, för stöd och motivation. Och Rebecca, utan vars hjälp jag inte kunnat skriva någon uppsats.

Jämsunda på internationella kvinnodagen 2007.

Niklas Selberg

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslag (2005:551)
AMF	Arbetsmiljöförordning (1977:1166)
AML	Arbetsmiljölagen (1977:1160)
BrB	Brottsbalk (1962:700)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Dir.	Kommittédirektiv
diss.	Dissertation; akademisk avhandling
Ds	Betänkande i departementsserien
Ds Ju	Betänkande i departementsserien från Justitiedepartementet
ECHR	Europeiska konventionen d. 4 nov. 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
f.	och följande sida
ff.	och följande sidor
FT	Förvaltningsrättslig tidskrift
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
JFT	Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland
JK	Justitiekanslern
JO	Riksdagens justitieombudsmän; Justitieombudsmännens ämbetsberättelse
JT	Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet
JustR	Justitierådet
JuU	Justitieutskottets betänkande
JV	Jussens Venner
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd. I
NJM	(Förhandlingarna vid det) Nordiska Juristmötet
NTfK	Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab
NU	Nordisk utredningsserie
MB	Miljöbalk (1998:808)
MD	Marknadsdomstolen; Marknadsdomstolens domar
MÖD	Miljööverdomstolen; Miljööverdomstolens domar
prop.	Regeringens proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RH	Rättsfall från hovrätterna
RP	Lag (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken
rskr.	riksdagsskrivelse
RÅ	Regeringsrättens årsbok
s.	sida
Skr.	Regeringens skrivelse
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TR	Tingsrätten
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap
TSA	Advokaten, Tidskrift för Sveriges advokatsamfund

1 Inledning

Företagens, och mera allmänt taget organisationernas, allt större samhälleliga betydelse har utökat behovet att forska i brott som begåtts inom dessa organisationer och att utforska problem angående straffansvaret för dessa brott.¹

Miljontals människor tillbringar dagligen en tredjedel av sin vakna tid på arbetsplatsen.² De förtjänar sitt levebröd i hundratusentals privata företag eller offentligt finansierade verksamheter, i tillverkningsindustri och tjänstesektor.³ I företagen, dvs. i aktiebolag och andra juridiska former för näringsverksamhet, ackumuleras enorma ekonomiska värden. Tillsammans redovisade storbolagen en vinst före skatt på nästan 81 miljarder kronor för sista kvartalet 2006.⁴ Dessa entiteters intensiva verksamhet blir av den anledningen centrala för rättsordningen att reglera. Verksamheterna eller företagen utgör betydelsefulla arenor både ur ett individ- och samhällsperspektiv och kan komma att fylla både positiva och negativa funktioner för de anställda inom organisationerna, och för omgivningen. Företagens verksamhet kan leda till exempelvis allvarliga olyckor och tillbud i arbetet som skadar enskilda, skador på den yttre miljön eller på konsumenter, eller innebära led i osund konkurrens. Ett företag kan till och med i sin form fungera som en typ av brottsverktyg.

Med anledning av detta har den näringsreglerande lagstiftningen tillkommit, i syfte att reglera företagens funktionärer och verksamheter. Den sanktioneras i vissa delar med straffhot; att överträda någon av dessa bestämmelser är således att begå en klandervärd straffbar gärning – att begå ett brott. Det sägs att ofta begås brott i näringsverksamhet, och viktigare ändå: att det i näringsverksamhet kan begås till och med svåra brott.⁵ Detta sker inte sällan: påstådd oredlighet i näringsverksamhet, vilken kan vara brottslig, kommer med jämna mellanrum till allmänhetens kännedom i termer av ”skandaler” eller ”härvor”, som representerar de spektakulära summorna, riskerna och de fåtaliga händelserna. Bolag som Skanska och Systembolaget kommer för lång tid framöver att vara förknippade med sådana suffix, som i ”Hallandsåsskandalen” eller

---

¹ Lahti, R. (2002) s. 389.

² År 2004 förvärvsarbetade 4 162 497 personer i Sverige. Enligt arbetstidslagen (1982:673) 5 § får ordinarie arbetstid uppgå till högst 40 timmar i veckan. Den statistiska uppgiften hämtad från SCB: s Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik (RAMS). http://www.scb.se/templates/tableOrChart___23044.asp Hämtat den 14 november 2006, kl. 18.27.

³ I Sverige fanns år 2005 900 151 företag och 974 576 arbetsställen. Uppgiften är hämtad från SCB: s Företagsregistret. http://www.scb.se/templates/Standard___36175.asp Hämtat den 14 november 2006, kl. 18.21.

⁴ Detta motsvarar en ökning med cirka 26 % jämfört med motsvarande period 2005. Se artikel i Dagens Nyheter 07-02-09 ”Storbolagens vinster 26 procent högre”, av M. Rörbecker. Delvis liknande statistik fyller liknande funktion i Jönsson, S. (2004) s. 169 f.

⁵ Ekobrottsmyndigheten Årsredovisning 2006.

”Systembolagshärvan”.⁶ En blick på statistiken om arbetslivets mer vardagliga aspekter ger en mindre sensationell, men alltså dyster bild av svenskt arbets- och näringsliv: de senaste tio åren har varje vecka drygt en arbetstagare avlidit till följd av en olycka i arbetet och de anmälda arbetsskadorna för de senaste tio åren har uppgått till drygt 34 000 årligen.⁷ Arbetsmiljön framstår som ett centralt fält i sökandet efter oönskade och måhända klandervärda gärningar.

Det är alltså i verksamheter som man har att respektera lagens bokstav: helt klart gäller detta för de enskilda människor, som uppstår funktioner i företagen, som kan drabbas av straff. Men om nu exempelvis en olycka eller ett tillbud bedömts vara en brottslig gärning, vem har då begått denna gärning och skall därmed ansvara för den? Påfallande ofta består de facto gärningen i en underlåtenhet att handla över huvud taget, begången av någon som varit skyldig att göra detta till undvikande av olyckor och tillbud. Det är sökandet efter det ansvariga subjektet som blir nyckeln till möjligheten att klandra någon. Identifieras inget subjekt alls, eller identifieras ett subjekt som i målet visar sig vara ”fel”, kan något klander inte utfärdas. Åtalas ”fel” person, skall ju åtalet ogillas, och ingen (fysisk) person kan göras ansvarig för det påstådda – kanske till och med bevisade – brottet. Juristerna är pessimistiska om utsikterna att identifiera den individ som i en verksamhet är ansvarig för att tillsyn och kontroll sker: denna undersökning är både arbets- och tidskrävande. Det är svårt att identifiera den person som genom delegation är ansvarig för att verksamheten bedrivs i enlighet med gällande lagar och regler, och som varit oaktsam. Däremot är det relativt enkelt att konstatera om ett brott begåtts, och vilken orsak detta har. Problematiken om det straffrättsliga ansvarssubjektet sägs vara särskilt avancerad på den näringsreglerande specialstraffrättens område.

Identifierandet av en fysisk person som gärningsman är däremot enligt svensk gällande straffrätt inte i alla situationer ett absolut krav för att straffrättsligt färgat klander skall kunna utfärdas. Företagsboten är en särskild rättsverkan av brott som kan drabba ”näringsidkare” om brott begåtts i dennes verksamhet. Någon gärningsman måste inte utpekas och dömas för att företagsbot skall kunna komma ifråga. En sanktion – låt vara inte ett straff – kan drabba företaget som sådant, om inte den näringsreglerande lagstiftningen respekteras, och näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kan krävas av honom till förebyggande av brottsligheten. Företagsboten drabbar företaget ekonomiskt, klandrar det och orsakar det något ont. I viss mening träffar alltså strafflagens underförstådda styrningsambitioner även företagen som sådana, i deras egenskap av ”icke-fysiska personer”.

Företagsboten har, mot bakgrund av det ovanstående, stora och centrala uppgifter i en rättsordning som funnit det för gott att straffrättsligt

---

⁶ Se exempelvis artiklarna i Dagens Nyheter 06-06-30 ”Nya åtal i Systembolagshärvan”, av S. Kihlström och Sydsvenska Dagbladet 04-06-16 ”Åsensskandalen riskerar upprepas”, av S. Strömkvist.

⁷ http://www.av.se/dokument/statistik/dodsfall/2005/dodsolyckor_kon_arbetstagare_1955-2005.pdf Hämtat den 14 november 2006, kl. 18.15. Arbetsmiljöverket/Sveriges officiella statistik ”Arbetsmiljöstatistik. Rapport 2006:4. Arbetsskador 2005 – Preliminära uppgifter” Tabellen ”Anmälda arbetsskador efter kön och anställningsform år 1980-2005. Preliminära uppgifter för 2005. Samtliga personkategorier”, s. 53. Liknande statistik fyller liknande funktion i Jönsson, S. (2004) s. 69.

sanktionera stora delar av den näringsreglerande lagstiftningen. Förväntningarna som förknippats med företagsboten har varit höga. Samtidigt har rättsinstitutet varit föremål för en bred och djup kritik. Regleringens tillkomsthistoria är exceptionellt långvarig och redan under perioden av utredande som föregick lagstiftningen var företagsboten kraftigt omstridd. Det gjordes gällande att den i sig är otänkbar, som en slags logisk omöjlighet; att den är obehövlig, eftersom det individuella straffansvaret sägs vara tillräckligt för att sanktionera näringsreglerande lagstiftning; att den till och med kan skada det straffrättsliga systemet som sådant.

Efter inlemmandet, år 1986, i svensk rätt av en straffrättslig företagssanktion har kritiken riktat sig mot delvis andra omständigheter, exempelvis att reglerna är svårförståeliga och svårtillämpade. Inte desto mindre har regleringen varit en del av gällande svensk straffrätt i närmare 20 år. Förväntningarna på företagsboten som sanktion måste till stor del sägas ha kommit på skam, endast ett fåtal yrkanden om företagsbot har framställts och ännu färre fällande domar har meddelats. Institutet har alldeles klart inte kommit till någon vidare användning i det praktiska rättslivet och har spelat en mycket underordnad roll.

Trots att företagsboten diskuterats och kritiserats i två årtionden har det faktiska regelverket inte varit föremål för någon samlad och auktoritativ rättsvetenskaplig undersökning. Reglerna har relativt nyligen varit föremål för en omfattande och grundlig undersökning i form av en statlig utredning om juridiska personers straffansvar. Utredningen kunde presentera utvecklande resonemang om hindren och möjligheterna för den svenska straffrätten att utveckla adekvata sanktioner mot brott i näringsverksamhet.⁸ Även om utredningens förslag inte kommit att läggas till grund för lagstiftning har reglerna nyligen ändrats på centrala punkter, och sedan sommaren 2006 gäller nya regler om förutsättningarna för dom om företagsbot. Företagsbotsreglerna är intressanta och erbjuder en dynamisk utgångspunkt för studier av den allmänna straffrätten. Institutet belyser begränsningarna och möjligheterna i det individuella straffansvaret och de traditionella straffrättsliga begreppen gärning, skuld, ansvar och straff. Genom att studera gällande rätt om företagsboten kan viktiga frågor ställas till straffrätten som sådan, förutom att bristen på kunskap om reglernas innehåll botas.

Detta är således en rättsvetenskaplig uppsats om en spännande och viktig, men undanskymd, systemfrämmande och vanartig aspekt av en modern straffrättsordning: företagsboten.

1.1 Syfte och frågeställningar

Detta är en deskriptiv rättsvetenskaplig uppsats, om den särskilda rättsverkan av brott företagsbot, som syftar till att presentera en bred och djuplodande genomgång av gällande rätt på området. Syftet är också att skildra regleringens tillkomsthistoria och det rättsliga sammanhang i vilket institutet verkar. En central strävan för undersökningen är att införliva

---

⁸ SOU 1997:127.

företagsboten i den allmänna straffrättens system och terminologi för att möjliggöra en fördjupad förståelse av reglernas funktionssätt och förutsättningar för tillämpning. Syftet med uppsatsen är vidare att fördjupa förståelsen av gällande rätt genom att presentera de idémässiga grunderna för regleringen samt dess förhållande till det omgivande rättssystemet.⁹

Föreliggande uppsats avhandlar endast svensk nationell rätt och utelämnar därmed rättsjämförelser med andra jurisdiktioners reglering av det korporativa straffansvaret. EG-rättsliga aspekter av sanktionsrätten kan inte heller behandlas.¹⁰ Historieskrivningen om företagsboten startar 1948 och äldre rätt än så diskuteras inte.¹¹

Syftet med uppsatsen är emellertid inte enbart att utföra en deskriptiv rättsvetenskaplig studie utan också att kritiskt granska reglerna om företagsbot. På grundval av presentationen av gällande rätt identifieras viktiga och intressanta frågor att besvara. I denna del är uppsatsens ambitioner analytiska och går delvis bortom det snävt definierade juridiska perspektivet. Frågorna som skall besvaras kretsar kring regleringens effektivitet; varför har inte företagsboten tillämpats i högre utsträckning och varför har den inte blivit en levande del av svensk straffrätt? Vad kan sägas om företagsbotens status som sanktion?

Sammanfattningsvis är detta uppsatsens frågeställningar:

1. Hur har reglerna om företagsbot vuxit fram? Vilken kunskap kan utvinnas ur denna tillkomstprocess? Vilka speciella systembetingade hinder och möjligheter möter företagsbotsreglerna? Vilket tankegods berättigar institutet? Hur harmonierar företagsboten med övrig lagstiftning?
2. Vad är gällande svensk rätt om företagsbot? Vilka är förutsättningarna för att ådöma företagsbot? Vilka processuella implikationer har reglerna? Är regleringen om företagsbot effektiv? Varför yrkas företagsbot i så liten utsträckning?

1.2 Juridisk metod. Rättskällor

Det finns naturligtvis inte någon anledning att inte vara uppriktig: rättsdogmatisk forskning använder i regel ingen vetenskaplig metod. Man läser tryckt text på samma sätt som man läser en tidning eller en roman.¹²

Nils Jareborg kommenterar i det ovanstående citatet det förhärskande juridiska betraktelsesättet: rättsdogmatisk forskning består av särskild analys av särskilda källor och resulterar i kunskap om gällande rätt. Det rättsvetenskapliga arbetet benämns ofta rättsdogmatik. Detta är en rätts-

---

⁹ De många referenserna till källor och litteratur på företagsbotens område kan tjäna som en relativt utförlig bibliografi över svenskt och nordiskt material om företagsboten.

¹⁰ Se på detta tema Asp, P. (1998) (diss.).

¹¹ För en redogörelse för det korporativa straffansvarets äldre svenska historia hänvisas istället till Thornstedt, H. (1948). I övrigt gäller att uppsatsen diskuterar rättsläget i tiden till och med årsskiftet 2006/2007. Avgränsningen utesluter djupare undersökningar om skadestånd, vite och sanktionsavgift. Vidare diskuteras inte ansvarsfrågorna kopplade till den svenska tryckfriheten.

¹² Jareborg, N. (2004) s. 8.

vetenskaplig undersökning.¹³ ”Gällande rätt” är i sig ett omstritt begrepp som dock har en kärnbetydelse bestående bland annat av att det ska beteckna innehållet i ett överordnat normsystem kombinerat med ett tvångsmonopol. Normsystemet, för att få benämnas gällande rätt, får inte vara extremt oetiskt och måste vara skapat i enlighet med överordnade regler. Vidare måste regelsystemet ha ett minimum av effektivitet, eller chans till effektivitet.¹⁴ Det är i denna bemärkelse uppsatsen söker skildra gällande rätt, vilket kan ske mot bakgrund av till exempel Nils Jareborgs hållning i denna fråga:

[...] det [är] motiverat att tala om normativa system som existerande redan därför att det är mest praktiskt att göra så.¹⁵

Det som är rättsligt relevant är de praktiska satsen som vår rättsliga kultur tvingar oss att beakta i en juridisk argumentation. Det svenska rättssystemet innehåller en lära om materiella rättskällor, vilken betecknar skälen för att vissa normer skall ges juridisk auktoritet och rättslig giltighet. De källor som i en jurisdiktion sålunda definierats som rättskällor benämns formella rättskällor. Dessa rättskällor är material som har sin upprinnelse i källor till rättslig auktoritet.¹⁶ Den s.k. rättskällevärdsläran beskriver och rättfärdigar rättskällorna. När gällande rätt eftersöks betraktas rättskällevärdsläran ur ett internt perspektiv som tar fasta på argumentationens mening och poäng. Undersökningen görs med juristernas språk och anpassar sina omdömen till etik, men framför allt till gällande rätt. Rättskällevärdsläran innehåller även regler för vilken ställning olika källor skall ha i juridisk argumentation. Som auktoritetsskäl i en juridisk argumentation *skall* vissa källor beaktas, medan andra *bör* beaktas och ytterligare andra enbart *får* beaktas. Källor som skall beaktas är bindande och närvaron av dessa källor är nödvändiga för att en argumentation skall anses vara juridisk. Källor som skall beaktas är viktigare än de som endast bör eller får beaktas. Lagstiftning skall beaktas, prejudikat bör beaktas och lagstiftnings förarbeten innehåller motivuttalanden vilka bör beaktas som auktoritetsskäl i juridisk argumentation. Även den rättsdogmatiska litteraturen – doktrinen – får beaktas.¹⁷

Föreliggande undersökning bygger på samtliga förarbeten till företagsbotsregleringen samt samtliga relevanta rättsfall refererade i NJA och RH. Ett JO-beslut angående en åklagares sätt att utforma talan om företagsbot används också till belysande av rättsläget.¹⁸ Utmärkande för rättsområdet företagsbot är att få fall avgjorts av HD, vilket innebär att få prejudicerande fall är för handen. Lagstiftningen har dessutom nyligen

¹³ Rättsdogmatiken bildar ett vetenskapligt paradigm, jfr. Hydén, H. (2002) s. 57, med egna giltighetskriterier för forskningsresultat, jfr. Henning, A. (1987) s. 386-389.

¹⁴ Peczenik, A. (1995) s. 196 ff.

¹⁵ Jareborg, N. (2004) s. 8.

¹⁶ Peczenik, A. (1995) s. 204 ff.

¹⁷ Peczenik, A. (1995) s. 212 ff., 227 ff., 241 ff., 260 ff.

¹⁸ JO-beslutet (JO 1992/93 s. 163) återges även in extenso av JO Hans Ragnemalm i FT just med argumentet att företagsboten är ”ett synnerligen sällan anlitat rättsinstitut och klargörande domstolspraxis följaktligen saknas” varför de synpunkter JO anlagt på saken kan ”ha ett mera allmänt intresse”. Se Ragnemalm, H. (1992) s. 145-193, den citerade passagen på s. 145. Beslutet blir i och med denna publicering även del av rättskällan doktrin.

ändrats. Inte heller doktrinen innehåller särskilt mycket om företagsboten. Uppsatsens söker skildra en så nyanserad bild av gällande rätt om företagsboten som rättskälletaget medger.

De få rättsfall om företagsbot som existerar i svensk rätt blir desto viktigare för analysen. Den svenska rättskälletäran innehåller för prejudikatens del en prioritetsordning som gäller då olika prejudikat skall harmoniseras. Viktigast är de högsta instansernas domar, och vad gäller HD är de refererade fallen viktigare än notisfallen. Prejudikat från de högsta instanserna bör beaktas i en juridisk argumentation. När en fråga inte avgjorts i högsta instans har en hovrättsdom ett visst prejudikatvärde. Prejudikat från HovR får åberopas som auktoritetsskäl i en juridisk argumentation, och bör till och med beaktas i rättsvetenskapligt arbete. Vid användning av samtliga former av praxis gäller att den beaktas i väsentligt liknande fall. Praxis väger vidare tyngre om den tillkommit under längre tid och består av många fall än om den tillkommit under kort tid och består av få fall. Värdet i prejudikaten är också avhängigt domslutens motiveringar. Äldre prejudikat som bekräftats av nya får ökad tyngd.¹⁹ Dessa synpunkter är centrala för att bedöma djupet i en skildring av gällande rätt på ett rättsområde med få avgjorda fall. Uppsatsen presenterar samtliga refererade fall från HD och HovR. Genom att beakta samtliga fall på området ges rättsläget maximal nyansrikedom.

För att ge rättsläget största möjliga utredning och stadga i en situation med få prejudikat, kan vara att delvis frångå det förhållningssätt juridiken föreskriver för analys av prejudikat. Den traditionella rättsfallstolkningen innebär att en rättsregel med bakomliggande rättsprincip (och ratio för principen) utvinns ur rättsfallen från högsta instans. Efter detta tas ställning till vilken räckvidd prejudikatet har och vilket prejudikatvärde som skall tillskrivas fallet.²⁰ Förutom att uppsatsen använder traditionell analys av prejudikaten tillämpas en mer extensiv analys av den publicerade rättspraxisen. Detta innebär att rubriken fallet refererats under inte helt styr analysen av detsamma.²¹ Från rättsfallen lyfts domstolens analys och ställningstagande i delfrågor fram, och dessa ställningstaganden presenteras sedan i den löpande framställningen av regelverket om företagsbot. På så vis kan enskilda rekvisit ges en djupare innebörd, trots att fallets rubrik ger det prejudikatvärde i en annan fråga. Det valda angreppssättet innebär även att prejudikat på grundval av äldre rätt, och på angränsande rättsområden, kan användas i analysen. Praxis från MD och MÖD används för att precisera förståelsen av reglerna om företagsboten. Förtätat kan arbetssättet beskrivas som en atypisk analys av en traditionell rättskälla, prejudikat. Till sin kärna innebär detta att rättsfallen, i och med avsteget från traditionell juridisk metod, ges en exemplifierande roll. Fråga uppstår då vari skillnaden ligger mellan att exemplifiera gällande rätt med delbedömningar hämtade från

---

¹⁹ Peczenik, A. (1995) s. 232 och 283 f. Begreppen prejudikat- ”värde” och ”verkan” är heller inte entydiga. Lars Heuman pekar på att ett vägledande värde kan ligga i en konkret bedömning och därmed utgöra ett exempel på hur en rättsfråga skall bedömas. Vidare pekar Heuman på att domar kan ha prejudikatverkan vad gäller även de ändamålsresonemang domstolen för. Se Heuman, L. (1992) s. 201-233.

²⁰ Westberg, P. (2000) s. 583-617.

²¹ Jfr. Westberg, P. (2000) s. 598 ifråga om referatrubrikens funktion.

refererad praxis och att med sedvanliga juridiska analysmetoder skildra gällande rätt. Det förefaller rimligt att påstå att domstolarnas ställningstaganden i rättsfallen uttrycker (delar av) gällande rätt. Ett beslut fattat av JO är i sig en rättskälla av låg auktoritativ valör: myndighetsbeslut som inte är prejudikat får beaktas i en juridisk argumentation.²²

Rättsvetenskaplig verksamhet kan benämnas rättsdogmatik och skall ytterst vara till nytta för beslutsfattare, i den meningen att den skall bistå rättspraxis. Kravet att argumentationen skall vara rationell är framträdande. Metoden som grundlägger detta juridiska fält liknar den som beslutsfattare och parter använder, med undantag för det faktum att rättsdogmatikern inte har rätt att fatta beslut och inte heller är bunden av processrättsliga regler. De uttalanden verksamheten utmynnar i är mer generella och mer abstrakta än vad som presenteras av praktiskt verksamma jurister. Syftet med rättsdogmatiken är att tolka gällande rätt och rättskälleläran och metoden är lika för rättsdogmatiken som för juridiskt beslutsfattande.²³

1.3 Forskningsläget

Regelverket kring det svenska rättsinstitutet företagsbot har inte givits någon auktoritativ behandling i doktrinen, vilken endast innehåller kortfattade och ytliga översikter över de aktuella bestämmelserna.²⁴ Den juridiska kunskapen om företagsboten har istället till absolut övervägande del tillkommit i den långa process av statligt utredande som ledde fram till den första regleringen på området och som fortsatt även efter detta. Debatten om företagsboten – vilken även förts på det nordiska planet – har också den något bidragit till kunskap om regelverket. Inte heller kan kunskap om regelverket enkelt utvinnas ur refererad domstolspraxis: för detta är antalet avgöranden alltför påvert.

Sverker Jönssons avhandling *Straffansvar och modern brottslighet – En idékritisk studie av straffansvar för juridiska personer* från 2004 utgör i viss mening forskningsfronten vad gäller föreliggande uppsats undersökningsobjekt. I fokus för avhandlingen står de idéer eller ideologier som ligger till grund för straffansvar för juridiska personer. Vilka är, frågar Jönsson, de normativt legitimerande idéerna som ligger bakom den straffrättsdogmatiska konstruktionen av straffansvar för juridiska personer? Det är alltså straffrätten som företeelse, idé, system eller doktrin betraktad som undersöks av Jönsson. De traditionellt juridiska frågeställningarna om vad som är gällande rätt på ett eller annat område är explicit uteslutna från

---

²² Peczenik, A. (1995) s. 215 f.

²³ Peczenik, A. (1995) s. 312 ff. Jfr. dock Sandgren, C. (2005).

²⁴ Josef Zila noterar att straffrättsdoktrinen inte ägnat området något större intresse. Se Zila, J. (2005) s. 465-467. Kortfattade översikter över gällande rätt om företagsbot återfinns i Iseskog, T. (2006) och Karlmark, S. (2006). Äldre svensk rätt beskrivs kortfattat i Dahlvist, A.-D., Holmquist, R. (2004), Sandström, T. (1990) och Persson, J. (1997) s. 207-215. Om äldre rätt, med exempel ur underrättspraxis, om företagsbot på miljöstraffrättens område kan nämnas Karlmark, S. (1999) s. 223-246. Doktrinen behandlar vad som idag delvis är äldre rätt.

undersökningen. När straffrättsliga argumentationer undersöks är det istället i deras egenskap av exponent för ett visst idéinnehåll.²⁵ Jönssons avhandling besvarar alltså inte frågor om vad som är gällande rätt ifråga om företagsbot och lämnar i och med detta ett utrymme som denna uppsats delvis vill fylla. Allmänt sett gäller att Jönssons avhandling spelar en central roll som inspirationskälla för föreliggande arbete.

1.4 Uppsatsens disposition

Uppsatsen är disponerad enligt följande. *Första kapitlet* har innehållit problemformulering, syfte och frågeställningar, en utläggning om juridisk metod och forskningsläget. Kapitlet fortsätter med en kort presentation av näringslivets kriminalitet med exemplet arbetsmiljöbrott. *Andra kapitlet* innehåller en beskrivning av företagsbotens tillkomsthistoria i svensk rätt, ett fåtal nordiska utblickar görs. Tidsperioden inleds 1948 och rättsväsendets aktörers remissvar i ärendet refereras. *Tredje kapitlet* innehåller en skildring av mötet mellan företagsboten och en straffrättsordning baserad på individuellt straffansvar. Argumenten som förts fram för och emot företagsboten refereras. Något nämns om företagsboten som del av gällande rätt samt internationella åtaganden. Kapitlet presenterar även företagsbotens närmaste rättsliga sammanhang, exempelvis företagansvaret och vinningsförverkandet. *Fjärde kapitlet* presenterar de gällande reglerna, samt relevant rättspraxis, om företagsbot: åtalsregler, förutsättningar för åläggande, eftergift, jämkning m.m. Regelverkets straffprocessuella följdverkningar skildras tillsammans med verkställighetsfrågor. *Femte kapitlet* avslutar uppsatsen genom att diskutera de föregående kapitlen och strukturera regelverket samt kritiskt granska det. Kapitlet diskuterar även hur företagsboten bör uppfattas och motiveras. Företagsbotens bristande effektivitet och straffrättens verkan i näringsverksamhet problematiseras.

1.5 Prolog: brott i näringsverksamhet

Det brottsliga handlandet består i en förlängning av det legala handlandet mot det mål som redan den legala verksamheten har, d.v.s. att uppnå möjligast stora ekonomiska vinst.²⁶

Per Ole Träskman presenterade tidigt en arbetsdefinition av den typ av brottslighet som kan stimulera samhället att reagera i form av dom om företagsbot. Träskman benämner den aktuella kriminaliteten i termer av ”modern”, ”kvalificerad” eller ”ekonomisk” brottslighet. Denna näringslivets kriminalitet består av brott som begås i samband med ekonomisk verksamhet som inte bara är tillåten utan till och med lovvärd. Tecknas grunddragen i näringsverksamhet framträder möjligheterna till begåendet av brottsliga gärningar i samtliga aspekter av verksamheten. Närings-

---

²⁵ Jönsson, S. (2004) s. 16 ff.

²⁶ Träskman, P. O. (1977) s. 267.

verksamhet sker ofta i företagsform som hyser en produktionsprocess för varor och/eller tjänster. Produktionsprocessen kräver inledningsvis att produktionsfaktorer införskaffas och processen avslutas med att det producerade avsätts på marknaden, resulterande i en nettoförtjänst. Produktionsfaktorer är arbetskraft, lokaler och exempelvis maskiner. Främmande/inlånat kapital eller eget/investerat kapital förutsätts i regel för att överhuvudtaget starta produktionsprocessen.

Det centrala i Träskmans definition av näringslivets kriminalitet är att den understryker att den begås i en kontext av i och för sig legal verksamhet. Näringsverksamhetens yttersta syfte är vinstmaximering. Det är befogat att tala om brottslighet först när verksamheten överträder reglerna vilka omger ekonomisk verksamhet, men inte desto mindre är denna kriminalitet en förlängning av den i sig tillåtna näringsverksamheten. En form av kontinuum – från legala handlingar i legal näringsverksamhet till illegala handlingar i legal näringsverksamhet – tycks framträda i den bild Träskman tecknar.

I alla skeden av näringsverksamheten finns utrymme för att begå lagöverträdelse och i de olika skedena kan olika grupper, institutioner eller intressen kränkas. Missbrukas investerat kapital genom exempelvis bokföringsbrott drabbas delägare eller aktieägare. Missbrukas inlånat kapital genom subventionsmissbruk drabbas borgenärer. Missbrukas arbetskraften genom arbetsmiljöbrott drabbas de anställda. Konsumenternas rättigheter kan trädas för när genom brott mot konsumentskyddslagstiftningen. Ageranden mot konkurrenter kan vara illojala till den grad att detta utgör brott och intresset av en fungerande marknad kränks. Miljön kan kränkas genom olagligt utnyttjande av resurser, varpå samtliga människor riskerar kränkas. Även mot staten kan brott begås, exempelvis skattebrott.

Ekonomins kriminalitet har flera särdrag som andra kriminella gärningar saknar. Eftersom näringsverksamhet i regel är komplicerad blir också de brottsliga handlingarna motsvarande komplicerade, både att begå och att utreda. Skadeverkningarna av näringslivets kriminalitet är svåra att beräkna och uppskatta. Skadorna kan ofta inte direkt kvantifieras i tydliga enheter. Den aktuella brottsligheten är svår att uppdaga och den rapporteras ofta ofrivilligt. I två avgörande hänseenden skiljer sig ekonomins kriminalitet från sedvanlig brottslighet. För det första upplevs den inte som kriminalitet, i (den traditionella) bemärkelsen av avvikande beteende. Kontexten i vilken brotten begås är dessutom i sig tillåten. För det andra avser ekonomins kriminalitet sällan ett individuellt beteende, utan snarare en planerad verksamhet inom ramen för ett företag. De individuella funktionärernas agerande är underordnat hur företaget valt att organisera sin (delvis illegala) produktion. Inte heller i denna bemärkelse utgör näringslivets kriminalitet avvikande beteende.²⁷

De skyddsintressen den ekonomiska brottsligheten ansetts kränka utmärkes av att de är av kollektiv natur, en omständighet som också fungerat som argument för att brottsligheten är särskilt farlig och att kraftiga straffrättsliga regler är nödvändiga på området. Ekonomisk brottslighet, har det hetat, kränker ”tilltron till den ekonomiska ordningen i samhället eller

---

²⁷ Träskman, P. O. (1979) s. 51-60.

till vissa av dess institutioner och därigenom skada samhällets grundvalar”.²⁸ De inblandade parterna – staten och företagen – är vidare relativt jämbördiga, något som är särskiljande för den ekonomiska brottsligheten:

Inom ekonomins kriminalitet är det ofta motiverat att tala om ett spel där motspelarna, stat och visst företag, är relativt jämstarka. En sakerförklaring och en bestraffning är då inte en påföljd från en överordnad makts sida för en handling mot en allmänt accepterad norm utan snarare en spelförlust för ett företag, som tillfälligtvis råkar i underläge.²⁹

Samhällets – politikens och statens – svar på denna typ av brottslighet har varit utomordentligt omfattande. Sedan redan 1950-talet har forskningen om detta fenomen varit intensiv. Till detta kommer det officiella utredandet och formulerandet av policier på området. Lagstiftningstakten har varit mycket hög och har fokuserat både formulerandet av nya delikt och förbättrade utredningsförutsättningar. I sammanhanget har även frågan om adekvata påföljder väckts, och ett av svaren har varit att det borde kunna riktas en straffrättslig sanktion för lagöverträdelser, förutom mot fysiska personer, även mot företag eller juridiska personer.³⁰

1.5.1 Kriminaliserat i arbetsmiljön. Ansvarssubjektet

En olycka eller ett tillbud på arbetet kan vara att bedöma som arbetsmiljöbrott och/eller brott mot arbetsmiljölagen och kan därmed vara exempel på näringslivets kriminalitet. Under den tid människor tillbringar på arbetet verkar de således under två överlappande ansvarsordningar.³¹

Ett antal förhållningsregler i AML och AMF är direkt straffsanktionerade med böter eller fängelse.³² AML 8 kap. 1 § ger vid handen att

²⁸ Träskman, P. O. (1983) s. 696.

²⁹ Takala, H., Träskman, P. O. (1980) s. 46.

³⁰ Emanuelsson Korsell, L. (2000), Löfmarck, M. (1982) och Hecksher, S. (1979) innehåller bibliografier över forskning och statliga utredningar på området samt förteckningar över lagstiftningsarbetets resultat.

³¹ Straffrättsdoktrinen har inte ägnat sig åt de speciella utmaningar som är förknippade med arbetsmiljörättens sanktionssystem. Istället är det inom ramen för arbetsrättsforskningen som frågan om straffansvar för arbetsmiljöbrott främst analyserats. Genomlysningen av rättsområdet är otillfredsställande. Undersökningarna är kortfattade och av handboks-karaktär, och är mellan 12 och 20 år gamla. De bär inte heller en tydlig rättsvetenskaplig prägel, dvs. de talar inte till jurister utan till andra rättstillämpare, chefer, fackligt aktiva och tillsynsmyndigheter. Syftet är ofta inte att skildra gällande rätt utan att ur ett arbetsplatsperspektiv underlätta skapandet av en god arbetsmiljö. Effekten blir att den juridiska systematiken inte följs utan referenser till tillåtna rättskällor. Undersökningarna har även i övrigt haft skilda angreppssätt; vissa bygger på intervjuer medan vissa räknar ”åberopanden” av arbetsmiljöförfattningar i domslut medan åter andra analyserar enbart underrättspraxis. Se Arbetarskyddsnämnden (1986), Arvidsson, M. G., Jeppsson, P., Jonasson, M. (1984), Ahlberg, K. (1992), (1994), Iseskog, T. (2004), Löfgren, E. (1992), Renborg, O. (1992) och Arbetsmiljöverket (2005) samt för kommenterade rättsfall på området Kalte, J. (1998) s. 23-28.

³² Det är oklart om huruvida arbetsmiljörättens sanktionssystem är adekvat utformat för att förverkliga lagstiftningens intentioner. Det är vidare oklart om förverkligandet av arbetsmiljörättens intentioner är tillräckliga för att uppnå vad i AML 2 kap. 1 § omtalas som att ”Arbetsmiljön skall vara tillfredsställande med hänsyn till arbetets natur och den

”den som” uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot föreläggande meddelat med stöd av lagen skall dömas till böter eller fängelse. AML 8 kap. 2 § ger vid handen att ”den som” uppsåtligen eller av oaktsamhet anlitar minderårig, bryter mot vissa föreskrifter meddelade med stöd av lagen, lämnar oriktiga upplysningar till tillsynsmyndighet eller utan giltigt skäl tar bort eller sätter skyddsanordning ur bruk skall dömas till böter. AML 8 kap. 3 § kriminaliserar med hänvisning till BrB 20 kap. 3 § överträdelse av tystnadsplikt (AML 7 kap. 13 §). Enligt AMF 2 § jämförd med AMF 19 § och AML 8 kap. 2 § skall ”arbetsgivaren” dömas till böter vid underlåtenhet att underrätta Arbetsmiljöverket om vissa tillbud och olyckor.

I den specialstraffrättsliga arbetsmiljörätten framträder bestämmelsernas ansvarssubjekt relativt tydligt i ljuset av det kriminaliserade områdets utformning. Värre är det i BrB: s kriminalisering på arbetsmiljöns område. Om brotten vållande till annans död (3 kap. 7 §), vållande till kroppsskada (3 kap. 8 §) eller framkallande av fara för annan (3 kap. 9 §) begås genom att någon uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosatt vad som i enlighet med AML ålegat honom till förebyggande av ohälsa eller olycksfall skall denne dömas för arbetsmiljöbrott jämlikt BrB 3 kap. 10 §.³³ Vad som är straffbart enligt BrB kopplas således till AML: s bestämmelser. Fråga uppstår om vem som är skyldig att agera i enlighet med kraven i AML, eller uttryckt på annat sätt; vem kan överhuvudtaget anklagas för att ha åsidosatt AML? Subjektet i BrB 3 kap. 10 §, ”någon uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosatt vad som i enlighet med [AML]”, förtydligas således av det materiella innehållet i arbetsmiljörätten. AML 3 kap. 2 § presenterar subjektet med termen ”arbetsgivaren”, med tillägget att denne ”skall vidta alla åtgärder som behövs för att förebygga att arbetstagaren utsätts för ohälsa eller olycksfall”. Den som kan ställas till ansvar för arbetsmiljöbrott är den som har skyddsansvaret i arbetsmiljön.

Arbetsmiljöbrottet är således i flera hänseenden invecklat. Ett orsakssamband mellan åsidosättandet av AML och någon effekt omnämnd i BrB 3 kap. 7-9 §§ måste konstateras och bevisas. Ansvarssubjektet som det är givet i lagen – ”arbetsgivaren” – måste uppfylla det föreskrivna subjektiva rekvisitet i relation till åsidosättandet av AML, men också relativt skeendets effekt (annans död, kroppsskada, fara för annan). Då arbetsgivaren är en juridisk person aktualiseras problematiken kring företagaransvar och ansvar för brott i juridiska personers verksamhet.³⁴ Åsidosättandet innebär vidare de facto en underlåtenhet att handla vilket aktualiserar problematiken kring garantlärans utformning och räckvidden hos skyldigheten att avvärja risker. Arbetsmiljörätten innehåller, i och med myndighetsföreskrifter om s.k. systematiskt arbetsmiljöarbete, mycket underlag för oaktsamhetsbedömningar. De subjektiva rekvisiten däremot är särskilt svåra vad gäller arbetsmiljöbrotten: Nils Jareborg anser sig känna

---

sociala och tekniska utvecklingen i samhället”. För diskussion i dessa frågor hänvisas till Frick, K., et al. (red.) (2000) och Johansson, B., Frick, K., Johansson, J. (red.) (2004).

³³ Regleringen infördes med anledning av det ”pedagogiska värde” bestämmelsen antogs ha. Brottsbeteckningarna skall vara lämpliga och upplysande. Bedömningen om huruvida det kunde vara aktuellt att väcka talan om företagsbot skulle också underlättas. Förarbeten finns i prop. 1990/91:140 s. 108 ff., 129 ff.

³⁴ Se Lag & Avtal nr. 2 1982 s. 7-11 angående arbetsmiljödelegationer och straffrätt.

till ”få områden där det är så svårt att bedöma vad som är oaktsamhet som vid arbetsolyckor”.³⁵

På arbetsmiljöns område väcks få åtal och en oproportionerlig del av dessa åtal ogillas, något som försvararombud har tolkat som en effekt av att många av arbetsmiljömålen ”sannolikt är mer eller mindre ’felstämnda’”, och dessutom att de förekommande fällande domarna står fast av den anledningen att den dömde, mot ombudets inrådan, inte överklagar, för att slippa ytterligare negativ publicitet. Fällande domar står sig således trots att ombudet gör bedömningen att de är felaktiga.³⁶ Arbetsmiljörätten är i sig ett centralt rättsområde, men det är främst de ovan skildrade problemen med att aktualisera och förverkliga det individuella straffansvaret och den nära kopplingen mellan näringsverksamhet och arbetsmiljö(-brott) som gör rättsområdet till ett utmärkt exempel för att studera institutet företagsbot. Kritiken mot arbetsmiljörättens straffrättsliga sanktionssystem är till alla delar ägnad att rikta fokus mot möjligheter att straffrättsligt klandra företagen som sådana. Kopplat till det individuella straffansvaret är frågorna om relevant påföljd för brott mot arbetsmiljörättens, både BrB: s och AML: s, bestämmelser. I denna fråga har gjorts gällande att domstolarna dömer mildare än vad lagstiftaren avsett. Åklagare menar även att domstolarna är alltför obenägna att döma för grovt arbetsmiljöbrott.³⁷ Den straffrättsliga sidan av arbetsmiljöregleringen är en delmängd av den näringsreglerande lagstiftningen bör kunna sanktioneras med företagsbot.³⁸ Åklagarna är inte omedvetna om de särskilda utmaningar som är förknippade med åtal för brott begångna i arbetslivet och har tillsammans med tillsynsmyndigheten på området, Arbetsmiljöverket, prioriterat dessa frågeställningar. Åklagarmyndigheten har om arbetsmiljöbrott särskilt understrukit att det i sammanhanget finns särskild anledning att överväga talan om företagsbot.³⁹ Ett flertal lagförarbeten har under en lång tidsperiod också förordat ett ökat användande av företagsbot på arbetsmiljörättens område.⁴⁰

---

³⁵ Se intervjun med Nils Jareborg i Lag & Avtal 1988 nr. 3 1988, den citerade passagen på s. 8, och den efterföljande debatten mellan Jareborg och arbetsrättsaren Tommy Iseskog i Lag & Avtal 1988 nr. 5 och nr. 6.

³⁶ Perhard, L. (1991) s. 194-197., den citerade passagen på s. 196. Artikeln kommenterar NJA 1991 s. 247.

³⁷ Se Sten Styrings debattartikel i Lag & Avtal 1983 nr. 6, s. 28-29 och intervjun med åklagaren Lotten Loberg i Arbetarskydd nr. 6 2005, ”Svårt att få någon dömd för grovt arbetsmiljöbrott”.

³⁸ Prop. 1985/86:23 s. 29, 63, prop. 2005/06:59 s. 23.

³⁹ Se exempelvis seminariedokumentationen i Arbetsmiljöverket/Åklagarmyndigheten (mars 2006) s. 21.

⁴⁰ Exempelvis SOU 1988:3 s. 172 och SOU 1993:81 s. 132 f. och prop. 1990/91:140 s. 109.

2 Om företagsbot: historik

2.1 Inledning och kapitlets disposition

Den rättsvetenskapliga diskussionen och det statliga utredandet som föregick införandet av företagsboten i svensk rätt år 1986 och lagändringarna av år 2006 har varit förhållandevis intensiv och långvarig. Ett flertal varianter av dogmatisk konstruktion av straffrättslig företagssanktion har presenterats. Den bakomliggande problemformuleringen har varit konstant: vad drabbar straffrätten, betraktad som ett system, om företagsboten inlemmas i det? Det korporativa ansvaret har diskuterats i relation till företagansvaret och frågan om hur den näringsreglerande lagstiftningen mest ändamålsenligt sanktioneras; civil-, förvaltnings- eller straffrättsligt. Företagsbotens nära släktskap med förverkandet skildras. Kapitlet presenterar kronologiskt företagsbotens tillkomsthistoria i utredningar och doktrin. Rättsväsendets aktörers remissvar på förslagen om företagsbot presenteras och diskuteras.

2.2 Konturerna av en ny sanktion: 1948-1977

Startpunkten för den moderna debatten om straffansvar för juridiska personer kan förläggas till 1948, året för Hans Thornstedts avhandling *Om företagansvar*. I avhandlingen, som utreder straffansvar för överträdelser av specialstraffrättsliga bestämmelser – vilka typiskt sett är näringsreglerande – begångna i företags eller organisationers verksamhet, konstateras helt kort att ”straff endast kan ådömas fysiska personer”.⁴¹ Från den straffrättsliga systematiken hämtar Thornstedt synpunkten att skuldprincipen hindrar ett korporativt ansvar, trots att bötesstraff för ”kollektiva enheter” i och för sig kan tänkas, men gör ett tillägg till sin framställning:

Något behov av ansvar för kollektiva enheter torde f. ö. knappast ha gjort sig gällande i svensk rätt, i varje fall icke så starkt att det kunnat motivera ett försök att övervinna de tekniska svårigheter, som ett inpassande av ett sådant ansvar i det gällande straffsystemet skulle medföra.⁴²

---

⁴¹ Thornstedt, H. (1948) s. 112. Referenser utelämnade här. Se generellt avhandlingen för referenser om äldre rätt om korporativt ansvar. De tre upplagorna av Thornstedts korta skrift *Företagaransvar* kan betraktas som en exponent för rättsutvecklingen på området. I första upplagan från 1950 sägs helt kort att juridiska personer inte kan straffas. I den andra upplagan från 1965 uttrycks samma ståndpunkt med tillägget att ekonomiska påföljder ”kan tänkas” riktas mot juridisk person, samt att denna ordning gäller i ”vissa främmande rättsordningar”, medan det i den tredje upplagan från 1976 noteras, förutom de två tidigare upplagornas positioner, att frågan om ”möjligheterna att underkasta juridiska personer straffrättsligt ansvar” är under utredning. 1976 preciseras även det som tidigare angavs som ”främmande rättsordningar” till att avse England, Tyskland, USA, Danmark och Norge. Se Thornstedt, H. (1950) s. 36, (1965) s. 42, (1976) s. 29.

⁴² Thornstedt, H. (1948) s. 112 f. Referenser utelämnade här.

Denna Thornstedts bedömning av behovet av korporativt ansvar kom att präglade svensk rätt under lång tid, men slutligen skulle ett behov av sanktioner mot andra än fysiska personer artikuleras. Redan *den femte nordiska kriminalrättskonferensen* i juni 1950 uttrycker detta behov. I konferensdokumentationen konkluderas, under den träffande rubriken Bödeansvar uden skyld, att ”man [er] enige om, at der ikke bør vaere nogen principiel hindring imod at pålaegge juridiske personer bödeansvar”. Konferensen understryker dock vissa förutsättningar för att kunna rikta bötesansvar mot sådana personer: boten bör ej betecknas som straff, den bör vara reserverad till specialstraffrätten och något subsidiärt fängelsestraff kan inte komma ifråga.⁴³

Det befintliga straffsystemets förverkandeinstitut bildar den fond mot vilken reflekterandet om en ny sanktion sker och förverkandet förefaller ha banat dogmatisk väg för företagsboten. Förverkandeinstitutet innehåller flera egenskaper som, i varierande utsträckning, skall komma att präglade förslagen om företagsbot. Redan tidigt gällde att vikarierande inslag kunde accepteras vid både värde- och sakförverkande: sanktionen kunde principiellt riktas mot någon annan än den som begått brott.⁴⁴ Vad gäller subjektet hos vilken förverkande kunde ske gällde tidigt att detta principiellt kunde ske hos en juridisk person, med anledning av vad en ställföreträdare gjort sig skyldig till.⁴⁵ Förverkandet har i sig en flytande gräns mot vad Stephan Hurwitz, på *Nordiska Juristmötet 1954*, kallar ”pönal konfiskation”, som starkt liknar ett ekonomiskt straff. Värdeförverkande kan uppvisa så starka likheter med straff att de bör följa allmänna straffrättsliga grundsatser om bl.a. skuldprincipen, proportionalitet och åläggas med särskild hänsyn till rättssäkerhetens krav. I diskussionerna på mötet framkommer även i övrigt likheterna mellan förverkande och straff, framförallt uppslutningen kring synpunkten att det är tänkbart att förklara större värden förverkade än vad brottet givit upphov till.⁴⁶ 1956 lanserar *Strafflagberedningen* begreppet ”annan dylik rättsverkan”, utöver det befintliga förverkandet. Beredningen fyller inte begreppet med något innehåll, förutom påpekandet att det *inte* utgör en påföljd enligt etablerad terminologi.⁴⁷

1975 noterar Thornstedt, denna gång inte i egenskap av rättsvetenskapsman utan istället i egenskap av utredningsman tillkallad av chefen för justitiedepartementet, att förutsättningarna för den straffrättsliga regleringen av ekonomisk verksamhet förändrats då denna numer bedrivs i betydligt större enheter.⁴⁸ Efter genomgång av specialstraffrätten sammanfattar Thornstedt rättsläget med uppskattning:

Liksom i fråga om reglerna rörande delegation av företagaransvar synes de regler, som utbildats i praxis för placering av ansvaret i en juridisk persons företagsledning, vara väl utformade med utgångspunkt från ett system med individuellt straffansvar. En omreglering av straffansvaret rörande

⁴³ NTfK 1950 s. 260-266, den citerade passagen på s. 264. Även i Strahl, I. (1950).

⁴⁴ Jfr. Thomasson, E. (1948) s. 378-381 om sakförverkande och Strömberg, T. (1949) s. 205 ff., 222 ff., 298 om värdeförverkande.

⁴⁵ Jfr. SOU 1960:28, Bilaga 2 s.170-180.

⁴⁶ NJM 1954 s. 107-133 samt bilaga IV, tes nr. 3. Se även SOU 1960:28 s. 36 f., 79 ff.

⁴⁷ SOU 1956:55 s. 301 f., se även SOU 1960:28 s. 87.

⁴⁸ Ds Ju 1975:23 s. 8.

lagöverträdelser, som begås i en juridisk persons verksamhet kan emellertid medföra en omfattande omläggning av dessa regler.⁴⁹

Bedömningen förefaller vara att bestämmelserna vilka reglerar näringslivet är tillfredsställande sanktionerade och att detta är fallet inom ramen för ett system med individuellt straffansvar. Parallellt med denna utredningsinsats sätts den ”s.k. moderna ekonomiska brottsligheten” i fokus bland annat på det nordiska planet.⁵⁰ Den svenske inledaren på 1975 års *Nordiska Juristmöte*, Hans Thornstedt, slår an en negativ ton vis-à-vis straffansvaret för juridiska personer:

I korthet vill jag emellertid som min uppfattning uttala, att man inte utan vägande skäl bör belasta rättsordningen med ytterligare en sanktionsform utöver de redan befintliga. [...] Straffansvar för juridiska personer bör införas eller utvidgas endast om det kan visas, att nu gällande regler är otillräckliga för att förebygga brottslighet i juridiska personers verksamhet.⁵¹

Thornstedts uppfattning får ett negativt mottagande av de övriga deltagarna på mötet. Ingen av de andra nordiska juristerna instämmer i att ansvar för juridiska personer inte skulle behövas och inte ens Thornstedts svenska kolleger ger honom sitt bifall. Inläggen på juristmötet ifråga om ansvar för juridiska personer är generellt positiva.⁵²

Nordiska straffrättskommittén lämnar 1975 sitt betänkande om bötesstraffet och noterar att det straffansvar som kan utkrävas av den enskilde kan te sig otillräckligt ur preventiv synvinkel, framförallt om brottet givit upphov till en vinst för en juridisk person. Fick organisationen själv stå för bötesbeloppet skulle den straffrättsliga regleringens preventiva verkan växa. Kommittén nyttjar termen ”kollektivböter” och menar att det är av stor vikt att rättsläget i Norden är enhetligt. Kommittén konkluderar:

Även om det praktiska behovet av kollektivböter är svårt att ange i konkreta tal, bör det enligt kommitténs mening i det straffrättsliga sanktionssystemet ingå åtminstone en möjlighet att döma juridisk person till böter.⁵³

Redan 1976 diskuteras ansvarsfrågorna i det arbetsmiljörättsliga sammanhanget av *Arbetsmiljöutredningen*. De befintliga straffrättsliga sanktionerna är otillräckliga, men med hänvisning till pågående utredningsinsatser föreslås inga lagändringar. Utredningen formulerar sig på ett intressant sätt vad gäller frågan om ”den ansvarige” för arbetsmiljöbrott:

Det nuvarande bötessystemet, med dagsboten som centralt element, leder ofta till bötesbelopp som inte utgör tillräcklig sanktion mot arbetsmiljöbrott i fall där *ansvaret kan anses vila på juridisk person*.⁵⁴

Den för svensk straffrättsutveckling så centrala *Arbetsgruppen rörande kriminalpolitik*, bildad inom BRÅ, presenterade sin rapport 1977 men formulerade sig med hänvisning till de pågående statliga utredningarna kort-

⁴⁹ Ds Ju 1975:23 s. 143.

⁵⁰ NJM 1975 s. 70. Kursiverat i original.

⁵¹ NJM 1975 bilaga II, s. 24 f.

⁵² NJM 1975 s. 69 ff., för referat av det aktuella sektionmötet.

⁵³ NU 1975:5 s. 17.

⁵⁴ SOU 1976:1 s. 310, min kursivering. Se även i Ds Ju 1978:5 s. 215.

fattat ifråga om företagsböter och nöjde sig med att understryka vissa principiella ståndpunkter i väntan på utredningarnas betänkanden. Behov fanns, menade arbetsgruppen, av en stark reaktionsform mot juridiska personer. Genom att inte rikta straffet mot en i bolagen ansvarig person utan mot bolaget som sådant kunde man uppnå en bättre proportion mellan straff och brottslighetens skadeverkningar. Företagsboten formuleras i arbetsgruppens rapport som ett komplement till dagsboten och hänsyn till företagets ekonomiska ställning förutsätts kunna tas vid beräkning av botens storlek. Farorna med förslaget är emellertid inte okända för BRÅ: s utredare: grunderna för straffansvaret kommer delvis att ändras, och risker föreligger för dubbelbestraffning.⁵⁵

2.3 Fruktlösa förslag?: 1978-1983

1978 presenteras så principbetänkandet om korporativt ansvar i vilket utredaren inledningsvis tvingas notera att ”ansvarsformen är ett obearbetat ämne inom svensk straffrätt”.⁵⁶ Betänkandet som sådant är principiellt hålllet – det ger endast riktlinjer för det fortsatta reformarbetet – och utmynnar inte i något konkret författningsförslag. Förutom de principiellt hållna resonemangen gör betänkandet flera viktiga ställningstaganden. Utredningen tar ställning för användandet av termen ”företagsböter” som benämning på det nya korporativa ansvaret.⁵⁷ Vad gäller frågan om hur dessa företagsböter skall beräknas tar utredningen ställning för en modell som, förutom att bötesbeloppen skall vara höga, innebär att ”[b]etalnings-skyldigheten [också] måste vara noggrant avpassad efter företagets betalningsförmåga”.⁵⁸ Utredningen understryker att fråga inte är om att ersätta de personliga (bötes-)straffen med företagsböter, utan om att komplettera den gällande ordningen med ett korporativt ansvar. Denna komplettering av ansvarsformerna är central med anledning av att straffet – böterna – som ådöms den enskilde beräknas efter dennes inkomst- och förmögenhetsförhållanden, vilket medför att böterna framstår som en otillräcklig reaktion på brottsligheten. Företagets ekonomiska ställning kan vara ojämförligt mycket starkare än den enskilde individens. Resultatet blir en iögonenfallande disproportion mellan brott och straff.⁵⁹ Utredningen förefaller vilja justera denna disproportion både genom förändring av ansvarsformerna och beräkningen av bötesbeloppen. Generellt gäller, enligt utredningens mening, att bötesstraff enligt befintliga beräkningsgrunder (dagsbotssystemet) i en ordning med individuellt straffansvar inte är tillräckligt, med tanke på vad som står på spel:

Den främsta anledningen till att bötesstraffet ej är ägnat att motverka lagöverträdelse av lönsamhetsmotiv ligger m.a.o. i förhållandet att straffet ej är avpassat till de ekonomiska intressen som berörs.⁶⁰

---

⁵⁵ BRÅ 1977:7 s. 351 f.

⁵⁶ Ds Ju 1978:5 s. 70.

⁵⁷ Ds Ju 1978:5 s. 107.

⁵⁸ Ds Ju 1978:5 s. 163.

⁵⁹ Ds Ju 1978:5 s. 170 ff., 188 ff.

⁶⁰ Ds Ju 1978:5 s. 189., den citerade passagen på s. 189.

Förverkandebestämmelserna, noterar 1978 års utredning, syftar till att undandra utbytet eller nettovinsten av brott från brottslingen och kan riktas mot juridiska personer. Förutom att det bereder stora problem att beräkna denna nettovinst är det inte heller tillräckligt att endast kunna förverka vinsten av ett brott begånget av lönsamhetsmotiv, utan istället ”måste redan chansen till vinst elimineras”. Trots dessa invändningar ser utredningen förverkandet som något som kan användas i bestraffande syfte, och menar att institutet kan utgöra ett alternativ till korporativt ansvar om endast små reformer av straffrätten skall vidtagas. Depenalisering kombinerad med avgiftsbeläggande av regelöverträdelser saknar enligt utredningen det klandrande momentet, varför denna ordning inte heller föreslås.⁶¹

För att det korporativa ansvaret skall kunna bli föremål för remissbehandling formuleras 1979 principbetänkandet till ett lagförslag, som uttrycker de principiella ställningstaganden 1978 års kommitté gjort. Det remitterade lagförslaget föreslår att brottsbegreppet skall vara oförändrat med följden att den nya sanktionen formuleras som en särskild rättsverkan av brott; att företagsboten skall regleras i en lag utanför BrB; att företagsbot endast skall kunna ådömas vid brott mot specialstraffrätten; att endast juridiska personer skall kunna ådömas företagsbot och slutligen att dessa böter skall beräknas enligt en dagsbotsmodell som beaktar företagets ekonomiska ställning.⁶²

Efter remissbehandlingen fortsätter justitiedepartementets arbete med att formulera lagstiftning om ekonomiska sanktioner vid brott i näringsverksamhet. Endast ett fåtal remissinstanser, kan 1981 års kommitté summera, ställer sig positiva till den föreslagna varianten av korporativt ansvar. Kritiken har riktat in sig på centrala delar av förslaget: att endast göra vissa subjekt (juridiska personer) straffrättsligt ansvariga leder till osakliga orättvisor dessa emellan, att bestämma tillämpningsområdet till endast specialstraffrätten gör att värdet av den nya ansvarsformen starkt begränsas och att beakta företagets ekonomiska ställning vid beräkandet av företagsboten riskerar göra bestämmelserna i det närmaste omöjliga att tillämpa.⁶³ Mot bakgrund av remisskritiken riktar 1981 års kommitté intresset mot det befintliga systemet och frågar hur man inom ramen för detta kan lösa de problem som det korporativa straffansvaret var tänkt att råda bot på. Enligt gällande straffrätt kan vinning på grund av brottslighet dras in till samhället med stöd av förverkandereglerna, och sålunda elimineras vinstintresset som motiv för brottslig verksamhet. Kommitténs förslag blir således en utveckling av förverkandereglerna med sikte på större möjligheter till vinstförverkande.⁶⁴ Promemorians förslag kommer utan större förändringar att läggas till grund för regeringens proposition i ärendet. Regeringen anför om företagsboten att det står klart att förslaget ”inte utan mycket stora svårigheter skulle erbjuda en användbar modell”. Förstärkningen av sanktionssystemet skall istället ske genom utökad an-

---

⁶¹ Ds Ju 1978:5 s. 190 ff., 220 ff., den citerade passagen på s. 192.

⁶² Ds Ju 1979:10 s. 10 f., 18 ff.

⁶³ Ds Ju 1981:3 s. 9 ff.

⁶⁴ Ds Ju 1981:3 s. 34 ff., 60 f.

vändning av sanktionsavgifter i kombination med vinstförverkande, p.g.a. att denna reform ”utan tvivel bättre förenas med gällande rättsordning”.⁶⁵

Strävandena att införliva företagsboten i den svenska rättsordningen leder alltså till en bieffekt i de utvidgade förverkandebestämmelserna. I samband med riksdagens behandling av 1981 års proposition uttrycker justitieutskottet att reformen är otillräcklig; generellt sett efterlyser utskottet sanktioner som ryms inom ramen för det befintliga systemet och som har en koppling till den straffrättsliga skuldprincipen, varför man anför om företagsboten:

Utskottet är emellertid inte alldeles övertygat om att samhället med den nya förverkandebestämmelsen och ett utbyggt system med sanktionsavgifter kan inom alla aktuella sektorer nå alla de former av regelöverträdelser där ett starkt samhällsintresse påkallar ingripande. Härtill kan läggas att ett straffansvar för juridiska personer skulle inrymma ett direkt klander av det brottsliga förfarandet, något som enligt utskottets mening är av betydelse från allmänpreventiv synpunkt. [...] Ett riktmärke för [det framtida utrednings-] arbetet måste vara att man söker lösningar som innebär att man behåller en anknytning till skuldprincipen.⁶⁶

Trots de nya bestämmelserna om förverkande är företagsboten i och med utskottets framställan långt ifrån passé varför utredningsarbetet fortsätter. Den nya lagstiftningen om förverkande innebär att förslagen om korporativt straffansvar kommer att lämnas i en ny rättslig kontext i vilken företagsboten har en delvis ny roll att spela. Införandet av förverkandebestämmelsen kommer således att prägla företagsbotens utformning.

2.3.1 Rättsväsendets aktörer om 1979 och 1981 års förslag

Rättsväsendets aktörer har vid ett flertal tillfällen givits tillfälle att i form av remiss kommentera konceptet med en straffrättslig företagssanktion. 1979 rådde konsensus bland åklagare och domstolar kring att vinstintresset kunde fungera som brottsmotiv. Advokatsamfundet instämde däremot inte i denna hållning. Länsåklagaren i Malmöhus län kan fungera som åklagarnas talesman om vinningsintresset som brottsmotiv:

Samhällsutvecklingen har under senare årtionden allt tydligare klargjort att de hävdvunna reglerna om brott och straff inte är tillfyllest när det gäller att möta yttringarna av den speciella brottslighet som frammanas av ekonomisk vinningslystnad i förening med ovillighet eller oförmåga att ställa sig till efterrättelse de normer, som samhället uppställt bl a på näringslivets område för det allmänna bästa.

Det rådde 1979 även konsensus bland åklagarna att det är svårt att formulera beräkningsgrunder för företagsbotens storlek som kan vara rättvisa och tillförlitliga. Frågan gällde om man vid bestämmandet av botens storlek skulle beakta den uppkomna, ”olaga”, vinsten och företagets betalningsförmåga. Överåklagaren i Stockholm och Föreningen Sveriges Åklagare kan

⁶⁵ Prop. 1981/82:142 s. 4 ff., de citerade passagera på s. 5 och 12.

⁶⁶ JuU 1981/82:53 s. 11 f.

fungera som talesmän för den generella uppfattningen om utsikterna av att belasta brottmålsprocessen med företagsekonomiskt gods:

Vilken metod [för att beräkna den juridiska personens betalningsförmåga] man därvid än skulle komma att välja, torde det bli fråga om tämligen invecklade beräkningsgrunder, som kräver omfattande utredning. Det finns därför anledning befara att i många fall en sådan utredning skulle komma att kräva större resurser än utredningen av själva brottet [...].

Föreningen befara att de anvisningar för botens beräkning [...] kan bli så komplicerade att en avsevärd del av handläggningstiden i de aktuella målen kommer att åtgå just till argumentation kring botens beräkning. Med tanke på de stora belopp, som blir möjliga att utdöma, kan man räkna med att svarandesidan mobiliserar expertis, vilken i sin tur nödvändiggör motsvarande insats på åklagarsidan. Risk föreligger för att systemet blir mycket svårhanterligt.

Även Sveriges Advokatsamfund ger uttryck för farhågorna om det komplicerade i att beräkna företagets betalningsförmåga. Samfundet kan inte se någon genväg och frågar sig om domstolarna verkligen är skickade att göra dessa beräkningar:

Om användandet av schablonbelopp skulle anses vara alltför ytligt kommer ju efterforskandet av de faktorer som betingar betalningsförmågan – till exempel lönsamhet, substans och likviditet – att bli tämligen omfattande. Det måste ifrågasättas om denna ambitiösa målsättning motsvaras av domstolars kompetens att utföra en sådan undersökning. Härtill kommer att en dylik undersökning sällan är ekonomiskt försvarbar med hänsyn till de brott varom är fråga.

Även Sveriges Domareförbund och Hovrätten över Skåne och Blekinge ser problem förknippade med beräkningsgrunderna för företagsbotens storlek och föreslår en schabloniserad ordning och/eller alternativet sanktionsavgift:

... rent generellt de stora svårigheter som föreligger när det gäller att fastställa ett företags betalningsförmåga och det sägs [i promemorian] att frågan måste behandlas av särskild expertis. Den börda som vid tillämpning av dylika bestämmelser skulle läggas på de rättstillämpande myndigheterna skulle förvisso bli tung.

Då det gäller grunderna för fastställandet av företagsböter framhålls i både betänkandet och promemorian vikten av att böterna så noggrant som möjligt anpassas efter företagets ekonomiska förhållanden. En sådan ordning, som givetvis uppbärs av vällovliga tankar, låter sig enkelt sägas. När man ställs inför de praktiska konsekvenserna att relatera böterna till företagets ekonomiska ställning måste man emellertid hesitera. Blotta tanken att till rättsmaskineriet koppla ekonomisk expertis skrämmer. Det är främst den processekonomiska sidan som med stor styrka talar emot ett sådant arrangemang. Härtill kommer att även om ekonomisk expertis anlitas så är detta ingen garanti för att de rättstillämpande myndigheterna får en rättvisande bild av ett företags betalningsförmåga.

Förutom uppslutningen kring föreställningen om vinstintresset som brottsmotiv och farhågorna kring svårigheterna i att föra företagsekonomiska

resonemang i utredning och inför rätta, rådde konsensus kring att 1979 års förslag om företagsbot ej kunde läggas till grund för lagstiftning.⁶⁷

2.4 Lagstiftning och fortsatt diskussion: 1984-1995

Den utredning som till slut kommer att ligga till grund för lagstiftningen om företagsbot presenteras 1984. Utgångspunkten för övervägandena är att en ordning enbart bestående av individuellt straffansvar och möjligheter till vinstförverkande är otillräcklig för att beivra brotten i näringsverksamhet: allmänpreventionen behöver en förstärkning. Straffen som kan drabba den enskilde funktionären i verksamheten anses av kommittén vara för låga och i övrigt är det en brist att ägarna till verksamheten över huvud taget inte riskerar att drabbas av något straff. Kommitténs mening avviker från vad exempelvis Thornstedt ansåg om institutet företagaransvar och innebär en avsevärt mindre positiv syn på detsamma:

... den formella ansvarsordning som tillämpas vid företagaransvar i många fall kan synas återspegla den faktiska skuldbördan på ett mindre rättvisande sätt. I viss mån framstår den som en ur processekonomisk synpunkt lämplig fördelning av ett ställföreträdande ansvar där frågan om individuell skuld tillmäts en begränsad betydelse. Mot den bakgrunden kan det hävdas att åtminstone mer ingripande sanktioner snarare bör drabba den juridiske personen som sådan än en viss fysisk person som är formellt utpekad som ansvarig för den juridiske personens verksamhet i det aktuella hänseendet.⁶⁸

Förverkandet kan enligt 1984 års kommittés mening inte heller erbjuda ett effektivt motmedel mot brottslighet i näringsverksamhet: detta rättsinstitut förtjänar inte ens att kallas för en sanktion då det endast kan leda till ett återställande av situationen sådan den var före det konstaterade brottet begicks. Inte heller kan förverkande tillgripas om brottsligheten av någon oförutsedd anledning inte gett upphov till någon vinst, eller om dom för brottet faller i tiden före vinsten uppstått i verksamheten. Den nya sanktionen bör alltså både kunna eliminera vinstintresset bakom brott i näringsverksamhet och uttrycka ett klandrande omdöme om det brottsliga agerandet. Den föreslagna sanktionen ges formen av särskild rättsverkan av brott samtidigt som kopplingen till den straffrättsliga skuldprincipen ytterst tillgodoses genom rekvisitet om straffbar gärning begången av en fysisk person. Regleringen föreslås ha generell räckvidd och införas i BrB och beteckningen på institutet föreslås bli ”företagsbot”.⁶⁹ Förslaget om beräkningen av företagsbotens beloppsmässiga storlek, som tidigare i lag-

---

⁶⁷ Åklagarnas remissvar lämnades av Riksåklagaren, Överåklagarna i Stockholm och Göteborg, Åklagarmyndigheten i Malmö, Länsåklagarmyndigheten i Malmöhus och Västerbottens län, Föreningen Sveriges Statsåklagare, och Föreningen Sveriges Åklagare. Se även remissvar från Hovrätten över Skåne och Blekinge, Sveriges Advokatsamfund och Sveriges Domareförbund. Justitiedepartementet dnr. Ju 79-1146 [Sammanställning av remissyttranden].

⁶⁸ Ds Ju 1984:5 s. 60 ff., den citerade passagen på s. 62.

⁶⁹ Ds Ju 1984:5 s. 65 ff.

stiftningsärendet utsatts för häftig kritik, föreslås mot bakgrund av kritiken ske enligt ”allmänna principer” om straffmätning med stöd i allmänt hållna regler som framhåller brottslighetens art och omfattning. Idén om att vid beräkning av boten ta hänsyn till företagets betalningsförmåga överges då dennas storlek är mycket svår att ta ställning till. Individualprevention anges inte spela en framträdande roll vad gäller företagsbot varför en differentiering efter företagets ekonomiska ställning framstår som oviktig.⁷⁰

1984 års promemoria får i allt väsentligt ligga till grund för den proposition som till slut, under riksmötet 1985-1986, föreslår riksdagen att lagstifta om företagsbot. Sanktionen föreslås bli av karaktären särskild rättsverkan av brott för att kunna riktas mot näringsidkare utan att den straffrättsliga systematikens koppling mellan gärning, brott, skuld och straff överges. Sanktionens allmänna likheter med straff tillgodoser i tillräcklig utsträckning kravet på att rättsföljden, i enlighet med önskemålet från riksdagen, även skall uttrycka klander, något som tidigare varit exklusivt förbehållet det på brott följande straffet. Sanktionen har, enligt propositionen, ”vissa bestraffande inslag”. Departementschefen anser även att den principiella kritiken mot den föreslagna konstruktionen är överdriven: några grundläggande straffrättsliga principer träds inte förnär av den nya klandrande särskilda rättsverkan av brott⁷¹:

De förslag som jag här skall presentera [...] innebär emellertid inte några genomgripande omvälvningar i den straffrättsliga systematiken eller andra långtgående förändringar. Förslagen låter sig enligt min mening tvärtom på ett smidigt och förhållandevis enkelt sätt inpassas i den nuvarande ordningen.⁷²

Vid formuleringen av propositionen artikuleras dock en delvis ny juridisk kontrovers: det gäller syftet med företagsboten. Departementschefen anför i lagrådsremissen:

... det straffrättsliga reaktionssystemet bör kompletteras med en ny typ av sanktion som kan riktas mot företag när det begås brott i deras verksamhet. Sanktionen bör vara utformad så att den innefattar ett påtagligt klander av de aktuella företagen och på ett effektivt sätt eliminerar de vinstintressen som kan ligga bakom brott av detta slag. Den blir därmed ett stöd för den seriösa näringsverksamheten, bl. a. genom att möjligheten till konkurrens på lika villkor ökar.⁷³

Lagrådet (dess ordförande) motsätter sig inte på principiella grunder att näringsidkare åläggs en bestraffande sanktion i form av en särskild rättsverkan av brott då brott begåtts i dennes verksamhet. Istället är det de dubbla syftena med den föreslagna regleringen – bestraffning och vinstelimination – som drabbas av lagrådets kritik. Flera argument anföras mot att syftet med regleringen skall vara även vinsteliminerande: detta skall uppnås redan med tillämpning av förverkandebestämmelserna. Vidare anföras att det är olyckligt och kan leda till missförstånd och ojämnhet i rättstillämpningen att i ett och samma rättsinstitut förena två olika syften samt att grunderna för straffmätning av företagsbot riskerar att bli oklara. Istället förordas en

⁷⁰ Ds Ju 1984:5 s. 84 ff., den citerade passagen på s. 85.

⁷¹ Prop. 1985/86:23 s. 18 ff., den citerade passagen på s. 20.

⁷² Prop. 1985/86:23 s. 17.

⁷³ Prop. 1985/86:23 s. 17.

uppdelning innebärande att vinsteliminering sker medelst förverkande och bestraffning sker medelst företagsbot.⁷⁴ Departementschefens svar på lagrådets kritik tar sin utgångspunkt i det problematiska i att konstruera en enbart bestraffande reaktion på brott som en särskild rättsverkan av brott: å ena sidan vore en sådan ordning olämplig. Å andra sidan instämmer departementschefen i att det kan vara fördelaktigt att renodla företagsboten på sätt som lagrådets ordförande föreslagit, på så vis framträder momentet av klander än tydligare. Departementschefen kommer att ansluta sig till lagrådets uppfattning, med den effekten att vinstelimineringen som i det remitterade förslaget avsågs ske genom företagsbot istället skall ske genom förverkande. Förverkandet allena skall dra in värdet av vinster och andra ekonomiska fördelar av brott i näringsverksamhet varför institutet blir alltmer betydelsefullt. Departementschefen svarar lagrådet enligt följande:

Jag vill i den systematiska frågan också tillägga att det i det här fallet synes försvarligt att beteckna en sanktion med enbart bestraffande funktion som särskild rättsverkan av brott. I normalfallet kommer den nämligen att drabba en juridisk person. Ett sådant subjekt kan enligt brottsbalkens systematik inte begå brott och inte heller utsättas för straff. Med hänvisning till det anförda anser jag mig inte böra motsätta mig lagrådets förslag att företagsbot ges enbart en bestraffande funktion.⁷⁵

Justitieutskottet uttrycker att det råder enighet om att det är ett kriminalpolitiskt problem att svensk rätt saknar ”effektivt verkande bestraffande sanktioner mot vissa former av regelöverträdelser i näringsverksamhet”. Utskottet ställer sig bakom förslagets huvudlinjer innebärande att sanktionen ges formen av en särskild rättsverkan av brott, med motiveringen att åtgärderna är både principiellt lämpliga och tillräckliga för att nå sitt syfte. Utskottet uttrycker en pragmatisk hållning i motiveringen för sitt ställningstagande: det är inte ”realistiskt” att ”företa en sådan omstöpning av straffrätten i alla dess delar” som skulle krävas för att ”skapa ett påföljdsinstitut och ett gärningsbegrepp avpassat för juridiska personer”. Särskilt framhåller utskottet att någon omvänd bevisbörda inte gäller ifråga om rekvisitet om att näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas av honom för att förebygga brottslighet. Företagsbot, understryker utskottet, ska endast komma ifråga då någon omständighet förelegat som inneburit att näringsidkaren framstår som klandervärd som inte sökt hindra brottet. Avslutningsvis anför utskottet att företagsboten inte skall innebära någon generell straffskärpning för de enskilda företagarnas del, något som kan förhindras med stöd av jämningsregeln. Utskottets majoritet tillstyrker således bifall till propositionen.⁷⁶

Efter att den svenska regleringen om företagsbot införts fortsätter på det nordiska planet diskussionen om företagsböter och 1986 lämnar *Nordiska straffrättskommittén* sitt betänkande om företagsböter till de nordiska justitieministrarna. Den nordiska utredningen beskriver och problematiserar argumenten för och emot företagsböter och de olika tekniska straffrättsliga lösningar som kan tänkas för det korporativa ansvaret. Bedömningen är entydigt positiv:

⁷⁴ Prop. 1985/86:23 s. 78 ff.

⁷⁵ Prop. 1985/86:23 s. 107 f., den citerade passagen på s. 108.

⁷⁶ JuU 1985/86:13 s. 12 ff., de citerade passagerna på s. 12 och 13.

... en möjlighet att rikta bestraffande sanktioner mot juridiska personer för brott som begås i deras verksamhet innebär en både behövlig och påtaglig förstärkning av den straffrättsliga ordningens preventiva effekter.⁷⁷

På arbetsmiljörättens område är företagsboten viktig för att den kan tillföra en moralisk dimension till AML:s sanktionssystem. *Arbetsolycksutredningen* uttalade redan 1988 att:

Företagsbot bör mot bakgrund av detta enligt utredningens uppfattning kunna bli ett mycket verksamt sanktionsmedel mot arbetsmiljöbrott vid sidan av det individuella ansvar som också bör utkrävas. Fördelen med företagsbot är att det riktas mot företaget men ändå innebär ett direkt klander av det brottsliga förfarandet. Det innebär att det ställs även moraliskt färgade krav på företagen att följa arbetsmiljölagstiftningen. Detta torde ha stor betydelse från allmänpreventiv synpunkt.⁷⁸

Vidare utgår *Miljöskyddskommittén* 1993 i sitt arbete med att ta fram förslaget på MB från att "[s]anktioner för miljöbrott inom ramen för ett företags verksamhet bör i första hand rikta sig mot företaget".⁷⁹ Argumenten kretsar kring svårigheterna förknippade med att utkräva ett personligt straffansvar på miljörättens område samt synpunkten att sanktionerna för att få förebyggande effekt dels måste vara kännbara, dels måste rikta sig mot företagen som sådana. Det befintliga företagsbotssystemet, noterar utredningen, har inte tillämpats. Det är intressant att notera att redan *Miljöskyddskommittén* 1993 drar slutsatsen att företagsbotens tillämpningsområde blivit snävare än vad som avsetts. Utredningen föreslår sålunda att kravet på att näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kan krävas av honom till förebyggande av brott slopas. Orimliga konsekvenser av detta slopande, menar man, kan beaktas i bedömningen om huruvida det är uppenbart oskäligt att ålägga företagsbot. Företagsboten skall även fortsättningsvis vara reserverad för grövre brottslighet.⁸⁰ *Arbetsmiljölagutredningen* biträder 1993 för sin del samtliga förslag som *Miljöskyddskommittén* lämnat om företagsboten.⁸¹ Det första regerings-initiativet riksmötet 1994/1995 angående MB, sedermera återkallat, innebär inget förslag på företagsbotens område, mer än en avisering av ytterligare utredning och analys.⁸² Vid tiden för nästa regeringsinitiativ angående MB riksmötet 1997/1998 har *Företagsbotsutredningen* avlämnat sitt betänkande och beredningen i regeringskansliet inletts. Några förslag på företagsbotens område presenteras ej i och med införandet av MB, förutom ställningstagandet att företagsbotssystemet skall vara enhetligt och gälla i hela straffrätten. Företagsboten anges vara en viktig del av MB:s sanktionssystem.⁸³

⁷⁷ NU 1986:2, den citerade passagen på s. 37.

⁷⁸ SOU 1988:3 s. 173.

⁷⁹ SOU 1993:27 s. 256.

⁸⁰ SOU 1993:27 s. 637 ff., 663 ff.

⁸¹ SOU 1993:81 s. 133.

⁸² Prop. 1994/95:10 s. 238.

⁸³ Prop. 1997/98:45 s. 533 ff.

2.4.1 Rättsväsendets aktörer om 1984 års förslag

1984 tillstyrker åklagarna och domarna samt Hovrätten över Skåne och Blekinge att förslaget om företagsbot som särskild rättsverkan av brott läggs till grund för lagstiftning, medan Sveriges Advokatsamfund motsätter sig detta. Den gemensamma uppfattningen är vidare att företagets betalningsförmåga inte skall beaktas när botens storlek bestäms. Föreningen Sveriges Åklagare framhårdar i påpekandet om svårigheterna förknippade med att utföra företagsekonomiska operationer, nu avses ambitionen att beräkna vilken vinst ett brott givit upphov till:

... de svårigheter som är förenade med att beräkna den vinst eller besparing som kan ha gjorts till följd av brott begångna i näringsverksamhet. Föreningens farhågor om en mycket begränsad tillämpning av de nya förverkandereglerne som infördes 1982 och som innebar att de företagsekonomiska vinster som uppkommit hos en näringsidkare på grund av brott kunde förverkas, har besannats. Motsvarande svårigheter kan förväntas när det gäller att fastställa företagsbotens storlek enligt kommissionens förslag eftersom särskild hänsyn skall tas till bl a värdet av de ekonomiska fördelar som brottsligheten medfört eller varit ägnade att medföra.

Sveriges Domareförbund instämmer i föreställningen att det är mycket svårt att ta ställning till vilken vinst ett brott föranlett och anser att samma reservationer som görs vid beloppsbestämning vid vinstförverkande måste göras även om företagsbotens storlek:

Kommissionen synes också i sina resonemang underskatta svårigheterna att i bestämda belopp uppskatta ännu ej uppkomna vinster, konkurrensfördelar o dyl.

Hovrätten över Skåne och Blekinge menar att företagens ekonomiska ställning skall beaktas efter schablonmässiga grunder när företagsbotens storlek bestäms, och att jämningsmöjligheter skall finnas:

Enligt hovrättens mening måste företagsboten i huvudsak bestämmas efter schablonmässiga grunder. I annat fall kommer mål om utdömande av företagsbot att i alltför stor utsträckning tyngas av omfattande ekonomiska utredningar vilka i många fall ändå inte ger en rättvisande bild av näringsidkarens faktiska ekonomiska läge.⁸⁴

2.5 Utredningsarbete och reform: 1996-2006

Väl på plats i det svenska straffrättsystemet visar sig företagsboten inte vara den sanktionsmässiga succé som den förutspått vara i den långa tillkomstprocessen och de många utredningarna. Mindre än tio år efter in-

---

⁸⁴ Åklagarnas remissvar lämnades av Riksåklagaren, Föreningen Sveriges Statsåklagare och Föreningen Sveriges Åklagare. Se även remissvar från Hovrätten över Skåne och Blekinge, Sveriges Advokatsamfund och Sveriges Domareförbund. Justitiedepartementet dnr. 85-725 [Sammanställning av remissyttranden].

förandet av boten tillsätts så 1995 *Företagsbotsutredningen* för att återigen utreda straffansvaret för juridiska personer. Utredningen föreslår, i sitt betänkande som presenteras 1997, att 1986 års reglering om företagsbot upphävs och förordar istället ett system innebärande att företag och andra juridiska personer skall kunna dömas till ett straff benämnt företagsböter. Trots detta ställningstagande föreslås inte någon förändring vad gäller brottsbegreppet; även fortsättningsvis skall enbart fysiska personer kunna begå brott. Den juridiska personens betalningsförmåga skall få beaktas vid straffmätningen. Tillämpningsområdet för företagsböterna föreslås vara begränsat till ett selektivt urval av i princip näringsreglerande straffbestämmelser. Regleringen om företagsböter skall finnas i BrB. Brottslighet av mindre allvarligt slag skall kunna föranleda företagsböter och en åtalsregel föreslås för att styra över sanktionen för denna typ av brottslighet till enbart den juridiska personen. Utredningens förslag innebär ett fullständigt inlemmande av företagsböter i den straffrättsliga regleringen och i linje med detta föreslås en rad följdändringar av regelverket, bland annat om straffmätning och processformer. Man vill kodifiera företagansvaret.⁸⁵

Utredningens betänkande bereddes i justitiedepartementet i form av en promemoria av år 2001. I departementspromemorian uttrycks i generella termer gillande över utredningens arbete, men trots detta läggs utredningsförslaget inte till grund för lagstiftning. Departementet understryker att förslaget är omfattande och att stora resurser skulle krävas för att genomföra det. Mot bakgrund av detta vill man pröva om inte det befintliga systemet, grundlagt i 1986 års lagstiftning, kan effektiviseras. Det dåvarande systemet skall, med stöd av mer begränsade förändringar, få att fungera och utredningens ambitioner skall på så vis förverkligas.⁸⁶ Under tiden företagsbotsärendet bereds i regeringskansliet avstår *Miljöbalkskommittén* från egna förslag på området, men uttrycker sitt gillande över den promemoria som presenterats. En stor del av miljöbrotten kan komma att träffas av företagsbot. Däremot väcks frågan hur företagsboten ska förhålla sig till MB: s miljöstraffavgift.⁸⁷ *Miljöbalkskommittén* betraktar allmänt sett företagsboten som en central del av miljöstraffrätten, men avvisar en särlösning av företagsboten för MB: s del. Kommittén understryker vikten av möjligheten att rikta straffrättsliga sanktioner mot företagen, då konstruktionen av miljöstraffavgiften medför att dessa inte träffar de mest klandervärda överträdelserna. Ifråga om straffansvar för juridiska personer skall genomföras ansluter sig *Miljöbalkskommittén* till 2001 års promemoria och efterlyser en mer frekvent tillämpning av reglerna:

Ett effektivt system med företagsbot med betydligt mindre begränsande villkor än vad som gäller enligt nuvarande lagstiftning skulle således också väl kunna tjäna de syften som uppnås med straffansvar för juridiska personer.⁸⁸

---

⁸⁵ SOU 1997:127. Den i övrigt så viktiga *Straffansvarsutredningen* avstår med hänvisning till *Företagsbotsutredningens* arbete från att diskutera straffansvar för företrädare för juridiska personer och angränsande frågor. Utredningen presenterade inte något författningsförslag på området. Se SOU 1996:185 Del I, s. 409 ff.

⁸⁶ Ds 2001:69 s. 24 f.

⁸⁷ SOU 2002:50 s. 223 ff.

⁸⁸ SOU 2004:37 s. 149 ff., den citerade passagen på s. 151 f.

Företagsboten borde kunna komma till användning i större utsträckning än vad som hittills skett. Bland domstolsavgöranden från senare tid finns också exempel på fall där företagsbot har dömts ut för miljöbrottslighet. Regleringen kan emellertid förbättras. Det är angeläget att de olika förslag som har arbetats fram om ändringar för att underlätta ansvarsutkrävande från juridiska personer leder till lagändringar inom en snar framtid.⁸⁹

Med argumentet att sanktionens beteckning är av underordnad betydelse för regelverkets effektivitet kom regeringen att lägga justitie-departementets promemoria av år 2001 till grund för förslaget om lagändringar. Något straffansvar för juridiska personer kom således inte att föreslås. I detta ämne skriver regeringen:

Avgörande för bedömningen om systemet med företagsbot som en särskild rättsverkan av brott bör ersättas med ett straffansvar för juridiska personer är om företagsbotens formella karaktär av straff eller särskild rättsverkan i sig har någon betydelse för systemets effektivitet eller funktionssätt. Enligt regeringens mening finns det inte något som talar för att så är fallet. Sveriges internationella åtaganden kräver inte heller att straffansvar för juridiska personer införs. Företagsbot bör därför, som föreslagits i promemorian, även i fortsättningen utgöra en särskild rättsverkan av brott.⁹⁰

Alvar Nelson noterar att insatserna mot brottslighet i näringsverksamhet och ekonomisk brottslighet motiveras olika i de olika politiska blocken. För den politiska högern står ”näringslivets förutsättningar för konkurrens på lika villkor” i fokus, medan för den politiska vänstern handlar det om att motverka brottslighet som medför ”en skev fördelning av bördorna mellan medborgarna och skapar orättvisa i samhället”. Däremot säger sig både den politiska högern och vänstern vara engagerade i kampen mot den ekonomiska brottsligheten.⁹¹ Företagsboten var ursprungligen starkt politiskt omstridd, men tjugotalet år senare rådde politisk enighet. 1986 var justitieutskottet delat: en högljudd minoritet förordade avslag på regeringens förslag och reserverade sig till förmån för bifall till en serie motionsyrkanden (fp, m, c) i ämnet. Kritikerna anförde att förslaget innebar en orimlig skyldighet att verka brottsförebyggande; att sanktionen utgjorde en oacceptabel dubbelbestraffning och att handelsbolag kunde komma att drabbas alltför hårt av sanktionen.⁹² 2006, däremot, väcktes inga motionsyrkanden på grund av regeringens proposition i ämnet och ett enigt utskott förordade bifall till regeringens förslag.⁹³ Den politiska enigheten har även sin motsvarighet i fråga om enighet i lagtekniskt/dogmatiskt hänseende: lagrådet som hade flera stora invändningar och synpunkter samt var starkt splittrat 1986 lämnar 2006 års lagförslag ”utan erinran”.⁹⁴

---

⁸⁹ SOU 2004:37 s. 318.

⁹⁰ Prop. 2005/06:59 s. 19.

⁹¹ Nelson, A. (1987) s. 199 f.

⁹² JuU 1985/86:13.

⁹³ JuU 2005/06:13.

⁹⁴ Prop. 1985/86:23 s. 77-103, prop. 2005/06:59 s. 159.

2.5.1 Åklagarna och företagsboten av år 1997 och 2001

När åklagarna har att ta ställning till *Företagsbotsutredningens* förslag om straffansvar för juridiska personer är de flesta åklagarinstanser försiktigt positiva till utredningens slutsatser och förslag. Någon entusiasm inför det nya straffansvaret återfinns däremot inte i åklagarnas synpunkter och de åklagarinstanser som anser att utredningens förslag inte skall genomföras hänvisar till att redan ändringar i det befintliga systemet kan göra det effektivare. Samtliga instanser diskuterar följderna av utredningens förslag för det traditionella brottsbegreppet och skuldprincipen m.m. Som alternativ till straffansvar för juridiska personer presenteras av några få åklagarinstanser sanktionsavgifterna och det individuella straffansvaret. Samtliga instanser instämmer i att en sanktion som kan riktas mot företag krävs. Någon instans nämner problematiken med utredningssvårigheterna om företagens betalningsförmåga.⁹⁵

Justitiedepartementet formulerar en mindre genomgripande reform av företagsboten vilken remitteras till bl. a. åklagare för ställningstagande. Även detta förslag på reform möts av positiv respons från åklagarna. Det anförs, bl. a. av Riksåklagaren, att förslaget framstår som mer praktiskt hanterbart än det som *Företagsbotsutredningen* presenterat. Någon åklagarinstans håller för troligt att det kommer att bli lättare att få en företagsbot utdömd om förslaget genomförs. Kritiken mot det dåvarande systemet är hård; Överåklagaren i Umeå kan tala för åklagarna i denna del:

Den nuvarande lagstiftningen ser visserligen mycket bra och användbar ut som lagtexten är utformad. I rättstillämpningen verkar det däremot nästintill omöjligt att få en företagsbot utdömd mot bestridande.⁹⁶

Det är intressant att notera att åklagarna inte presenterar en egen förståelse av varför lagstiftningen om företagsbot inte kommit att tillämpas. De åklagarinstanser som berör frågan kommenterar att lagstiftningen är ”svårtillämpad”. Någon kommenterar även de legala begränsningarna av företagsboten till att avse grövre brott och större avvikelser från de särskilda skyldigheter som är förknippade med näringsverksamheten. Utvidgningen av regelverkets tillämplighet som ligger i sloandet av dessa förutsättningar välkomnas. Samtliga åklagarnas kommentarer hänför sig till lagstiftningens utformning. Slutsatsen måste bli att åklagarna är av den uppfattningen att förändringar i det materiella regelverket (tillsammans med resursförstärkningar) skall kunna åstadkomma en mer effektiv företagsbot. De kritiska kommentarerna från tidigare remissomgångar om företagsekonomiska beräkningar i form av beräkning av företagets ekonomiska ställning upprepas, men i kraftigt nedtonad tappning.

---

⁹⁵ Justitiedepartementet 2000-02-29 dnr. Ju1997/3660 Straffansvar för juridiska personer – Betänkande av Företagsbotsutredningen – Sammanställning av remissyttranden.

⁹⁶ Justitiedepartementet [odaterad] dnr. Ju1997/3660/L5 Departementspromemorian Företagsbot (Ds 2001:69) – Sammanställning av remissyttranden.

3 Om företagsbot: systematik

3.1 Inledning och kapitlets disposition

Företagsboten verkar i ett straffrättsligt system baserat på individuellt straffansvar. Elementa i både övriga rättsregler och den närmast omgivande straffrätten är därmed försiktigt fientlig gentemot företagsboten. Institutet företagsbot har även en samtidshistoria av diskussion och reformer samt internationella influenser på området. Kapitlet skildrar mötet mellan det individuella straffansvaret och företagsboten, de kriminalpolitiska skälen för och emot de aktuella reglerna. Även företagsbotens ratio och den senare rättsutvecklingen på området presenteras tillsammans med företagansvar, förverkande och Sveriges internationella åtaganden.

3.2 Företagsboten och straffrättens kanon

Företagsböter är inte någon ”bra” straffart. Den är tvärtom förbunden med åtskilliga nackdelar. Att därav dra slutsatsen att det är olämpligt att införa företagsböter är förhastat. T.ex. är fängelse inte heller någon ”bra” straffart utan en mycket dålig sådan, vilket inte hindrar att fängelse används och tillämpas. Skall man överväga att införa företagsböter, bör man inte föreställa sig att detta straff skulle ha några speciella fördelar framför de nuvarande, att det skulle vara effektivare än dessa el. dyl. Vad man har att bedöma är huruvida företagsböter behövs trots sina nackdelar.⁹⁷

Föreställningen om ett straffansvar för andra än fysiska personer ställer centrala och svåra frågor till en modern straffrättsordning. Systematiken och begreppsbyggnaden straffrätten håller sig med erbjuder ett speciellt motstånd mot att klandra något annat rättssubjekt än människor, ett motstånd som den som föreslår reformer av detsamma har att övervinna. Det uppmärksammades tidigt⁹⁸, som i det ovanstående citatet, att straffrättsliga sanktioner mot juridiska personer eller näringsidkare aktualiserar ett flertal kollisioner med straffrättens systematik och centrala begrepp, men att teorier och principer inte ensamt kunde bestämma företagsbotens framtid. Vidare är det intressant att notera att diskussionen om det problematiska mötet mellan straffrättslig företagssanktion och det omgivande straffrättsystemet har sina klara paralleller i Norden⁹⁹ och i common law-jurisdiktioner, såsom Amerikas Förenta Stater och Storbritannien.¹⁰⁰

⁹⁷ Ds Ju 1978:5 s. 181. Citatet visar även hur sanktionens benämning skiftat.

⁹⁸ Uppfattningarna i doktrin och förarbeten i dessa frågor har varit tämligen enstämmiga och likalydande under hela den tid som frågan diskuterats. Nedanstående baseras på Ds Ju 1978:5 och Victor, D. (1998). Se generellt SOU 1997:127 samt den nordiska debatten.

⁹⁹ För debatten om företagsboten och rättsläget i de nordiska länderna kan hänvisas till Toftgaard Nielsen, G. (1990), Vinding Kruse, S. (1984) s. 197-206 vad gäller Danmark, till Bergsåker, T. (1990), Matningsdal, M. (1996) vad gäller Norge, till Toftgaard Nielsen, G., Strandbakken, A., Träskman, P. O. (2003) vad gäller Danmark, Norge, Finland och Sverige, till Träskman, P. O. (1977), (1992) och (1993) s. 124 f., Lehtonen, A. (1977),

Visserligen är det så att förutsättningarna för en sanktions tillämplighet är viktigare än dess systematiska klassificering, men det är därmed inte ointressant att identifiera konfliktytorna mellan straffrättssystemet och en straffrättslig företagsstraffsanktion.¹⁰¹ Till sin kärna handlar konfrontationen om svårigheterna förknippade med att införa en sanktion riktad mot någon form av kollektiv i ett system som i övrigt baseras på det individuella straffansvaret. Med anledning av detta gäller nedanstående inventering av problematiken både konceptet straffansvar för juridisk person och företagsbot konstruerad såsom en särskild rättsverkan, låt vara i varierande utsträckning. Sanktionens substans är det centrala, inte sanktionens beteckning i sig. Gränserna mellan de olika synpunkterna är flytande och överlappar varandra. Överväganden om vad som kan vara en adekvat sanktion kan svårligen särskiljas från mer grundläggande ställningstaganden, framför allt om huruvida kriminalisering över huvud taget skall väljas som styrningsmedel (ultima ratio). Nedanstående rapsodiska nedslag i straffrättssystematiken utgår från att kriminalisering av ett visst agerande redan är för handen.

Skuldprincipen; utan skuld, inget straff

Företagsboten drabbar i praktiken en sammanslutning, vilken i regel består av flera fysiska personer.¹⁰² Bortses från skuldprincipen kan grupper göras straffrättsligt ansvariga. Straffet träffar de personer som slutit sig samman oavsett om de har skuld; ansvaret blir således strikt. Ingen person skall kunna straffas för något annat än dennes egna handlingar, vikarierande straffansvar är inte tillåtet. Objektivt straffansvar är för handen i och med att personer kan bli ålagda sanktioner för gärningar som denna person inte varit uppsåtlig eller oaktsam i relation till.¹⁰³ Denna form av straffansvar är inte heller okomplicerad. Det är oklart och omtvistat vilka gränser ECHR: s regler ställer upp för denna typ av ansvar.¹⁰⁴

Juridisk person; en fiktion

Det förhåller sig med begreppet juridisk person som med begreppet "häst" i schackspelet. Hästen är icke någon mystisk, överindividuell häst, men icke

---

Grönqvist, H. (1990) samt "Diskussionsinlägg vid symposiet om modern strafflagstiftning" (1977) vad gäller Finland.

¹⁰⁰ Se Khanna, V. S. (1996), Neumann Vu, S. (2004), Geis, G., DiMento, J. F. C. (2002), Bixby, M. B. (1990) och Harbour, L. J., Johnson, N. Y. (2006) för den brittiska och nordamerikanska debatten med referenser till rättsfall och doktrin fr.o.m. år 1250.

¹⁰¹ SOU 1997:127 del A s. 238 f.

¹⁰² Denna aspekt av företagsboten kan värderas olika. Just med hänvisning till att sanktionen drabbar inte bara en enskild person utan själva verksamheten nämner processrättaren Per Henrik Lindblom företagsboten som ett alternativ till institutet class action. Boten, menar Lindblom, får på så vis en handlingsdirigerande effekt och en maximal preventiv effekt och därmed kan den fungera som ett alternativ till class action. Lindbloms framställning får förstås som att denne är positivt inställd till de ovan nämnda aspekterna av företagsboten. Se Lindblom, P. H. (1988) s. 504 ff.

¹⁰³ Vagn Greve sammankopplar objektivt ansvar i straffrätten med vad han benämner socialstatens filosofi. Se Greve, V. (1997) s. 597-618, främst s. 601 f., med instämmande i Victor, D. (1998).

¹⁰⁴ Toftgaard Nielsen, G., Strandbakken, A., Träskman, P. O. (2003) s. 23. Se angående denna fråga Danelius, H. (2002) s. 237 f., med vidare hänvisning till rättspraxis.

heller enbart en bild av en häst, en fiktiv häst. Beteckningen häst är överhuvud lika oväsentlig för schackpjäsen i fråga som beteckningen person för den juridiska personen.¹⁰⁵

Juridisk person är ett rättsligt begrepp och i denna mening en fiktion. Fiktioner kan inte ha en egen fri vilja och kan därför inte ha ett eget ansvar, och inte heller en egen skuld varför de inte heller kan klandras med mindre än att relationen mellan skuld och klander principiellt överges. Juridiska personer kan inte handla, men att döma ut en sanktion så snart det kunnat konstateras att en lagöverträdelse ägt rum i dess verksamhet vore att införa ett strikt ansvar.¹⁰⁶ Detta alternativ utgör även en tillbakagång från den gällande skuldstraffrätten till den tidigare gällande effektstraffrätten i vilken händelser och inte handlingar kunde klandras. Juridiska personer kan inte ha uppsåt eller vara oaktsamma. Straffas en juridisk person är detta ett straff för någon annans brott, dvs. ett vikarierande straffansvar. Straffet baseras även på ett objektivt ansvar, eftersom den juridiska personen inte har en ”egen” skuld till gärningen. Juridiska personer är instabila och i sig flyktiga i det att de kan omdisponera (dvs. tömmas på) sina ekonomiska resurser. Tillfälliga juridiska personer kan snabbt bildas och upplösas.¹⁰⁷

Det klassiska brottsbegreppet

Det är sammanfattningsvis det klassiska brottsbegreppets inneboende individualism som hindrar ett okomplicerat och omedelbart införlivande av företagsbot i svensk straffrätt såsom den ser ut idag. Det klassiska brottsbegreppet definieras av en nödvändig relation mellan begreppen (mänsklig) skuld (orsakan) till en gärning (utförd av människa i form av handling eller underlåtenhet) vilket kombinerat med en korrekt utfärdad kriminalisering kan bestraffas (i form av straff eller annan påföljd för brott) och därmed klandras (vilket är ett moraliskt omdöme förbehållet endast mänskliga varelser att uppfatta). Samtliga delar bildar den helhet som utgörs av ett individuellt straffansvar, och förändras ett led i straffrättens kärnbegrepp får detta svåröverblickbara följdverkningar på samtliga andra och på helheten.

Straffets karaktäristika; klander och prevention

Straff är ett klandrande omdöme om en gärning. Fiktioner är oåtkomliga för klander. Klander förutsätter ett stabilt subjekt som inte med stöd av egna dispositioner kan undandra sig konsekvenserna av lagöverträdelsen. Straffets syfte allmänprevention skall förstås som att det skall verka handlingsdirigerande. Enbart fysiska personer kan begå gärningar. Straff riktade mot andra än fysiska personer måste slutligen träffa och angå fysiska personer. Sanktionens effektivitet blir således avhängig en förmedlad verkan, vad som kan benämnas som privat rättsskipning. Ägarnas reaktion gentemot bolagets ledning och personal är bestämmande för sanktionens effektivitet. Denna reaktions förmåga att verka brottsavhållande är oklar.

---

¹⁰⁵ Undén, Ö. (1928) s. 176.

¹⁰⁶ Se på detta tema särskilt Thornstedt, H. (1965a) s. 109-125, särskilt s. 115 och s. 121 ff.

¹⁰⁷ Harbour, L. J., Johnson, N. Y. (2006) s. 226 f. refererar ett uttalande från 1250 av påven Innocentius IV: ”corporations have no soul”. Edward, first Baron Turlow, utvecklade resonemanget: ”[corporations have] no soul to be damned, and no body to be kicked”.

3.3 Klander i form av straff eller särskild rättsverkan av brott?

I svensk straffrätt har företagsboten alltid varit konstruerad som en särskild rättsverkan av brott och inte som ett straff. Att konstruera sanktionen som ett straff hade luckrat upp sambandet mellan brott och straff, eftersom endast fysiska personer de lege lata kan begå brott. Alternativet till denna ordning har tydligen enklare kunnat fördragas; sanktionen konstruerades som en klandrande särskild rättsverkan av brott. Denna konstruktion luckrar istället upp ett annat centralt straffrättsligt samband: det mellan straff och klander. Det är alltså inte korrekt att påstå att enligt gällande rätt är det endast straffet som uttrycker klander, det gör även företagsboten. I någon mening har alltså resultatet blivit ett urvattnat straffkoncept, som i och med företagsboten förlorat sin unicitet.

3.4 Kriminalpolitiska skäl pro et contra straffrättslig företagsstraffsanktion

Nu anförda eller liknande slags överväganden kan ha sitt teoretiska intresse, men de kan knappast ligga till grund för några ställningstaganden när det gäller att avgöra, om det är lämpligt och möjligt att införa ett korporativt ansvar i rättsordningen. Det avgörandet bör i första hand grunda sig på praktiska kriminalpolitiska hänsyn.¹⁰⁸

Per Ole Träskman har diskuterat frågan om straffansvar för juridiska personer. Valet av sanktionsform är i sammanhanget primärt. Normernas moralförmedlande funktion är betydelsefull vid valet mellan skilda påföljds-system: civilrätt, förvaltningsrätt eller straffrätt. Då de olika varianterna kan antas vara väsentligen lika effektiva skall straffrätten väljas då samhällets fördömande av de handlingar som regleras skall betonas. Det moralförmedlande budskapet riktar sig ”primärt” till fysiska personer varvid moralen blir ett starkt argument vid kriminalisering av fysiska personers handlande. Bestraffning av juridiska personer, däremot, betraktar Träskman som en renodlad kriminalpolitisk ändamålsenlighetsfråga: sanktionens effektivitet är avgörande och inte sanktionens ideella karaktär. Principiella hinder mot att rikta ”påföljder av avgiftstyp” mot företag finns inte.¹⁰⁹

Som argument, betingade av kriminalpolitiska hänsyn, för företagsboten har anförts följande. Är det inte ett grundläggande krav att straffrätten i form av kriminalisering omfattar allt klandervärdt och skadligt beteende, utan hänsynstagande till om agerandet ägt rum i eller genom ett företag? Är det inte orättvist att utesluta vissa klandervärda gärningar ur straffrätten? Träskman formulerar det kärnfullt:

---

¹⁰⁸ Ds Ju 1978:5 s. 155.

¹⁰⁹ Träskman, P. O. (1983) s. 699 f., de citerade passagerna på s. 700. I framställningen saknas överväganden om den indirekta moralbildande effekt som företagsbot, oavsett dess konstruktion, kan ha på fysiska personer. Se även diskussionen i SOU 1993:59 s. 410-412.

Det är svårt att motivera att småtjuvar bestraffas om inget straff följer för att fabriken smutsar ner land och sjö.¹¹⁰

Vid brottslighet i näringsverksamhet är det komplicerat att finna den ”rätte” ansvarige fysiske personen, varför ett processekonomiskt argument gör sig gällande för att rikta sanktionen mot företaget. Hänsyn till brottspreventionen motiverar även företagsboten: när påföljd skall påföras en fysisk person måste påföljden beräknas efter dennes skuld och personliga (ekonomiska) förhållanden varför påföljden blir alltför mild i förhållande till brottet. I lagstiftningsärendet spekuleras i att företaget skulle kunna ha överseende med eller till och med se positivt på ett brottsligt agerande begånget av en identifierad fysisk person, med följderna att företaget betalar de böter denne ådömts. Detta skulle vara särskilt aktuellt i de fall företaget gagnats ekonomiskt av brottsligheten. Sanktioneras företaget direkt kan inte företaget undergräva de allmänpreventiva effekterna. Vidare kan företag, i ett system med individuellt straffansvar, genom interna ansvarsordningar och instruktioner skapa en form av straffrättslig ansvarsöverväring; genom att rikta sanktioner mot företaget som sådant uppstår incitament mot den typen av ageranden, varför företagssanktioner även är ett uttryck för en mer ändamålsenlig ansvarsplacering. Systemet med individuellt straffansvar riktar sig vid brott i näringsverksamhet mot företagets funktionärer. Det kan inte vara riktigt att likställa företagets funktionärer med företaget som sådant, ett sådant synsätt beaktar inte ägarnas roll i tillräcklig utsträckning. Genom att klandra företaget klandras i sista hand ägarna vilka har det yttersta ansvaret för företaget. Vad som benämns kumulerad culpa, dvs. flera mindre gärningar med sammantaget potentiellt ödesdigra konsekvenser, kan endast straffas med stöd av en kollektiv straffrättslig ansvarsordning. Är det verkligen så, avslutningsvis, att juridiska personer – exempelvis IKEA, SEB, McDonald’s – inte har identiteter och därmed är oåtkomliga för klander?:

[...] särskilt banker och större industriföretag, har en egen identitet fullt jämförbar med den enskildes. Också företag av mindre omfattning har en sådan identitet i hemorten. Företagen skulle därför i och för sig kunna vara lika mottagliga för det sociala ogillande som straff uttrycker, som den enskilde är.¹¹¹

Kriminalpolitiska hänsyn kan också anföras *mot* en straffrättslig företagssanktion. Att straffa företag kan bädda för en överföring av straffansvaret från fysiska till juridiska personer. En sådan omläggning kan antas ha drakoniska effekter på straffrättens brottspreventiva verkan. Den som önskar syssla med lagstridig verksamhet skulle stimuleras att göra detta inom ramen för en juridisk person. För övrigt, har inte den personliga ansvarsordningen fungerat väl? Den privata rättskipning som kan antas följa av företagsböter är dessutom inte heller odelat positiv:

Att den rättssäkerhet som ordningen med straff ger skulle garanteras sammanslutningen i stället för den enskilde, skulle för dennes del innebära att han underkastades ägarnas rättskipning. Det är inte säkert att detta alltid skulle uppfattas som en fördel [...].¹¹²

¹¹⁰ Träskman, P. O. (1977) s. 259.

¹¹¹ Ds Ju 1978:5 s. 183 f.

¹¹² Ds Ju 1978:5 s. 167. Jfr. Sandström, T. (1979).

Vid ställningstagande till en ordning med företagsböter eller ett bibehållet system med endast individuellt straffansvar måste även beaktas *vilka* fysiska personer det faktiskt gäller. Kan inte personliga straff vara nog så verkningsfulla i ljuset av att det inte är vilka som helst som kan komma ifråga:

Företagsledare är ofta personer i god ekonomisk och social ställning och kan därför antas vara särskilt mottagliga för straffhot. Dessutom är det inte bara själva straffet som verkar förebyggande, utan även bieffekterna av detta i form av de obehag som är förbundna med en polisutredning och en eventuell brottmålsprocess.¹¹³

Ekonomins funktionssätt presenterar i sig ett argument mot sanktioner mot företag; det gäller vad som benämns vidarebefordringseffekter. Farhågan är den att företagsboten skall försvinna in i bolaget som en driftskostnad och slås ut på de producerade varorna eller tjänsterna. Skulle detta ske kommer straffet i sista hand att få bäras av konsumenterna. Det är oklart vilket utrymme som i Sverige finns för sådan vidarebefordran eller övervältring av betalningsskyldigheten. Utrymmet för att kompensera utgifter för företagsbot genom prissättning beror på graden av elasticitet som gäller för efterfrågan på de produkter som ett bolag producerar. Befintligheten av ersättningsprodukter är också en faktor av intresse i detta sammanhang. Bedömningen om utrymmet för övervältring är en fråga för ekonomisk expertis. Förutom att konsumenterna kan komma att drabbas av en ålagd företagsbot gäller att även de anställda kan komma att drabbas i form av besparingar som leder till rationaliseringsåtgärder. Ytterst kan sysselsättningen i samhället drabbas. Frågan är vilken betydelse som skall tillmätas möjligheterna till övervältring och det faktum att marknaden får en betydelse för utfärdandet av straffrättsligt klander:

[...] det åtminstone teoretiskt är en väsentlig skillnad mellan att samhället inte kan förhindra att ett penningstraff vidarebefordras så långt marknadskrafterna medger och att samhället godtar principen om en sådan vidarebefordran.¹¹⁴

3.5 Företagsbotens försvunna ratio. Företagsboten och företagens rationalitet

I den första utredningsinsatsen om företagsboten 1978 identifierades vad detta institut skulle kunna komma att tillföra rättsordningen i form av något som alls inte kunde genomföras med stöd enbart av den individuella straffansvarsordningen. Det handlade om att eliminera ett centralt intresse för att

---

¹¹³ Ds Ju 1978:5 s. 183. Föreställningen återkommer i förarbeten på miljöområdet. ”Det finns emellertid anledning anta, att straffpåföljd kan ha en god avhållande effekt just på miljöområdet. Till skillnad från kriminalpolitikens vanliga klienter är presumtiva miljösyndare i stor utsträckning väletablerade personer. De har därför särskild anledning att frukta lagföringens och straffets sociala konsekvenser.” Se SOU 1993:27 s. 640.

¹¹⁴ Ds Ju 1978.5 s. 176 ff., den citerade passagen på s. 178. Jfr. Skogh, G. (1977) s. 56 ff.

begå brottsliga överträdelser av den näringsrättsliga lagstiftningen, nämligen vinstintresset:

Inom ramen för den personliga ansvarsordningen går det inte att utforma ett penningstraff som skulle kunna motverka att man i ett företag kan finna att en lagöverträdelse lönar sig.¹¹⁵

Det är elimineringen av vinstintresset bakom brottslighet i näringsverksamhet som är företagsbotens ursprungliga ratio legis och det som från början ansågs berättiga dess införande. Detta syfte ansågs inte kunna tillgodoses på något annat sätt än ett genomförande av ett visst avsteg från huvudregeln om att endast fysiska personer kunde straffrättsligt klandras, varför företagsboten kom att bli en del av svensk rätt. Det är intressant att notera att detta straffrättsliga motverkande av vinstintresset som brottsmotiv i sig föreföll att urvattna straffrättens moraliska ställning och innehåll. Frågan om straffrätten överhuvudtaget skall väljas för att verka handlingsdirigerande på näringslivets verksamhet fick även den en ytterligare dimension. Förutom de mer målrationella övervägandena mellan förvaltnings-, civil- och straffrätt tillkom frågeställningar om inte straffrättens höga moraliska halt kunde komma att bli delvis förstörd av att användas för att mota vinstintresset som brottsmotiv:

Är det lämpligt och ändamålsenligt att nyttja straffrättsliga medel för att förhindra någon att bereda sig ojust vinst, eller leder det snarare till att de i straffrätten inbyggda värdeutsagorna överlag reduceras till ett ekonomiskt kalkylerande av inkomster genom brott kontra utgifter i form av straff?¹¹⁶

Tankegången förefaller lyda att om nu logiken i näringslivet kan leda till att brottsliga gärningar begås, kommer samma logik att gälla för hur eventuella utdömda sanktioner bedöms i de ”brottsliga verksamheterna”. Kalkylerandet denna logik ger upphov till innebär att sanktionerna kommer att betraktas som en kostnad för den brottsliga verksamheten. Att låta straffrätten spela med i detta spel förefaller inte problematiskt:

Det straff som riktas mot juridisk person och andra sammanslutningar för vinstsyfte stadfäster m.a.o. lönsamheten som rättesnöre för laglydnad.¹¹⁷

Även om det kan förefalla olyckligt att straffrättens sanktioner reduceras från ett med moraliska ståndpunkter impregnerat samhälleligt omdöme om en gärning, till att bli en kostnad för begåendet av brott, pekar den företagsekonomiska logiken ut en aktör som är central för att uppnå en handlingsdirigerande verkan i näringslivet: ägarna till företagen. Sanktionen kommer att förse dessa med incitament att väga avkastningskraven mot imperativet för laglydighet:

Vad ägarna beträffar är det av vad som anfördes tydligt att straffet kan tillföra dem ett intresse som de saknar under den nuvarande ordningen, nämligen ett ekonomiskt intresse av att företaget bedrivs lagenligt. Allmänt sett är det inte uteslutet att den motvikt i ekonomiskt hänseende som därigenom kan skapas till intresset av största möjliga avkastning på pengarna kan bidra till att stärka laglydnaden i företag. I vilken utsträckning som det ekonomiska intresset för ägarna av att olagligheter ej begås, som företagsböter kan ge, också gör att straffet verkar

¹¹⁵ Ds Ju 1978:5 s. 232.

¹¹⁶ Träskman, P. O. (1977) s. 268.

¹¹⁷ Ds Ju 1978:5 s. 180.

brottsförebyggande, i egentlig mening, är det emellertid ganska svårt att bilda sig någon bestämd uppfattning om.¹¹⁸

Med företagsbot kan ägarna till verksamheterna göras till allierade i brottsförebyggande verksamhet. Att den handlingsdirigerande verkan kommer att uppstå endast indirekt och med oklar styrka förtar inte effekten av detta grundläggande positiva förhållande. Syftet att mota vinstintresset som brottsmotiv är även vinstförverkandets ratio, även om denna inte eliminerar möjligheten till vinst varför företagsboten krävs som komplement.

Eftersom eliminerandet av vinstintresset var företagsbotens viktigaste ratio och något som överhuvudtaget inte kan uppnås utan någon form av straffrättslig företagssanktion är det intressant att notera hur denna bakomliggande problemformulering successivt försvinner bort från förarbetena. I utredningen från 1978 genomsyrar synpunkten helt betänkandet medan den i 1986 års proposition finns med, men i bakgrunden:

Sanktionen bör vara utformad så att den innefattar ett påtagligt klander av de aktuella företagen och på ett effektivt sätt eliminerar de vinstintressen som kan ligga bakom brott av detta slag. Den blir därmed ett stöd för den seriösa näringsverksamheten, bl.a. genom att möjligheten till konkurrens på lika villkor ökar.¹¹⁹

I 2006 års proposition har den bakomliggande problemformuleringen helt försvunnit. När inte problematiken kring vinstintresset som brottsmotiv fungerar som regleringens fond har reglerna fått ett annat syfte och ändamål:

... sanktionen skall utgöra ett mer effektivt instrument för att motverka och beivra brott inom näringsverksamhet. [...] ... sanktioner mot juridiska personer har störst preventiv effekt när det gäller brott som begås inom ramen för en i övrigt seriös näringsverksamhet. Brister som leder till överträdelser av näringsreglerande lagstiftning är ofta hänförliga till företagets organisation och struktur. [...] Om näringsidkaren får bära de straffrättsliga konsekvenserna då brottsligheten är att hänföra till dennes verksamhet, ökar incitamenten att organisera verksamheten på ett sätt att inte överträdelser sker. [...] Genom att åtgärderna mot brott i näringsverksamhet förstärks, förbättras förutsättningarna för en sund konkurrens på lika villkor.¹²⁰

Det stadfästa perspektivet på de bakomliggande faktorerna som motiverar en lagstiftning av företagsbotens typ har förändrats utan argumentation eller motivering. Det som ursprungligen motiverade reglerna har försvunnit bort ur förarbetena, samtidigt som lagstiftningen fortfarande är på plats i rättssystemet. Funktionen att motverka vinstintresset som brottsmotiv har sjunkit tillbaka till förmån för tillskapandet av incitament att organisera verksamheten så att lagöverträdelser inte skall kunna ske. Någon förståelse för den företagsekonomiska logikens eventuella förmåga att fungera som brottsmotiv förefaller numer inte finnas. Istället ter det sig som om regleringen vill motverka vad som kan beskrivas som ”olyckor” eller dylikt. Olyckor är inte en otrolig följd av bristande företagsorganisation. Skiftet i synsätt på den företagsekonomiska logiken kan tillspetsat beskrivas i termer av att i slutet av 1970-talet handlade det om en logik som i sig kunde vara

¹¹⁸ Ds Ju 1978:5 s. 157 f.

¹¹⁹ Prop. 1985/86:23 s. 17.

¹²⁰ Prop. 2005/06:59 s. 22 f.

brottsalstrande om den inte reglerades, till att på 2000-talets början röra sig om en i sig riktig och klok logik i vilken ”olyckor” kan ske. Från i sig onda företag till onda gärningar i i sig goda företag, således.

3.6 Företagsboten införs, kritiseras och reformeras

När företagsbotsreglerna införs 1986 är det inte med stöd av de tvärsäkra principiella anspråken; istället skymtar en betydande pragmatism i departementschefens argumentation. Företagsbot såsom en särskild rättsverkan av brott kan införas ”på ett smidigt och förhållandevis enkelt sätt”, och denna lösning är i själva verket ”den enda tänkbara, om man inom överskådlig tid skall kunna finna en lösning”, och den ”principiella kritiken [är] också överdriven”.¹²¹

När regleringen om företagsbot år 1986 väl infogats i det straffrättsliga systemet kritiserades den tidigt för att, med anledning av det stadgade maximibeloppet, inte kunna fungera avskräckande för andra än näringsidkare med liten verksamhet.¹²² Även ur en mer utomstraffrättslig synvinkel har företagsbotens konstruktion kritiserats, bland annat för att vara orättvis gentemot näringsidkare: kritikerna har anfört att regleringen, i form av en straffrättslig generalklausul som åsidosätter normal rättssäkerhet, leder till en ”väsentlig snedbelastning” innebärande att näringsidkare åläggs ett brottsförebyggande ansvar som övriga medborgare inte har.¹²³ Kritiken mot företagsboten formligen exploderar på ett seminarium arrangerat av *Rättsfonden* 1986. Seminariedeltagarna beskriver företagsboten i termer av att ”[h]ela lagstiftningen utmärkes av att godtycket satts i system”, ”hela förslaget är onödigt”, att lagstiftningen skulle utgöra samma sak som ”husbondeansvaret”, att företagsboten leder till en ”oerhört stötande” ”dubbel bestraffning” av enskilda näringsidkare, att förslaget är en ”rättssystematisk revolution”, att ”någonting brister i själva grundkonstruktionen”, att lagstiftningen utgör ett ”praktexempel på åsidosättande av rättssäkerhetsprinciper”, att ”denna lagstiftning har blivit totalt misslyckad” samt att ”ett obehagligt mönster” är för handen som består i att ”något [införs] som är olämpligt bara därför att man på något sätt inte orkar arbeta igenom problemet”.¹²⁴ Den konkreta kritik som förs fram har rättsstatlig bakgrund, men kan svårligen sägas motivera valören hos de ovanstående omdömena. Regleringen anses vara otydlig på flera punkter, bland annat ifråga om vem som skall vara part i förundersökningen och om hur stämningsansökan skall se ut, samt att gärningsrekvisiten inte klart kan särskiljas från ”allmänna påståenden till underbyggande av att det skedda skall anses vara en smutsig

¹²¹ Prop. 1985/86:23 s. 17 ff., de citerade passagerna på s. 17, 21.

¹²² Nelson, A. (1990) s. 104.

¹²³ Myhrman, J., Petrén, G., Strömholm, S. (1987) s. 55 f., den citerade passagen på s. 56, samt Gustaf Petrén i *Rättsfonden* (1986) s. 132.

¹²⁴ Diskussionen ägde rum inom ramen för ”Seminarium anordnat av *Rättsfonden* den 14-15 februari 1986 över temat ’Statens ekonomiska intresse som ledstjärna inom straffrätten’” och finns dokumenterad i *Rättsfonden* (1986) s. 123-152.

hantering”. Vidare anføres att företagen kan organisera bort ansvaret för farlig verksamhet genom dotterbolagskonstruktioner samt att konkurs-situationen inte är genomtänkt. Genom att inte konstruera näringsidkares underlåtenhet att förebygga brott till ett brott i sig, menar man under seminariet, bortkopplas RB: s regler och därmed även den rättssäkerhet som balken innebär för straffprocessens del.¹²⁵

Den grundliga undersökningen av sanktionen *Företagsbots-utredningen* utför på 1990-talet utmynnar i slutsatsen att företag skall kunna dömas till straff, utan att de kan begå brott. Argumenten är även nu pragmatiska: å ena sidan är det viktigt att brotts- och straffssubjekt är detsamma och ett vikarierande straffansvar kan inte accepteras. Å andra sidan, anför man, ”bör dock inte [den principiella betydelsen av detta] överdramatiseras”, och vidare gäller att sanktionens beteckning inte påverkar de principiella betänkligheterna. Förutsättningarna för ådömande av en sanktion är viktigare än sanktionens beteckning.¹²⁶ I 2006 års lagstiftningsärende verkar försiktighet vara ett centralt värde för departementschefen: ”strukturella förändringar bör undvikas om de riskerar att leda till osäkerhet om bestämmelsernas tillämpningsområde” och endast ”uppenbara fördelar” kan motivera utbyttandet av ”inarbetade begrepp” (uttalandet hänvisar alltså till det befintliga systemet med företagsbot och framstår därmed som en överdrift). Sanktionens formella karaktär av straff eller särskild rättsverkan av brott har, anför departementschefen, inte någon betydelse för systemets effektivitet. Någon förändring av sanktionens formella karaktär föreslås inte.¹²⁷ Justitieutskottet välkomnar propositionens lagförslag och tillstyrker bifall till denna. Utskottet understryker särskilt att kompletteringen av regleringen, innebärande att företagsbot skall kunna utdömas då brott begåtts av personer i ledande ställning eller haft särskilt ansvar i verksamheten, utgör ett viktigt led i effektiviseringen av reglerna.¹²⁸

3.7 Internationella åtaganden

Någon form av reglering av karaktären företagsbot är nödvändig i och med svenska statens deltagande i det internationella rättsliga samarbetet, i FN: s, Europarådets och EU: s regi. I ett flertal rättsakter – rambeslut och konventioner – ställs krav på att den nationella regleringen innehåller en möjlighet att rikta ekonomiska sanktioner mot företag. Europarådets ministerkommitté har 1988 antagit en rekommendation om att medlemsstaterna inför i sina straffrättsordningar en möjlighet att rikta straffrättsliga sanktioner mot juridiska personer.¹²⁹ BrB: s regler om företagsbot, såväl

---

¹²⁵ Rättsfonden (1986) s. 123 f., 129 f.

¹²⁶ SOU 1997:127 Del A s. 238 f.

¹²⁷ Prop. 2005/06:59 s. 19.

¹²⁸ JuU 2005/06:13 s. 6 ff.

¹²⁹ Council of Europe – Committee of Ministers Recommendation No. R (88) 18 Concerning Liability of Enterprises Having Legal Personality for Offences Committed in the Exercise of their Activities [Av den 20 oktober 1988]. Jfr. även SOU 1997:127 s. 200-202. Av särskilt intresse relativt svensk rätt är att rekommendationen endast avser juridiska personer och att undantag för abnormhandlingar inte medges: ”... even where the offence is

1986 års lagstiftning som 2006 års, möjliggör tillträde till en rad internationella rättsakter utan att lagstiftningen ifråga på någon punkt måste ändras. Det svenska rättsläget är tillfredsställande och ändringar bedöms inte krävas för att riksdagen skall kunna godkänna en rad rambeslut: Europeiska unionens rads rambeslut om åtgärder för att bekämpa människohandel¹³⁰, om bekämpande av terrorism¹³¹, om bekämpande av sexuellt utnyttjande av barn och barnpornografi¹³², om minimibestämmelser för brottsrekvisit och påföljder för olaglig narkotikahandel¹³³, om angrepp mot informations-system¹³⁴ och om förstärkning av det straffrättsliga regelverket för bestraffning av föroreningar orsakade av fartyg¹³⁵. Lagändringar om företagsbot krävdes inte heller för att möjliggöra tillträde till konventionen för bekämpande av penningförfalskning av den 20 april 1929 med tillhörande protokoll och rambeslutet, framtaget inom Europeiska unionen, om förstärkning av det straffrättsliga och övriga skyddet mot förfalskning i samband med införandet av euron.¹³⁶ Även konventionen om skydd av Europeiska gemenskapernas finansiella intressen med tilläggsprotokoll, konventionen om kamp mot korruption som tjänstemän i Europeiska gemenskaperna eller Europeiska unionens medlemsstater är delaktiga i, OECD-konventionen om bekämpande av bestickning av utländska offentliga tjänstemän i internationella affärsförbindelser kunde antagas utan förändrad lagstiftning om företagsbot.¹³⁷

Det är att notera att det svenska justitiedepartementet, på direkt fråga från Europeiska Gemenskapernas Kommission¹³⁸, år 2004 uppger sig vara motståndare till förslag om harmonisering av regler om juridiska personers straffansvar.¹³⁹

Inte heller förutsatte svenska statens tillträde till Europarådets Straffrättslig konvention om korruption (ETS 173) med dess Tilläggsprotokoll (ETS 191) någon lagändring ifråga om företagsbot.¹⁴⁰

Vidare gäller att tillträdet till FN:s konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet (Palermokonventionen)¹⁴¹ med tilläggsprotokoll mot människosmuggling land-, luft- och sjövägen¹⁴² samt

---

alien to the purposes of the enterprise” (art. 1.1.). Sanktion skall inte komma ifråga då den juridiska personens ”management is not implicated” eller då denna ”has taken all the necessary steps to prevent its [dvs. the offence] commission” (art. 1.4.).

¹³⁰ Prop. 2001/02:99 s. 19 f.

¹³¹ Prop. 2001/02:135 s. 19 f.

¹³² Prop. 2003/04:12 s. 37 f.

¹³³ Prop. 2003/04:147 s. 23 f.

¹³⁴ Prop. 2003/04:164 s. 30 f.

¹³⁵ Prop. 2004/05:157 s. 35 f., prop. 2005/06:209 s. 38.

¹³⁶ Prop. 1999/2000:85 s. 17 ff.

¹³⁷ Prop. 1998/99:32 s. 43 ff., 87 ff.

¹³⁸ KOM(2004)334 [slutlig] [Sv] 04-04-30 s. 21, 33, 53 f., frågorna 10-12. (För äldre harmoniseringsdiskussion se KOM(2001) 715 [slutlig] [Sv] 01-12-11 s. 40 och KOM(2001) 771 [slutlig] [Sv] 01-12-13 s. 15.)

¹³⁹ Justitiedepartementet, Promemoria, 041003 s. 5. Kommissionen har nyligen frågat medlemsstaterna i vilken utsträckning juridiska personer omfattas av rätten att tåga och rätta inte vittna mot sig själv. Se KOM(2006) 174 [slutlig] [Sv] 06-04-26 s. 9, frågorna 4 och 5.

¹⁴⁰ Prop. 2003/04:70 s. 22 f.

¹⁴¹ Prop. 2002/03:146 s. 43.

¹⁴² Prop. 2004/05:138 s. 19 f.

FN: s konvention mot korruption¹⁴³ i och med regleringen om företagsbot kan ske utan lagändringar.

Den svenska lagstiftningens möjlighet att medelst företagsbot i form av särskild rättsverkan av brott rikta ekonomiska sanktioner mot företag utan att detta innebär ett straffrättsligt ansvar är således tillräckligt för att uppfylla kraven innefattade i en rad internationella instrument.¹⁴⁴ Något utifrån kommande krav på att införa denna form av ansvar förefaller inte vara aktuellt. Aktiviteten på det internationella planet ifråga om straffansvar för juridiska personer visar att det i flera jurisdiktioner bedöms vara viktigt att kunna rikta ekonomiska sanktioner eller klander mot andra än fysiska personer, med den effekten att sådan reglering införts i otaliga stater.

3.8 Det straffrättsliga sammanhanget. Exkurs: klander och organisationer

Företagsboten verkar i ett rättsligt sammanhang bestående av en mängd regleringar och rättsinstitut. Förvaltningsrätten innehåller regler om koncessioner och tillstånd, viten, sanktionsavgifter, tillsynsverksamhet och indragning av tillstånd. Civilrätten innehåller skadeståndet med det principiellt intressanta principalansvaret. Straffrätten reglerar det individuella straffansvaret (ansvar för brott i företag/företagaransvar) med sedvanliga brottspåföljder i form av böter och fängelse. Särskild rättsverkan av brott finns i flera former, förutom företagsboten, förverkande (jämligt BrB 36 kap. 4 §), näringsförbud (jämligt lag [1986:436] om näringsförbud) och rådgivnings- eller biträdesförbud (jämligt lag [1985:354] om förbud mot juridiskt eller ekonomiskt biträde i vissa fall) (samt utvisning ur riket).

Sanktionsavgifterna införs i sin moderna form i samma lagstiftningsärende som vinstförverkanderegeln i nuvarande BrB 36 kap. 4 §.¹⁴⁵ Problematiken som förknippas med dessa avgifter är betingad av att dessa bär drag av både straffrätt och förvaltningsrätt, med det tydliga exemplet skattetillägg. Kritiken som kan riktas mot dylika avgifter har delvis sin bakgrund i ECHR.¹⁴⁶ Wiweka Warnling-Nerep framhåller även att det inslag av förenklad straffrättskipning som sanktionsavgifterna kan ha framstår som inte så eftersträvansvärt i de fall då avgifterna inte endast fungerar vinsteliminering utan även bestraffande. Warnling-Nerep menar att sanktionsavgiftsfloran innehåller exempel på sådana avgifter som på grund av sina beräkningsgrunder, i form av genomsnittlig och schablonmässig ”värderelatering”, kommer att sakna proportionalitet och därmed få en bestraffande funktion. Denna synpunkt gör sig extra starkt gällande då regelöverträdelsen inte kan sägas ha lett till någon vinning, utan avgiften

---

¹⁴³ Prop. 2006/07:74 s. 33.

¹⁴⁴ Sveriges förpliktelser med anledning av medlemskapet i Europarådet är dock relevanta även med anledning av ECHR: s skydd för juridiska personer. Se till denna fråga van Dijk et al. (2006) s. 52 ff. med referenser till fall av juridiska personers hänvändelser till människorättsdomstolen.

¹⁴⁵ Prop. 1981/82:142 s. 21-26. Se generellt Zila, J. (1992) angående sanktionsavgifter.

¹⁴⁶ Se Träskman, P. O. (2004) s. 862-872, främst s. 866 för en bibliografi angående denna problematik.

beräknas på grundval av en presumerad vinning varför prövningen om jämkning blir viktig.¹⁴⁷ Sanktionsavgifter kan riktas mot både fysiska och juridiska personer varför de har ett släktskap med företagsboten. Utrymmet för sanktionsavgifter är delvis avhängigt kriminalpolitiska strävanden att åstadkomma depenaliseringar, vilket i sin tur bestämmer utrymmet för användningen av företagsbot som en särskild rättsverkan av brott. Warnling-Nerep pekar på att förhoppningarna i lagstiftningsärendet om företagsbot att sanktionsavgifterna delvis skulle kunna avvecklas då företagsboten införts inte infriats. De senaste åren har presenterat nya sådana avgifter: införande av sanktionsavgifter har alltså prioriterats före användandet av den befintliga företagsboten.¹⁴⁸

I ljuset av övriga rättsregler har företagsboten en särpräglad nisch. Företagsboten skall utgöra sanktion mot illegala gärningar som sker inom ramen för en verksamhet. Denna verksamhet skall i sig vara marknadsekonomiskt betingad, samhälleligt sanktionerad, rättsligt definierad och ha ett lovligt syfte. Det straffrättsliga klandrets inbrytningar i olika typer av organisationer sker mot bakgrund av de regler som i övrigt gäller på området.

På arbetslivets vidsträckta område, exempelvis, presenterar den kollektiva arbetsrättens regler former för medbestämmande för arbetstagarna i form av bl.a. förhandlingsrätt, rätt till information, tolkningsföreträde och facklig vetorätt, allt i syfte att vidga arbetstagarnas inflytande över arbetssituationen. Formerna för detta inflytande skall arbetsmarknadens parter kunna disponera över i form av medbestämmandeavtal. På medbestämmandets område finns till och med möjligheter att i avtal med bindande verkan överflytta eller delegera direkta beslutsbefogenheter till arbetstagarna. I sammanträffandet mellan straffrätten och (möjligheterna till träffande av) medbestämmandeavtal får straffrättens regler företräde, då sådana avtal principiellt ”inte kan träffas eller upprätthållas i den mån de skulle innebära hinder för arbetsgivaren att rätta sig efter tvingande lag”. Lagstiftningen utgör alltså hinder mot att disponera över kapaciteten att ådra sig straffrättsligt klander. Inte heller i den situationen att företrädare för arbetstagarna fattat ett beslut vilket arbetsgivaren i medbestämmandeavtal förbundet sig verkställa förändras den straffrättsliga bedömningen eftersom ”Vanliga regler om fördelning av förekommande straffrättsligt ansvar vid delegation gäller [...]”.¹⁴⁹

Inga förhoppningar om handlingsdirigerande verkan har knutits till företagsboten – eller något institut som liknar denna – när straffrättsliga sanktioner övervägts mot brottslighet i organiserad form som är per se icke-lovvärd eller rentav klandervärd per se. Åger de enskilda brotten rum i organisationer som har brottslighet som väsentligt inslag i sin verksamhet skall fysiska personers straffansvar för dessa brott vara tillfyllest för

---

¹⁴⁷ Warnling-Nerep, W. (1992) s. 957-969.

¹⁴⁸ Warnling-Nerep, W. (1993) s. 960 ff. (angående Ds Ju 1984:5 s. 67).

¹⁴⁹ Prop. 1976/77:137 s. 15 ff., 21 ff., de citerade passagerna på s. 15, 27. Den dogmatiska konstruktionen bygger på en uppdelning mellan (arbetstagarnas) beslut och (arbetsgivarens) verkställande. Se SOU 1982:60 s. 70-84.

att straffrätten skall kunna sägas ha spelat den roll den kan ha i motverkandet av denna typ av brottslighet.¹⁵⁰

Mot bakgrund av de svenska kommunernas lagtrots, domstolstrots och behörighetsöverskridanden kalkerar *Kommunalansvarsutredningen* en sanktion efter företagsbotsreglerna och benämner sanktionen kommunalbot. Syftet med sanktionen, som inte är ett straff utan en ”straffliknande påföljd”, är att den skall verka ”legalitetsfrämjande” i den offentliga kommunala verksamheten. När utredningen överväger att använda det traditionella straffansvaret är argumenten de kända:

I kommunala beslut, som är av någon större betydelse, deltar ofta ett stort antal förtroendevalda och tjänstemän i olika ställningar och även ett flertal kommunala organ. Det ger en utspädning av ansvaret för varje inblandad individ och gör det svårt att identifiera den eller dem som i verklig mening kan sägas bära ett ansvar för beslutet. Ett beslut kan med andra ord innefatta en grov lagöverträdelse utan att någon av de ansvariga kan beslås med ett tjänstefel. Av dessa skäl får straff allmänt sett betecknas som en mindre effektiv sanktion mot lagöverträdelser i kommunal förvaltning.

En ekonomisk sanktion föreslås som riktas mot själva (primär- och sekundär-) kommunen. Frågor om kommunalbot prövas av kammarrätt efter ansökan av JO. Grunden för sanktionen föreslås vara ”objektivt konstaterade lagöverträdelser inom organisationen”, eftersom detta är ett enkelt sätt att skapa en sanktion. De aktuella lagöverträdelserna, anför utredningen, ”sker ofta för att gynna den egna kommunen eller landstingskommunen som organisation eller för att gynna medlemmarna”, varför sanktionen skall riktas direkt mot denna. Att rikta kriminalisering mot de enskilda individerna i organisationen är inte att föredra, eftersom man kan ”anta att kriminaliseringen skapar en alltför stor försiktighet” hos dessa.¹⁵¹ Utredningens förslag kom inte att genomföras, då den drabbats av remisskritik angående effekterna för den kommunala självstyrelsen. Wiweka Warnling-Nerep pekar på att åtgärder mot sådana förfaranden som skulle träffas av kommunalboten istället kommit att formuleras i form av det personliga ansvaret för verksamheternas funktionärer.¹⁵²

3.8.1 Företagaransvar. Straffansvar i företag

Som utgångspunkt har vi ett orsakande av en viss typ av resultat eller ett beteende som objektivt sett uppfyller en viss brottsbeskrivning, samt en prima facie uppfattning om att flera fysiska personer kan ställas till svars för det inträffade [...]. Svårigheter har närmast uppstått beträffande frågan om vem som bär straffansvaret – som gärningsman eller delaktig – för brott som begåtts inom ramen för någon företagsorganisations verksamhet och som endera förövats direkt för företaget eller annars kommit det till godo.¹⁵³

¹⁵⁰ Se SOU 2000:88 som diskuterar straffrättens roll i motverkandet av brott begångna i organiserad form, såsom MC- (och andra) gäng, rasistiska sammanslutningar, organiserad brottslighet m.m.

¹⁵¹ SOU 1989:64 s. 99 ff., 121 ff., de citerade passagerna på s. 103, 123 och 122.

¹⁵² Warnling-Nerep, W. (1995).

¹⁵³ Lahti, R. (1985) s. 155.

När brott begåtts av oaktsamhet i en juridisk persons verksamhet uppstår fråga om vilken fysisk person som skall bära det straffrättsliga ansvaret för detta brott. Utgångspunkten är att de högsta bolagsorganen – styrelse och VD – skall bära detta ansvar, men i mer komplicerade organisationer kan arbetsuppgifter delegeras med den verkan att det straffrättsliga ansvaret följer med. Företagaransvar kan diskuteras både när i deliktet fråga är om specialsubjekt och när fråga är om kriminaliseringar som riktar sig till alla och envar. Tanken är att ansvaret skall läggas på den person som har störst möjlighet att förebygga lagöverträdelser. Har ledningen, trots delegation, uppsåt till gärningen ansvarar de för den. Delegationsläran har vuxit fram i praxis och doktrin och beskriver under vilka förutsättningar delegationen av arbetsuppgifter medför att det straffrättsliga ansvaret följer med de delegerade arbetsuppgifterna. Brister i delegationen medför att ansvaret landar där samtliga förutsättningar föreligger. Förutsättningarna för en straffrättsligt giltig delegation är följande. Det måste i verksamheten föreligga ett behov av delegation. Den som fått delegationen måste ha tillräckliga befogenheter. Den som fått delegationen måste även vara tillräckligt kompetent. Delegationen måste vara tydlig. Det relevanta subjektiva rekvisitetet måste vara uppfyllt av den som delegationsläran identifierar för att denne skall kunna fällas till ansvar.¹⁵⁴ Frågan gäller vem skall anses vara ansvarig för brott begångna i komplexa juridiska personers verksamhet:

I motsats till den tid då företagen ännu var små och enkelt organiserade är det idag ofta omöjligt att anse någon viss person – som på sätt och vis skulle personifiera företaget – vara i obestridlig ansvarsställning för all verksamhet inom företaget, den kriminella inräknad.¹⁵⁵

Delegationsläran har kritiserats för att vid tiden för dess formulering i doktrinen inte ha haft erforderligt stöd i rättskällorna, men att den ändå kommit att tillämpas sedan 1980-talet. Peter Lundkvist menar att domstolarna istället skall förklara och motivera sin hantering av företagaransvaret genom att tillämpa allmänna straffrättsliga principer om garantställning vid oaktsamhetsbrott i kombination med gärningsculpa och personlig oaktsamhet. Figurerna culpa in eligendo och culpa in instruendo aktualiseras också. På alla punkter kan omständigheter som definierar en giltig delegation beaktas i en allmän straffrättslig prövning. Fördelarna med att överge delegationsläran är att fokus på frågan om vem som är ”rätt” gärningsman och vilken person som uppfyller det aktuella subjektiva rekvisitetet blir större. I motsvarande mån försvinner utrymmet för den prövning som enbart avser om giltig delegation är för handen.¹⁵⁶

Suzanne Wennberg är på flera punkter kritisk mot företagaransvaret som det kommit att gestalta sig i svensk rätt. Kritiken riktar sig mot att tillämpningen av företagaransvaret medför negativa sidoeffekter. Fokus riskerar försvinna från det föreskrivna subjektiva rekvisitetet och formulera på

---

¹⁵⁴ Thornstedt behandlade delegationsläran sista gången 1990. Se Thornstedt, H. (1948), (1950), (1965), (1976), (1982) och (1990). Se Slettan, S. (1980) s. 499-533 angående norsk rätt. Se Lahti, R. (1985) s. 155-167 och (2002) s. 385-399 angående finsk rätt. Se generellt Sandström, T. (1990) s. 566-576 angående svensk miljö rätt, företagaransvar och äldre rätt om företagsbot.

¹⁵⁵ Lahti, R. (1985) s. 160.

¹⁵⁶ Lundkvist, P. (2002) s. 439-451.

förhand givna schablonlösningar som liknar en form av straffrättsligt principalansvar. Företagaransvaret måste vidare begränsas till att endast tillämpas vid påstådda överträdelser av underlåtenhetskriminaliseringar som (även) låter sig läsas som påbud eller en skyldighet att agera på visst sätt. Endast i dessa fall är det möjligt att utkräva ansvar för underlåtenhet att utöva tillsyn och kontroll i verksamheter. Svårigheterna med att fastställa hur långt garantansvaret sträcker sig präglar även företagaransvaret. Wennberg menar att delegationsläran till och med har försvårat möjligheterna att klarlägga vem som inom ett företag skall anses bära ansvaret för tillsyn och kontroll. Wennberg menar att åklagare och underrätter ”skjuter lite från höften” i brist på vägledande rättskällor och att företagaransvaret ”visat sig vara en tungrodd och svårtillämpad lagteknisk konstruktion för det praktiska rättslivet”.¹⁵⁷ Det är i sammanhanget intressant att notera att i aktuell upplaga av starkt auktoritativ framställning av arbetsrätten, exempelvis i Tore Sigemans tappning, återges delegationsläran reservationslöst.¹⁵⁸

1990 års lagändringar på arbetsmiljöns område innebär vad som kan benämnas en semilegalisering av företagaransvaret. En bestämmelse införs i AML om vad arbetsgivarens ansvar för arbetsmiljön närmare innebär samtidigt som en ny brottsbeteckning – arbetsmiljöbrott – införs i BrB 3 kap. 10 §. Arbetsgivaren skall systematiskt leda, planera och kontrollera verksamheten för att säkerställa att arbetsmiljön uppfyller kraven i AML. Vidare skall arbetsgivaren fortlöpande undersöka risker i verksamheten och vidta behövliga åtgärder. Med stöd av förslagen om ändring i BrB och AML i kombination kan departementschefen fastslå:

Mitt förslag anknyter i den delen nära till de principer som brukar tillämpas vid fastställande av straffrättsligt s.k. företagaransvar. De skärpta bestämmelserna i arbetsmiljölagen skall självfallet beaktas vid bedömningen av om en arbetsgivare varit oaktsam på ett sådant sätt att ansvar för arbetsmiljöbrott kan komma i fråga.¹⁵⁹

Företagaransvarets ställning i svensk rätt framstår i och med 2006 års lagstiftningsärende om företagsbot som i viss utsträckning oklar. När departementschefen argumenterar för den särskilda åtalsprövningsregeln framträder implicit en negativ bild av företagaransvaret. För inte kan väl idag ett strikt och vikarierande ansvar ses med blida ögon? Och om den fysiske person som utpekats med stöd av företagaransvaret inte varit oaktsam, skall väl inte denne kunna dömas till straffrättsligt ansvar?:

När straffansvar åläggs med stöd av principerna om företagaransvar kan det framstå som om ansvaret närmar sig ett strikt och vikarierande ansvar, dvs. när någon oberoende av uppsåt eller oaktsamhet döms för en gärning som någon annan förövat. Det straffrättsliga företagaransvaret kan innebära att en person, som i praktiken inte haft särskilt stora möjligheter att påverka situationen, får svara för brister som i slutänden är hänförliga till företaget och dess struktur och organisation snarare än till individens oaktsamhet.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Wennberg, S. (2002) s. 645-658, de citerade passagerna på s. 647, 658.

¹⁵⁸ Se Sigeman, T. (2006) s. 210.

¹⁵⁹ Prop. 1990/91:140 s. 114.

¹⁶⁰ Prop. 2005/06:59 s. 44.

Så långt argument för den särskilda åtalsprövningsregeln, men när departementschefen bemöter *Företagsbottsutredningen* som önskar ge företagaransvaret explicit lagstöd heter det:

Regeringen anser därför sammanfattningsvis att det inte finns tillräckliga skäl att nu föreslå en kodifiering av företagaransvaret.¹⁶¹

3.8.2 Förverkande

Vinningsförverkande är en särskild rättsverkan av brott som har ett starkt släktskap med företagsboten. De båda rättsinstituten har motiverats med likadana argument. Förverkanderegeln i BrB 36 kap. 4 § tillkom som en bieffekt av försöken att konstruera straffrättsliga sanktioner mot juridiska personer. Bakgrunden var farhågan att i näringsverksamhet företagsekonomiska bedömningar kunde ligga bakom brott mot olika typer av bestämmelser. Straffet för brott kunde i dessa sammanhang, spekulerar departementschefen, rentav betraktas som ”ett slags kostnad för att uppnå en vinst”, och laglydiga näringsidkare drabbas av nackdelar i konkurrenshänseende. Med stöd av den föreslagna förverkandebestämmelsen skall en drivkraft till brottsliga ageranden elimineras: vinstintresset. Utgångspunkten för regleringen är således tanken att brott i näringsverksamhet ofta medför ekonomiska fördelar för näringsidkaren.¹⁶²

Således infördes 1982 i BrB en generell (tillämplig i hela straffrätten) och subsidiär (i förhållande till andra förverkandebestämmelser) möjlighet att förverka värdet av sådana ekonomiska fördelar som direkt eller indirekt uppkommit hos näringsidkare till följd av att brott begåtts i dennas verksamhet, s.k. ”företagsekonomiska vinster”. Till skillnad från de befintliga förverkandebestämmelserna omfattas även ekonomisk utdelning som på ett indirekt sätt har samband med brottet, till exempel att rörelsen får minskade kostnader. Vinster som uppkommer i företag på grund av brott i deras näringsverksamhet skall kunna dras in till staten. Förutom direkta brottsförtjänster skall förtjänster som mer indirekt kan härledas till brott kunna förklaras förverkade. Både minskade kostnader och ökade vinster avses härmed: summan skall inrymma de samlade förtjänsterna och besparingarna, som medelbart kan härledas från brott. Värdet som kan förverkas erhålls i princip genom att det ekonomiska utfallet efter brottet jämförs med den situation som hade förelegat om brottet inte ägt rum. Ett adekvat orsakssamband måste dock föreligga mellan brottet och den ekonomiska fördelen. Sambandet skall förstås som att det generellt sett skall ligga ”i farans riktning” att den ekonomiska fördelen är orsakad av brottet. Brottet skall framstå som den dominerande orsaken till förtjänsten, vilken alltså inte skulle ha uppstått utan brottet. Vid bevisvärigheter får värdet uppskattas, efter en realistisk bedömning, till ett med hänsyn till omständigheterna skäligt belopp. Företaget kan föra motbevisning i denna del. Vid tveksamheter skall beloppet fastställas med säkerhetsmarginal. Domstolen får besluta om förverkande även utan yrkande från åklagare, om den

¹⁶¹ Prop. 2005/06:59 s. 59.

¹⁶² Prop. 1981/82:142 s. 4 ff., 9, den citerade passagen på s. 5.

hos vilken förverkande skall ske är instämnd i målet. Förverkande är fakultativt, i den meningen att det skall ske, om det inte är obilligt.¹⁶³

Rättsfallet refererat i RH 2004:54 handlade om åtal för otillåten miljöverksamhet, och i målet var också fråga om värdeförverkande jämlikt BrB 36 kap. 4 §. Både TR och HovR fann att företrädare för ett tryckeri uppsåtligen åsidosatt Koncessionsnämndens för miljöskydd i tillstånd givna villkor om reningsanläggning för vissa maskiner. Domstolarna fann att förfarandet hade inneburit ekonomiska fördelar för bolaget. Dessa fördelar bestämdes till den besparade kostnaden för reningsanläggningen under den tid som omfattades av åtalet. Uppgifterna om kostnaderna lämnades i målet av bolaget självt. Med hänsyn till att uppgifterna framstod som osäkra uppskattade domstolarna beloppet till ett med hänsyn till omständigheterna skäligt belopp, som var lägre än både det av åklagaren yrkade och det av bolaget uppgivna beloppet.

3.9 Företagsboten tillämpas? Exkurs: förverkandets och näringsförbudets effektivitet

I samtliga utredningar och all doktrin om företagsboten sedan 1980-talets slut noteras att företagsboten inte kommit att tillämpas av åklagare och domstolar. I regeringens direktiv till *Företagsbotsutredningen* framträder därför två omständigheter som utgångspunkt för arbetet: att effektivare sanktioner krävs mot brott i näringsverksamhet och att den befintliga regleringen om företagsbot inte kommit att tillämpas.¹⁶⁴ *Företagsbotsutredningen* beskriver företagsboten i termer av att den ”sedan den infördes endast spelat en helt underordnad roll i det praktiska rättslivet” och att ”det [är] uppenbart att reglerna i sin nuvarande utformning inte fyller anspråken på ett effektivt sanktionssystem vad gäller brott i näringsverksamhet”. Brott i näringsverksamhet leder alltså inte till några konsekvenser för den juridiska personen. Utredningen föreslår ett straffansvar för juridiska personer.¹⁶⁵ I remissvaren på utredningens betänkanden återfinns uppfattningen att utredningen inte i tillräcklig utsträckning beaktat alternativet att effektivisera det befintliga systemet.¹⁶⁶ Justitiedepartementet vill å sin sida effektivisera systemet, utan att införa straffansvar för juridiska personer.¹⁶⁷ Regeringens förslag 2006 kommer att bygga på grundtanken att företagsboten fortsättningsvis skall vara en särskild rättsverkan av brott, men att systemet skall effektiviseras med hjälp av mindre förändringar.¹⁶⁸

---

¹⁶³ Prop. 1981/82:142 s. 7 ff., 26 ff., den citerade passagen på s. 10.

¹⁶⁴ Dir. 1995:95. Avledningar av begreppet ”effektivitet” och ”otillräckligt” nämns på otaliga ställen i direktiven.

¹⁶⁵ SOU 1997:127 Del A s. 224 ff., de citerade passagerna på s. 224 f.

¹⁶⁶ Justitiedepartementet 2000-02-29 dnr. Ju1997/3660 Straffansvar för juridiska personer – Betänkande av Företagsbotsutredningen – Sammanställning av remissyttranden.

¹⁶⁷ Ds 2001:69 s. 24 f.

¹⁶⁸ Prop. 2005/06:59 s. 19 ff.

Det är intressant att notera att diskussionen om företagsbotens bristande effektivitet har sin raka parallell vad gäller andra former av särskild rättsverkan av brott: förverkandet och näringsförbudet. Optimismen i förarbetena till förverkandebestämmelsen ifråga om möjligheterna att kalkylera vilket belopp som skall förklaras förverkat har inte infriats. Bestämmelsen i BrB 36 kap. 4 § har knappt inte tillämpats, med undantag för det refererade fallet, i vilket för övrigt den tilltalade uppgivit ett belopp han säger sig ha sparat med anledning av brottsligheten.¹⁶⁹

Näringsförbudsutredningen kan notera att näringsförbudet kritiserats, inte som sådant utan för att reglerna inte tillämpats i tillräcklig utsträckning. Åklagarnas arbete sätts i fokus, de anges känna sig relativt fria vad gäller beslut om talan om näringsförbud och utredningens förslag syftar till ”renodling och förenkling av institutet” som skall ”främja institutets effektivitet”. Utredningen konkluderar ifråga om ambitionen att bota ineffektivitet:

Det förefaller uppenbart att näringsförbud inte meddelas i alla de fall där redan brottmålsdom ger tillräckligt underlag för förbud.

Ambitionen har bland annat varit att näringsförbud skall åläggas oftare än vad som sker i dag. Det är antagligt att föreslagna förändringar också får denna effekt.¹⁷⁰

---

¹⁶⁹ Bestämmelsen har tillämpats en (1) gång. Se Dahlqvist, A.-D., Holmquist, R. (2004).

¹⁷⁰ SOU 1995:1, bl.a. s. 106 f., 140, de citerade passagerna på s. 143, 108 och 184. *Näringsförbudsutredningen* förefaller inte ha lyckats i sitt uppsåt då delvis likadana frågeställningar behandlades två år senare av *Näringsförbudslagsutredningen* i SOU 1997:123.

4 Om företagsbot: dogmatik

4.1 Inledning och kapitlets disposition

Reglerna om företagsbot trädde ursprungligen i kraft den första januari 1986 och har fått delvis ny utformning och sakligt innehåll från och med den första juli 2006.¹⁷¹ Förarbeten till regleringen får således sökas både i 1986 års och 2006 års lagstiftningsärende. De högsta instanserna har ännu inte hunnit avgöra något mål på grundval av de nya bestämmelserna. BrB 1 kap. 8 § ger vid handen att brott kan, förutom påföljd, föranleda förverkande av egendom, företagsbot eller annan särskild rättsverkan samt skyldighet att betala skadestånd, allt i enlighet med vad därom är stadgat. I BrB 36 kap. stadfästs den grundläggande regleringen av företagsboten; förutom förutsättningarna för åläggande även beräkning av storlek samt jämkning och eftergift. I RB och i lag (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. återfinns de processrättsliga implikationerna av företagsboten. Rättsinstitutet har även avsatt spår i andra avsnitt av den svenska lagstiftningen. BrB 36 kap. 7 § är navet i regleringen, och i bestämmelsen påträffas de materiella förutsättningarna för att ådöma företagsbot. Att ett brott, som uppfyller vissa kvalifikationer, begåtts är en kontingent faktor vad gäller dom om företagsbot. Företagsbotens faktiska tillämpningsområde bestäms således av dels det kriminaliserade områdets utformning, dels av förutsättningarna i straffrättens allmänna del samt de speciellt med företagsboten förknippade ”ansvarsförutsättningarna”.

Framställningen struktureras i denna del på så vis att förutsättningarna (rekvisiten) som hänför sig till egenskaper hos en gärning, och den sedvanliga straffrättsliga hanteringen och klassificeringen av densamma, presenteras i ett sammanhang. Efter detta presenteras de rekvisit som är betingade av företagsbotens speciella karaktär av sanktion riktad mot en (kollektiv) verksamhet, dvs. näringsidkares möjligheter till ansvarsfrihet. ”Straffsubjektet” presenteras därefter. Framställningen redogör sedan för det särskilda ansvar näringsidkaren har för vissa personer (snarare funktionärer) i verksamheten. Efter detta följer redogörelse för beräkning, jämkning och eftergift av företagsbot samt straffprocessuella aspekter och verkställighetsfrågor m.m.

---

¹⁷¹ 1986 års lagstiftning trädde ikraft den 1 januari 1986 och infördes genom SFS 1986:118, prop. 1985/86:23, JuU 13, rskr. 110. 1987 års lagändring innebar för företagsbotens del endast redaktionella ändringar och rättsläget lämnades i sak oförändrat, se SFS 1986:1007, prop. 1986/87:6 (s. 39), JuU 7, rskr. 43. 2006 års lagstiftning trädde ikraft den 1 juli 2006 och infördes genom SFS 2006:283, prop. 2005/06:59, JuU 13, rskr 169.

4.2 Åtalsregel: individuellt straffansvar och företagsbot. Åtalsfrågan

Åklagaren skall föra talan om företagsbot när denne bedömer att rekvisiten för detta är uppfyllda: reglerna om när företagsbot skall åläggas är *obligatoriska*.¹⁷² Enligt RB 20 kap. 6 § (motiven därtill) skall åklagaren väcka talan då den misstänktes sakfällande på objektiva grunder kan motses. Åtal skall väckas då den aktuella gärningen är straffbar och bevisningen härför är så stark att den kan läggas till grund för fällande dom. I bedömningen besvaras två skilda frågor: rättsfrågan och sakfrågan. Per Olof Ekelöf diskuterar situationen då rättsfrågan är svårbedömbär och skälen för och emot ett straffbuds tillämplighet väger ganska jämt. Utgångspunkten är att om åtal inte fick väckas i denna situation skulle prejudikat inte kunna uppstå. I situationer då rättsfrågan är oklar bör åtal väckas om behov av prejudikat föreligger. Ekelöf tar ställning för att åtal skall väckas då skälen för och emot gärningens brottslighet väger ungefär lika tungt och gör tillägget att åklagaren bör åtala även då denne anser att skälen för gärningens brottslighet inte väger över. Åtal skall inte väckas, enligt Ekelöf, om det står helt klart att gärningen inte träffas av strafflagen. I sakfrågan gäller att bevisningens styrka och robusthet skall bedömas av åklagaren.¹⁷³ Överfört på företagsbotens område torde åklagaren vara skyldig att väcka talan om företagsbot om dom på sådan på objektiva grunder kan emotses. Talan skall väckas om rekvisiten i BrB 36 kap. 7 § är uppfyllda och bevisningen kan ligga till grund för dom om företagsbot. Behov av prejudikat är för handen varför talan om företagsbot skall väckas under förutsättning av att skälen för att samtliga rekvisit i BrB 36 kap. 7 § är uppfyllda precis överväger skälen emot detta, och till och med om skälen för detta väger något lättare.

2006 års lagstiftning innebär en nyordning i och med att näringsidkarens ansvar i vissa fall görs primärt i förhållande till det individuella straffansvaret. Vid allvarlig brottslighet skall företagsbot och individuellt straffansvar kunna följa, medan parallella sanktioner inte anses behövas vid mindre allvarlig brottslighet i näringsverksamhet. Ansvaret flyttas således över till näringsidkaren i form av en särskild åtalsregel i BrB 36 kap. 10 a §. Åtalsregeln motiveras delvis av att företagsboten givits en utvidgad tillämplighet och kan utdömas vid mindre allvarlig brottslighet, vilket medför en risk för att samhällets ingripande, med anledning av brottsligheten, blir oproportionerligt kraftig. Rättviseskäl motiverar att ansvar inte åläggs med stöd av principerna om företagaransvar: tillämpning av dessa principer kan leda till ett otillfredsställande resultat. Effektivitetsskäl motiverar att sanktionen riktas direkt mot näringsidkaren, som på så vis bibringas ett incitament att organisera sin verksamhet på sådant sätt att lagöverträdelser motverkas. Svårigheter föreligger vidare ofta att fastslå

---

¹⁷² Prop. 2005/06:59 s. 61 och prop. 1985/86:23 s. 65.

¹⁷³ Ekelöf, P. O., Edelstam, H., Boman, R. (1998) s. 142 ff., främst s. 147 f.

vem eller vilka inom företaget som varit oaktsamma vid åtal för oaktsamma överträdelser av näringsreglerande lagstiftning.

Den särskilda åtalsprövningsregeln skall i vissa fall utesluta en prövning av det enskilda ansvaret med den effekten att endast frågan om företagsbot skall få prövas. Förutsättningarna för åtal kopplas genom regleringen till möjligheten att föra talan om företagsbot varför det inte krävs att en sådan talan faktiskt har väckts. Åtalsprövningsregeln är subsidiär i den meningen att den skall aktualiseras först då övriga åtalsförutsättningar är för handen, och talan om företagsbot kan föras. Ställning skall först tas till lagstiftningens övriga åtalsregler och sedan till den särskilda åtalsprövningsregeln om näringsidkarens primära ansvar. Om brottet kan antas leda till annan påföljd än böter skall det enskilda ansvaret prövas, även om talan om företagsbot kan framställas. Vid mindre allvarliga oaktsamhetsbrott skall det enskilda ansvaret inte prövas och företagsboten blir exklusiv sanktion för dessa brott.

Åtalsprövningsregeln i BrB 36 kap. 10 a § är försedd med ett undantag som möjliggör åtal i situationer då det är påkallat från allmän synpunkt. I dessa situationer gäller huvudregeln om åtalsplikt i RB 20 kap. 6 § och den enskildes ansvar kan prövas. Det kan gälla brottslighet som skett av medveten oaktsamhet och upprepad eller systematisk brottslighet. Då brottsligheten närmar sig eller gränsar till ett straffvärde överstigande böter kan även undantaget vara att tillämpa. Undantaget kan även vara tillämpligt då brottet inneburit särskilt allvarliga risker i förhållande till straffbudets skyddsändamål: exempelvis en situation i vilken en person haft ett särskilt viktigt tillsynsansvar och försummat detta, alternativt varit oaktsam relativt särskilda aktsamhetskrav som ställs i en viss verksamhet. Även då det på förhand står klart att talan om företagsbot inte kan komma att föras eller verkställas mot näringsidkaren kan undantaget vara att tillämpa, med följden att det individuella straffansvaret skall prövas. Exempel på sådana situationer är då fråga är om ett utländskt rättssubjekt eller om företaget upphört eller gått i konkurs. Åklagarna presenterar en presumtion att tillämpa vid ställningstagande i åtalsfrågan:

Vid tveksamhet om det utöver en företagsbot även bör väckas åtal mot en eller flera personer bör åklagaren kunna presumera att åtal är påkallat ur allmän synpunkt.¹⁷⁴

4.3 Preskription

Frågor om preskription bör aktualiseras tidigt i ett företagsbotsärende, eftersom ställning måste tas till om huruvida ett brott i näringsverksamhet över huvud taget får ligga till grund för företagsbot. Så länge som den brottslige är i livet och brottet inte är preskriberat kan talan om företagsbot föras. Huvudregeln är således att talan om företagsbot preskriberas samtidigt som brottet. Regelverket innehåller dock även en yttersta tidsgräns för talan

---

¹⁷⁴ Prop. 2005/06:59 s. 41 ff., 63 f. Åklagarna tillägger att åtal kan vara påkallat ur allmän synpunkt om det finns skäl att yrka näringsförbud i målet. Brottet ifråga kan då vägas in som en omständighet i denna bedömning. Se RättsPM 2006:19 Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Malmö s. 4 och s. 14 för den citerade passagen.

om företagsbot för fall då den brottslige avlidit eller brottet preskriberats. I dessa fall får enligt BrB 36 kap. 14 § talan om företagsbot endast föras om stämning i målet delgivits inom fem år från det att brottet begicks. En särskild åtalsprövning skall göras i dessa fall: åtal får väckas endast om det är påkallat ur allmän synpunkt. Departementschefen understryker att vid dödsfall talan om företagsbot nästan alltid bör anses vara påkallad ur allmän synpunkt. Ett undantagsfall kan vara om brott begåtts i en enskild näringsidkares verksamhet, och denne avlidit. Det torde i denna situation sällan finnas skäl att föra talan mot ett dödsbo.¹⁷⁵

4.4 Det klandervärda?

BrB 36 kap. 7 § anger förutsättningarna för dom om företagsbot. Bestämmelsen ger inledningsvis vid handen att ett *brott* måste ha skett *i utövningen av näringsverksamhet* samt att för brottet skall vara föreskrivet *strängare straff än penningböter*. Vidare gäller som förutsättning för ådömande av företagsbot att *näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten* eller att brottet begåtts *antingen av en person i ledande ställning* eller av en *person som annars haft ett särskilt ansvar för tillsyn eller kontroll i verksamheten*. Företagsbot skall inte utdömas om *brottsligheten varit riktad mot näringsidkaren*.

4.4.1 Gärningen och brottet

Regleringen av systemet med företagsbot är generell och företagsboten är således en möjlig rättsverkan av samtliga brott som uppfyller de följande förutsättningarna. Även brottslighet av mindre allvarlig karaktär skall kunna ligga till grund för dom om företagsbot.¹⁷⁶ Kravet på att en brottslig gärning skall vara för handen utgör kopplingen mellan företagsboten och det traditionella brottsbegreppet och demonstrerar således att sanktionen ytterst baseras på straffrättens princip om skuld som brottsförutsättning. Brott som förutsättning för sanktionens tillämplighet är en garant för att det personliga ansvaret inte försvinner ur de rättsvärdande myndigheternas verksamhet.

Den centrala förnyelsen år 2006 av företagsboten relativt den ursprungliga regleringen ligger i att möjligheten att utdöma företagsbot vidgats.¹⁷⁷ Argumentet för utvidgningen är att den preventiva effekten av

¹⁷⁵ Prop. 1985/86:23 s. 50 ff., 74 f. Se även JO 1992/93 s. 163 om preskriptionsfallet.

¹⁷⁶ Prop. 2005/06:59 s. 19 f., 23, prop. 1985/86:23 s. 111.

¹⁷⁷ Det faktum att kravet på brottslig gärning utgör ett primärt rekvisit för dom om företagsbot innebär att vissa refererade rättsfall vilka innehåller yrkande om företagsbot jämväl inte utgör prejudikat om företagsboten som sådan, då yrkandet fallit redan på den grunden att brottslig gärning inte begåtts. Här kan nämnas fallet om Hallandsåstunneln refererat i NJA 2005 s. 109 i vilket fall fråga i HD endast är om viss verksamhet varit tillståndspliktig enligt äldre miljö rätt, samt det snarlika fallet refererat i NJA 2006 s. 188 i vilket fall fråga var om brott begåtts mot äldre miljö rätt. Enligt BrB 36 kap. 7 § i dess lydelse före den första juli 2006 krävdes för dom om företagsbot att brottsligheten inneburit ett grovt åsidosättande av särskilda skyldigheter förenade med verksamheten, eller annars vara av allvarligt slag. Lagändringen har gjort fallet refererat i NJA 1999 s. 87 obsolet. I

regleringen antas vara störst när boten kan aktualiseras vid brott begångna inom en i övrigt seriös näringsverksamhet. De skeenden som leder till att den näringsreglerande lagstiftningen träds förnär beskrivs av departementschefen i termer av att dessa ”ofta [är] hänförliga till företagets organisation och struktur”. Brottsligheten som skall angripas med företagsbot kan, menar departementschefen, motverkas genom en ”god företagsorganisation och erforderliga rutiner”. ”Bestrafningen” av näringsidkaren syftar till att skapa incitament för skapandet av sådana goda förhållanden i företagandet.¹⁷⁸

Förekomsten av ett brott är en nödvändig, men otillräcklig förutsättning för att företagsbot skall kunna dömas ut. Svårigheterna med att styrka brott i näringsverksamhet kommer således även att prägla förutsättningarna för företagsbotens genomslag i det praktiska rättslivet. Samtliga brottsförutsättningar, dvs. ett straffstadgandes objektiva och subjektiva rekvisit, skall vara uppfyllda. En straffbelagd gärning skall ha begåtts, och denna gärning skall vara rättsstridig. En person skall ha skuld till det skedd, dvs. det subjektiva rekvisitet bestämmelsen föreskriver skall vara uppfyllt och några ursäktande omständigheter skall inte vara för handen.¹⁷⁹ Däremot kan inte alla brott utgöra förutsättning för dom om företagsbot.¹⁸⁰ Det krävs dock inte att någon gärningsman (fysisk person) åtalas eller ens identifieras. Det skall däremot stå klart att ett brott begåtts. Framförallt vad gäller oaktsamhetsbrott kan det konstateras att någon handlat vårdslöst, utan att denne identifieras. Företagsbot kan komma ifråga då företagaransvar kan utkrävas. Något primärt krav på att gärningsmannen intar en ledande ställning i företaget föreligger dock inte.¹⁸¹ För att kunna göra gällande att ett brott förövats uppsåtligen krävs i regel att en faktisk gärningsman utpekats och det utreds vad denne förstått och avsett. Konstruktionen innebär däremot att s.k. anonym culpa kan föranleda dom om företagsbot. Anonym culpa föreligger när det kan konstateras att en oaktsam gärning begåtts, utan att en gärningsman kan identifieras. Däremot träffar företagsboten inte situationer bestående i s.k. kumulerad culpa som består i att flera personer har medverkat i ett oaktsamt handlande samtidigt som vars och ens oaktsamhet inte är straffbar. I denna situation måste en gärningsman utpekats och det måste utredas och fastställas om denne gjort sig skyldig till brott.¹⁸²

Omständigheterna kring den bakomliggande brottsligheten följer med som faktorer att beakta i flera bedömningar vad gäller företagsboten. Det är därför viktigt att en klar uppfattning om dels de legala brottsförutsättningarna (dvs. det kriminaliserade områdets utformning), dels om vad som faktiskt förevarit i det aktuella fallet konstanthålls i målet från den inledande frågan om brott till de följande övervägandena om

---

fallet var i HD fråga om åsidosättande av visst koncessionsvillkor meddelat med stöd av äldre miljö rätt utgjort brottslighet av så allvarligt slag att företagsbot kunde komma ifråga. Frågan besvarades nekande.

¹⁷⁸ Prop. 2005/06:59 s. 21 ff., de citerade passagera på s. 23.

¹⁷⁹ Jareborg, N. (2001).

¹⁸⁰ Redan ett delikts själva konstruktion kan utesluta dom om företagsbot, t.ex. brottet trolöshet mot huvudman. Se Leijonhufvud, M. (2007) s. 182.

¹⁸¹ Prop. 1985/86:23 s. 20 ff., 62 f.

¹⁸² Se exempelvis NU 1986:2 s. 36, 43 ff.

företagsbot.¹⁸³ Åklagarna ser för sin del stora möjligheter förknippade med företagsboten, redan på förundersökningsstadiet:

I fall där ansvarsfrågan är svårutredd kan det vara lämpligt att inrikta förundersökningen på enbart talan om företagsbot. På så sätt kan åklagaren föranstalta om en kännbar sanktion utan en kostsam och många gånger fruktlös utredning om vem som skall anses som gärningsman.¹⁸⁴

4.4.2 Strängare straff än penningböter

Företagsbot kan inte komma ifråga för brott för vilket inte är föreskrivet strängare straff än penningböter. Med en sådan konstruktion kan sanktionens tillämplighet utvidgas, samtidigt som ”vardagliga ordningsföreseelser” (exempelvis hastighetsöverträdelser) inte omfattas och gränserna för företagsbotens tillämplighet görs tydliga och därmed lättare att tillämpa. Om straffbestämmelsen innehåller en reglering om försvårande omständigheter skall hela straffskalan räknas vid bedömningen av om företagsbot kan komma ifråga. Vid gradindelade brott, och bestämmelser som innebär att straff endast kan följa då en viss specificerad omständighet föreligger, räknas varje grad för sig.¹⁸⁵

4.4.3 I utövningen av näringsverksamhet

Förutsättningen om att brottsligheten skall ha begåtts i näringsverksamhet definieras inte i lagtexten, men kopplingen mellan brottet och näringsverksamheten spelar icke desto mindre en central roll i bedömningen av om huruvida företagsbot skall ådömas i ett visst fall. Brottet skall ”typiskt sett” ha en ”klar anknytning” till verksamheten. Kopplingen mellan verksamheten och brottet skall vara lika vad gäller företagsbot och förverkande enligt BrB 36 kap. 4 § och utgörs de facto ofta av gärningsmannen.¹⁸⁶ I förarbetena till den aktuella förverkandebestämmelsen heter det, om anknytningen till näringsverksamhet, kategoriskt:

Jag vill särskilt påpeka att det även är av betydelse i sammanhanget vem som är gärningsman, i den mån detta kan utrönas. Brott i utövningen av näringsverksamhet kan ju inte begås av andra än näringsidkare, eller ställföreträdare, anställda eller uppdragstagare hos näringsidkare.¹⁸⁷

Departementschefen spår att några praktiska problem inte skall göra sig gällande i sammanhanget. Tre grupper av brott kan skönjas angående rekvisitet ”i näringsverksamhet”: brott mot lagstiftning som är uppenbart näringsreglerande, exempelvis lagar om arbetstid, arbetsmiljö, livsmedelslagen etc. är utan tvekan begångna i näringsverksamhet. Brott mot näringsreglerande lagar, men som är att bedöma enligt BrB, är också brott begångna i näringsverksamhet om de är begångna av en person i ett företag

¹⁸³ Jfr. Karlmark, S. (2004) s. 238.

¹⁸⁴ RättsPM 2006:19 Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Malmö s. 8.

¹⁸⁵ Prop. 2005/06:59 s. 29 f., 60., den citerade passagen på s. 29.

¹⁸⁶ Prop. 2005/06:59 s. 27 ff., prop. 1985/86:23 s. 28 f., 60, den citerade passagen på s. 28.

¹⁸⁷ Prop. 1981/82:142 s. 13.

till vilket lagstiftningen riktar sig. Även brott mot centrala straffrättsliga bestämmelser (exempelvis häleri, bedrägeri, bokföringsbrott), då brottet och gärningsmannen har en ”klar anknytning” till verksamheten omfattas av den aktuella bestämmelsen. Regleringens karaktär i sig är däremot inte avgörande för frågan om huruvida brottet begånget i näringsverksamhet i här diskuterad mening. Brotts och gärningsmannens anknytning till näringsverksamheten är avgörande. Har regelöverträdelsen ägt rum i icke yrkesmässig verksamhet eller av en person som inte har en anknytning till verksamheten är brott i näringsverksamhet inte för handen.¹⁸⁸

Rättsfallet refererat i RH 1999:84 belyser rekvisitet ”i utövningen av näringsverksamhet”. En kommun ägde och hyrde med subvention ut ett ridhus till en ridklubb, och för ombyggnad av lokalerna tecknade kommunen ett entreprenadavtal med ett byggföretag vari det bestämdes att gymnasieelever skulle beredas praktikplatser i byggprojektet. En lärare råkade ut för en fallolycka. TR: s majoritet, tre nämndemän, ansåg att (arbetsmiljö-)brott begåtts i utövningen av näringsverksamhet och att företagsbot skulle åläggas kommunen. HovR tar med stöd av *Företagsbottsutredningen* ställning för att näringsidkarbegreppet inte skall tolkas restriktivt, men att gärningen skall typiskt sett ha en klar anknytning till den bedrivna verksamheten. I denna del anför HovR att kommunens subventionerade uthyrning av ridhuset utgör bedrivande av näringsverksamhet, men ett enstaka byggnadsprojekt inte kan anses ha sådan anknytning till uthyrningen av ridhuset att ett eventuellt brott kan anses vara begånget i näringsverksamhet. Talan mot kommunen om företagsbot ogillades.

4.4.4 Brottslighet riktad mot näringsidkaren

Även om det redan kan sägas följa av kravet på att brott skall vara begånget i näringsverksamhet, skall företagsbot inte kunna utdömas om brottet riktat sig mot näringsidkaren. I denna del belyses även rekvisitet ”i näringsverksamhet”: i begreppet måste anses ligga att åtgärden – brottet – ”på något sätt” måste utgöra ”ett naturligt inslag i företagets verksamhet eller i någon mening främjar eller är avsedd att främja denna.” Undantaget som förbjuder dom om företagsbot är tillämpligt i fall då näringsidkaren intar ställning som målsägande i brottmålet, om exempelvis stöld eller bedrägeri. Det är, menar departementschefen, inte rimligt att utdöma företagsbot då personalen begått brott mot företaget: handlar det om en situation i vilken en anställd begår brott för att bereda sig själv, och inte företaget, fördelar på företagets eller någon utomståendes bekostnad skall företagsbot inte komma ifråga. Brott som är ägnade att skada företaget skall inte kunna ligga till grund för yrkande om företagsbot. Undantag är däremot inte avsett i fall då brottet på ett mer indirekt sätt kan drabba näringsidkaren; då en anställd begår brott mot en av näringsidkarens affärskontakter, och detta agerande får negativa konsekvenser för näringsidkaren.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Prop. 2005/06:59 s. 27 ff., prop. 1985/86:23 s. 28 f., 60.

¹⁸⁹ Prop. 2005/06:59 s. 27 f., 61, de citerade passagera på s. 27, prop. 1985/86:23 s. 34 f., 66.

4.5 Ansvar och ansvarsfrihet

4.5.1 Skäligt brottsförebyggande

För att inte företagsbotsinstitutet skall få orimliga konsekvenser finns en begränsning för fall då näringsidkarens verksamhet har ”organiserats så att en rimlig kontroll utövas av att den bedrivs på ett lagenligt sätt eller i fall där en anställds brott har begåtts i strid mot uttryckliga och allvarliga order eller instruktioner”. Det är, enligt departementschefens mening, alltför långtgående att varje enskild arbetstagare skall, helt oberoende av ledningens åtgärder, kunna grundlägga ”ansvar” för företagsbot. Har näringsidkaren agerat för att förebygga och förhindra brott skall detta begränsa dennes ansvar för företagsbot. Bristande rutiner och brister i kontroller till förebyggande av brott gör å andra sidan näringsidkaren ansvarig och företagsbot kan drabba denne.¹⁹⁰ Rekvisitet om att näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kunnat krävas av honom fanns redan i 1986 års reglering och utgör i själva verket företagsbotens *raison d’être*. Syftet med företagsboten är att företagets funktionärer skall bättre ”övervaka regelefterlevnaden” i företagets verksamhet. Rekvisitet innebär i viss mening en form av ansvarsfrihet vad gäller företagsbot: har företaget gjort vad som kan krävas av det skall företagsbot inte kunna komma ifråga. Företagsbot får inte ådömas då det ”inte skäligen kan krävas av näringsidkaren att han borde ha förutsett att det kunde komma till stånd”. Denna brottslighet skall vid en objektiv bedömning te sig så svår att förutse att det vore orimligt att kräva av näringsidkaren att han borde ha vidtagit förebyggande åtgärder.¹⁹¹ Företagsboten åläggs inte för det brott som de facto kommit att begås utan istället för underlåtenhet, visad av viss person, att vidta åtgärder till förebyggande av brottet.¹⁹²

Regelefterlevnaden i företagen är avhängig dels instruktioner till de anställda, dels organisatoriska aspekter av verksamheten. Klart står att ”helt allmänt hållna order eller instruktioner” eller allmänna föreskrifter om att lagar och regler måste iakttagas inte hindrar företagsbot. Det åvilar företagsledningen – styrelsen eller ägarna – att tillse att brott i verksamheten inte begås. Instruktionerna till de anställda, av den typ som kan göra dom om företagsbot utesluten, kan dock meddelas på vilken nivå som helst i företaget. När anställdas brott framstår som ”klart illojala” mot näringsidkaren i det att brotten begåtts i strid med uttryckliga order eller instruktioner är företagsbot uteslutet, under förutsättning att dessa instruktioner framstått som allvarligt menade och meddelats bl. a. i syfte att motverka just sådan brottslighet som ändå kommit till stånd. Föreskrifterna det här är fråga om måste vara ändamålsenliga relativt syftet med dem, samtidigt som utfärdandet av föreskrifter inte i sig fritar näringsidkaren från skyldigheten att utföra efterföljande kontroller.

Även utan givna instruktioner föreligger i en typsituation hinder mot att meddela dom om företagsbot: det gäller den situationen då

¹⁹⁰ Prop. 2005/06:59 s. 24, 60.

¹⁹¹ Prop. 1985/86:23 s. 33 f., de citerade passagerna på s. 34.

¹⁹² Jfr. Jareborg, N., Zila, J. (2001) s. 60 f.

det med den anställdes befattning så självklart är förenat en skyldighet att avhålla sig från brottsligt handlande. Även utan särskild och uttrycklig instruktion följer således med vissa befattningar en skyldighet att respektera lagstiftningens gränser: departementschefen anför exemplet med en revisor, som alltså utan order har att avhålla sig från att begå bokföringsbrott. Företagsbot kan i detta fall dock komma ifråga om näringsidkaren inte vidtagit åtgärder trots att ”han med hänsyn till omständigheterna har haft speciell anledning att befara att brott av det aktuella slaget skulle begås i hans verksamhet”. Förutom och oberoende av föreskrifter och instruktioner gäller att näringsidkaren måste möta vissa organisatoriska krav på verksamheten för att undgå företagsbot. Verksamheten måste vara organiserad på sådant vis att ”en rimlig kontroll” av laglydnaden är möjlig. Graden av kontroll som krävs anges vara betingad av ”omständigheterna”. Om bristande kontroller leder till att exempelvis säkerhetsföreskrifter åsidosätts ”mer eller mindre regelmässigt” i verksamheten kan företagsbot ådömas trots att instruktioner föreligger. Då lagöverträdelser sker med ledningens goda minne har näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kan krävas för att förebygga brott.

Kraven på näringsidkarna, sammanfattar departementschefen, ”skall ställas ganska högt”. En presumtion för att företagsbot skall åläggas är för handen i de situationer då brottsligheten kan tillskrivas brister i ledningen av företaget, ofullständiga instruktioner, eftersatt kontroll och övervakning, organisatoriska brister samt anlita av inkompetent personal.¹⁹³ Efter lagrådskritik i 1986 års lagstiftningsärende förtydligar departementschefen att företagsbot skall komma ifråga då någon betingelse varit för handen som innebär att näringsidkaren framstår som klandervärd i och med att denne inte försökt hindra brottet. Fråga är alltså om en typ av aktsamhetsbedömning i vilken en samlad bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet skall göras. Bedömningen ska omfatta ”bl. a. brottets och gärningsmannens relation till den aktuella verksamheten, dvs. dennas art, huvudsakliga inriktning, organisation och andra liknande förhållanden”. Möjligheten att ådöma företagsbot är avhängig om det fastställts att näringsidkaren haft anledning räkna med en risk för att det aktuella, eller liknande, brottet skulle äga rum i verksamheten samt om denne haft rimliga möjligheter avvärja denna risk. Bedömningen skall kretsa kring om huruvida omständigheterna varit sådana att näringsidkaren borde ha förstått att brott begicks. I linje med detta sätts även kraven på kontroll och åtgärder när fråga är om ”brottslighet som framstår som främmande för själva näringsverksamheten”. Det ankommer på åklagaren att visa att näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kan krävas för att förebygga brottsligheten.¹⁹⁴

4.5.1.1 Skäligen åtgärder i praxis

Rättsfallet refererat i NJA 1991 s. 783 belyser rekvisitet om ansvarsfrihet för näringsidkare, i relation till vilken befattningshavare i verksamheten som i om denna bedömning representerar näringsidkaren. Vems agerande kan beaktas när ställning skall tas till om näringsidkaren gjort vad som skäligen

¹⁹³ Prop. 1985/86:23 s. 66 ff., de citerade passagerna på s. 67, 68.

¹⁹⁴ Prop. 1985/86:23 s. 112 f., de citerade passagerna på s. 112, 113.

kan krävas för att förebygga brottsligheten. I en livsmedelsbutik hade ett mindre parti julskinkor märkts om i strid med livsmedelslagens bestämmelser. Ommärkningen hade ombesörjts av en lägre chef på varuhuset, men iakttagits av en avdelningschef, som inte ingrep och avbröt ommärkningen. Varuhusledningen bestod av en varuhuschef och två avdelningschefer, varav den ena iakttagit den brottsliga gärningen. Avdelningscheferna hade resultatansvar för sina avdelningar under varuhuschefen. HD ansåg att den ekonomiska föreningen som drev varuhuset inte hade gjort vad som skäligen kunde krävas för att förebygga brottsligheten. Målet må tolkas på så vis att vissa befattningshavare, förutom den högsta ledningen, kan sägas direkt representera näringsidkaren. Då det utretts att en sådan person förfarit klandervärt kan näringsidkaren inte på den grunden att han gjort vad som skäligen kan krävas av honom till undvikande av brott undkomma dom om företagsbot.

Rättsfallet refererat i RH 1992:73 innebar dom om företagsbot för brott mot äldre miljö rätt; det miljöfarliga ämnet PCB hade funnits i den spillolja som ett bolag tagit om hand och återanvänt. Företrädare för bolaget hade varit medvetna om behovet av kontroll av spilloljan och utfärdat instruktioner om detta. Kontrollen av oljan kom att eftersättas i bolaget och företrädare för detta följde inte heller upp huruvida kontroller kom till stånd. Trots att det i målet inte var utrett vem eller vilka som ”närmast varit ansvariga för att kontrollen av spilloljan fungerade och att givna instruktioner följdes” dömdes företaget att erlagga företagsbot. Målet må tolkas på så vis att en viss lättnad är för handen ifråga om bedömningen av om näringsidkaren gjort vad som skäligen kan krävas av honom för att undvika brottslighet: det är tillräckligt att konstatera att kontroll och uppföljning inte skett. Exakt vilken person som haft detta ansvar och som alltså inte utfört sina arbetsuppgifter behöver inte utredas.

JO-beslutet i JO 1992/93 s. 163, i vilket en åklagare allvarligt kritiserar för sitt sätt att utföra talan om företagsbot, kan även det sägas belysa förhandenvarande rekvisit. I målet gjorde åklagaren gällande att en bank särbehandlat vissa personalkategorier beträffande vad som skulle tas upp i kontrolluppgift och att denna omständighet talade för att banken inte fullgjort sina skyldigheter, dvs. att näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kunnat krävas av honom till förebyggande av brottslighet. JO uttalar i ärendet att såsom grund för talan det är otillräckligt att endast ange avsteg från ”eljest tillämpade rutiner”, utan att omständigheter som ger stöd för att särbehandlingen varit ett klandervärt förfarande måste anföras. En särbehandling kan vara grundad på ”helt godtagbara skäl”. Beslutet må tolkas på så vis att åklagaren inte kan nöja sig med att styrka ett avsteg från befintliga rutiner, utan också explicit måste ange vilka omständigheter som gör avvikelserna klandervärda.

4.5.2 Särskild ställning eller tillsynsansvar

För att effektivisera systemet med företagsbot – dvs. ge det större genomslag och tillämpning – kompletterades grunderna för åläggande av företagsbot i 2006 års lagstiftningsärende: oberoende av brister i kontroll

och tillsyn kan näringsidkaren få ansvara för brott som begåtts av personer med viss särskild ställning i företaget. I och med att företagsbot skall kunna komma ifråga när brott begåtts av en person i viss ställning, trots att näringsidkarens rutiner till förebyggande av brott varit fullgoda, åläggs näringsidkaren ett utvidgat ansvar för denna begränsade grupp av personer. Företagsbot kan ådömas när brottsligheten begåtts av antingen en person i ledande ställning eller av en person som annars har ett särskilt ansvar för tillsyn eller kontroll i verksamheten.¹⁹⁵

Skälet för att på denna grund göra näringsidkaren ansvarig för brott begångna av personer i ledande ställning är att dessa personer kan sägas stå utanför ett företags system för kontroll och tillsyn. Regleringen tar alltså numer även sikte på när det förekommer brister hos de personer som faktiskt är satta att utföra sådan kontroll. Personer i ledande ställning i företag har ofta även sådana befogenheter och uppgifter som gör det rimligt att ålägga dem ett större ansvar. De kan även ha möjligheter att utnyttja företaget och uppnå en personlig vinning av lagöverträdelser i verksamheten. Regleringen innebär dock ej avsteg vare sig från undantaget för abnormhandlingar eller de övriga begränsningarna i företagsbots-systemets tillämplighet. En ledande ställning inom den juridiska personens organisation följer bl. a. av en befogenhet att företräda den juridiska personen eller att fatta beslut på den juridiska personens vägnar. En person som ingår i företagets ledning eller som under självständigt ansvar rapporterar till denna har en ledande ställning i företaget och därmed ett särskilt ansvar för att verksamheten bedrivs på ett lagenligt sätt. Naturligen aktualiseras detta utökade ansvar oftast i större företag och regleringen är tillämplig även då någon i ledande ställning är att anse som ansvarig för brottslighet i enlighet med principerna för företagaransvar.¹⁹⁶

Näringsidkaren har även ett utökat ansvar för person som annars har särskilt ansvar för tillsyn eller kontroll i verksamheten. Det utvidgade ansvaret omfattar den som har ansvar för att kontrollera och utöva tillsyn över att både allmänna regler och näringsidkarens egna rutiner och säkerhetsföreskrifter upprätthålls och följs i verksamheten. Ansvaret kvalificeras till ett särskilt ansvar, och en bedömning av om detta är för handen skall göras i varje enskilt fall. Uteslutna ur denna kategori är personer som har ansvar för löpande arbetsuppgifter i verksamheten, som exempelvis har ansvaret för en maskins underhåll och drift. Förmän och arbetsledare kan däremot typiskt sett ha ett sådant särskilt ansvar som omtalas i bestämmelsen.¹⁹⁷

4.6 Den klandrade?

Vem, eller rättare, vad, kan ådömas företagsbot? BrB 36 kap. 7 § ger vid handen att under vissa förutsättningar skall ”näringsidkaren åläggas företagsbot”. Reglerna beskriver i denna del det subjekt som kan ådömas

---

¹⁹⁵ Prop. 2005/06:59 s. 23 ff.

¹⁹⁶ Prop. 2005/06:59 s. 25 f., 60 f.

¹⁹⁷ Prop. 2005/06:59 s. 61.

företagsbot. Ur ett principiellt perspektiv är frågan om subjektet betydelsefull då den pekar på en central problematik med företagsbotsinstitutet:

En naturlig följd av företagsbotens karaktär av företagsstraff blir [...] att den, när verksamheten bedrivs i form av en juridisk person, kommer att riktas mot någon annan än den som ådrar sig det personliga ansvaret för brottet. Den samlade reaktionen på brottet blir med andra ord uppdelad på två subjekt. Detsamma blir fallet när en enskild näringsidkare åläggs företagsbot i anledning av ett brott som en anställd har gjort sig skyldig till.¹⁹⁸

Begreppet näringsidkare avser ”fysiska eller juridiska personer som yrkesmässigt driver verksamhet av ekonomisk art, oavsett om verksamheten är inriktad på vinst eller ej”. Hänvisning görs till konsumenttjänstlagen, bokföringslagen och BrB: s förverkanderegler. Verksamheten måste, även om det inte är vederbörandes huvudsysselsättning eller ens en särskilt omfattande verksamhet, vara av ”tämligen varaktig karaktär”. Jordbrukare och innehavare av hyresfastigheter är normalt sett näringsidkare.

Handelsbolag och kommanditbolag kan ådömas företagsbot och sådan talan bör föras mot bolaget som sådant och inte mot bolagsmännen, till och med då handelsbolaget är upplöst när frågan om företagsbot väcks. Ansvaret för företagsboten fördelas mellan bolagsmännen i enlighet med sedvanliga regler: delägarna svarar personligen fullt ut för bolagets förpliktelser. Enkla bolag kan i och med att de inte är juridiska personer och därmed saknar rättslig handlingsförmåga inte ådömas företagsbot. Talan om företagsbot måste föras mot varje bolagsman i dennes egenskap av enskild näringsidkare.

En enskild näringsidkare som överlåtit eller upphört med verksamheten kan åläggas företagsbot för brott som begåtts i verksamheten innan överlåtelsen eller upphörandet. Ordningen motiveras av att det är denne som åtnjutit fördelarna brottet alstrat och att en annan ordning dessutom kunde leda till att systemet inte får avsedda verkningar, p.g.a. att det lätt kan kringgås. Företagsbot kan vidare åläggas en juridisk person som bytt ägare sedan brottet ägt rum. Vinsten brottsligheten medfört kan normalt sett antas vara kvar i företaget. Den nya ägarstrukturen hindrar inte att talan om företagsbot förs mot denna typ av näringsidkare. Företagsbot kan även riktas mot näringsidkare som ändrat form för verksamheten, exempelvis från enskild verksamhet till handelsbolag eller aktiebolag.¹⁹⁹

4.6.1 Det offentliga som näringsidkare

Företagsbot kan riktas mot offentligrättsliga juridiska personer som uppträder som näringsidkare, d.v.s. statligt ägda bolag, statliga affärsdrivande verk, kommunallagsreglerad kommunal näringsverksamhet och kommunala bolag.²⁰⁰ Många verksamheter är idag finansierade av offentliga

¹⁹⁸ Prop. 1985/86:23 s. 24.

¹⁹⁹ Prop. 1985/86:23 s. 20 ff., 62 ff., de citerade passagerna på s. 24/63. Förarbetena till vissa konsumenträttsliga lagar, som departementschefen hänvisar till, kan inte sägas vara belysande i denna fråga. Se prop. 1976/77:123 s. 82, 152 f., prop. 1984/85:110 s. 141.

²⁰⁰ Prop. 1985/86:23 s. 20 ff., 62 ff.

medel och åtminstone delvis drivna i förvaltningsform. Gränsdragningsproblem kan uppstå mellan vad som är rent offentlig verksamhet i form av myndighetsutövning och vad som är verksamhet bedriven av det offentliga som näringsidkare. Problematiken har även gjort sig gällande på miljörettens och marknadsrättens område.

MÖD har i en serie likartade domar om miljöstraffavgift jämlikt MB 30 kap. 1 § bidragit till förståelsen av i vilka situationer som det offentliga kan sägas bedriva näringsverksamhet.²⁰¹ I samtliga fyra fall diskuterar MÖD, mot bakgrund av miljöstraffavgiftens likheter med straffrättsliga påföljder, utförligt svensk rätts näringsidkarbegrepp. Utgångspunkten är att MB:s näringsidkarbegrepp skall ha samma innebörd som på övriga rättsområden, av vilka MÖD framhåller bokföringslagen, företagsbetsreglerna, marknadsrätten, konkurrensrätten samt konsumenträtten. Trots att begreppen näringsidkare och näringsverksamhet i svensk rätt skall anses ha en vidsträckt innebörd är verksamhet bedriven av det allmänna som innefattar myndighetsutövning inte att betrakta som näringsverksamhet. Vad gäller offentlig verksamhet som inte innefattar myndighetsutövning måste bedömas om verksamheten kan anses vara av ekonomisk art. I denna bedömning skall hänsyn tas till verksamhetens ekonomiska aspekter, närmare bestämt verksamhetens finansiering: hur stor del av verksamheten betalas av användarna. I bedömningen skall även beaktas om verksamheten är obligatorisk eller fakultativ samt om den bedrivs i konkurrens med enskilda näringsidkare. MÖD:s praxis i miljöstraffavgiftsärenden belyser företagsbetsens näringsidkarbegrepp.

I fallet MÖD 2001 DM 27 tog domstolen ställning för att köksverksamheten vid en kriminalvårdsanstalt inte utgjorde näringsverksamhet. Den huvudsakliga verksamheten vid en sådan anstalt är ren myndighetsutövning och inte näringsverksamhet. Denna klassificering kom även att gälla köket vid anstalten. Domstolen tog fasta på att anstalten var skyldig att hålla sig med ett kök och att denna var en integrerad och naturlig del av verksamheten. I fallet MÖD 2001 DM 28 var frågan om huruvida ett landsting skulle anses bedriva näringsverksamhet vid ett av sina sjukhus. MÖD noterade dels att sedvanlig sjukvård är lagreglerad och obligatorisk verksamhet för ett landsting, dels att verksamhetens inslag av myndighetsutövning inte var så framträdande att detta i sig skulle utesluta att verksamheten utgjorde näringsverksamhet. Avgörande för bedömningen var om huruvida verksamheten kunde sägas vara av ekonomisk art. Det faktum att enskilda näringsidkare kan bedriva sjukvårdsverksamhet innebär i sig inte att det rör sig om näringsverksamhet. Mot bakgrund av att landstingets sjukvårdstjänster erbjöds till starkt subventionerat pris ansåg MÖD att det ekonomiska inslaget i verksamheten var alltför uttunnat. Verksamheten var således inte näringsverksamhet. I fallet MÖD 2001 DM 29 var frågan om ett kommunalt avloppsreningsverk utgjorde näringsverksamhet. Verket ingick i det allmänna vatten- och avloppsnätet och var lagreglerad med i huvudsak offentlighetsrättsliga regler: ensidigt meddelat verksamhetsområde, villkor för brukande och avgifter för nyttjande. Rättsförhållandet mellan kommunen och brukarna var till övervägande del av offentlighetsrättslig art, men inte helt

---

²⁰¹ Jfr. även RättsPM 2006:19 Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Malmö s. 5 f.

utan privaträttsliga inslag. MÖD menade att inslaget av myndighetsutövning inte var så framträdande att näringsverksamhet var utesluten och att den avgörande frågan därmed blev om verksamheten kunde sägas vara av ekonomisk art. Mot bakgrund av verksamhetens finansiering, dvs. huvudsakligen avgifter från brukarna och att verksamheten hade betydande ekonomiska inslag bedömdes den utgöra näringsverksamhet. I fallet MÖD 2001 DM 30 var frågan om ett kommunalt vattenverk utgjorde näringsverksamhet. Förutsättningarna i fallet och domstolens slutsatser var identiska med de i fallet MÖD 2001 DM 29: driften av vattenverket var att bedöma som näringsverksamhet.

Beslutet i rättsfallet MD 1997:17 om avvisande av talan om konkurrensskadeavgift belyser även det begreppet ”näringsidkare”, vilket i konkurrenslagen motsvaras av termen ”företag”. Frågan i beslutet gällde om hinder förelåg för Konkurrensverket att föra talan om konkurrensskadeavgift mot Statens Järnvägar. Sådana hinder var inte för handen. MD understryker att konkurrenslagens begrepp ”företag” har väsentligen samma innebörd som begreppet ”näringsidkare” samt att konkurrensskadeavgiften uppvisar likheter med andra sanktioner, exempelvis företagsboten. Fallet bör förstås som att även MD: s praxis i konkurrensskadeavgiftsärenden kan belysa gränsdragningsproblematik förknippad med företagsboten.

4.7 Böteslatitud

BrB 36 kap. 8 § anger latituden för företagsbotens storlek: den skall fastställas i pengar till lägst 5 000 och högst 10 000 000 kronor. Förklaringen till den nedre beloppsgränsen är dels att företagsbot kan komma ifråga för mindre allvarlig brottslighet med lågt straffvärde, dels till undvikande av tröskeeffekter relativt eftergift. Den övre beloppsgränsen är vald med syfte att effektivisera företagsboten och att förstärka den avskräckande effekten till att bli en adekvat reaktion, samt för att respektera Sveriges internationella åtaganden. Sanktionen kan med den aktuella latituden utgöra en reell sanktion även för stora multinationella företag. Då företagsbot bestäms till högt belopp torde även ett individuellt straffansvar aktualiseras. Den övre delen av straffskalan bör reserveras till ytterlighetsfall. Idén med relativt beloppstak har ej genomförts.²⁰²

4.8 Beräkning av företagsbot

BrB 36 kap. 9 § anger grunderna för bestämmande av företagsbotens storlek: straffskalan för brottet skall beaktas, och särskild hänsyn tas till den skada eller fara som brottsligheten inneburit samt brottslighetens omfattning och förhållande till näringsverksamheten. Skälig hänsyn skall också tas till om näringsidkaren tidigare ålagts att betala företagsbot. I förarbetena understryks att vid bestämmande av företagsbot skall i stor utsträckning

---

²⁰² Prop. 2005/06:59 s. 32 f., 61.

objektiva faktorer såsom den skada eller fara som brottsligheten inneburit ligga till grund för bedömningen. De objektiva faktorerna skall tillmätas större betydelse på de subjektivas bekostnad – dvs. om gärningen begåtts uppsåtligt eller av oaktsamhet. Bedömningen skall vara verksamhetsrelaterad snarare än personrelaterad. Även graden av åsidosättande av näringsidkarens skyldigheter bör beaktas vid bestämmande av företagsbotens storlek. Uppenbara åsidosättanden av säkerhetsföreskrifter i en särskilt riskfylld verksamhet, exempelvis, skall betraktas som en försvårande omständighet. Även gärningsmannens ställning i företaget är en faktor i bestämmande av företagsbotens storlek. Är brottsligheten godtagen, känd eller påbjuden, sanktionerad av ledningen eller annars av någon person i motsvarande ställning skall sanktionen skärpas, liksom vid systematisk brottslighet bedriven i stor omfattning. Företagets storlek skall inte beaktas vid bedömningen om brottsligheten varit omfattande. Återfall ska endast beaktas i försvårande riktning. Ifråga om större företag skall däremot återfall enbart beaktas när det rör sig om ”likartade överträdelser som är hänförliga till samma del av verksamheten”.²⁰³

I rättsfallet refererat i RH 1992:73, ett mål om ansvar enligt äldre miljö rätt, beaktar HovR omedelbar rättelse av miljöskadlig verksamhet vid bestämmandet av företagsbot. Omedelbart efter att en miljöfarlig substans, för vilken det aktuella bolaget inte hade tillstånd att hantera, och som hade läckt ut, avbröt och därefter avvecklade bolaget verksamheten i vilken det miljöfarliga ämnet (PCB) hade påträffats. HovR beaktar denna omständighet i beräkningen av botens storlek, och inte i relation till frågan om jämkning.

4.9 Jämkning av företagsbot

BrB 36 kap. 10 § 1 st. medger jämkning av företagsbot. Jämkning kan ske om brottsligheten medfört annan betalningsskyldighet eller särskild rättsverkan och den samlade reaktionen på brottsligheten skulle bli oproportionerligt sträng, eller om näringsidkaren försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa de skadliga verkningarna av brottet, eller om näringsidkaren frivilligt har angivit brottet eller om det annars finns särskilda skäl för jämkning.

Jämkning kan ske vid fall av sanktionskumulation (1 p.), endast om den samlade reaktionen på brottet skulle bli oproportionerligt sträng. Med annan betalningsskyldighet avses skyldighet att betala sanktionsavgift eller skadestånd. Förverkande är ett exempel på särskild rättsverkan av brott som avses i bestämmelsen. Främst avses fall då enskilda näringsidkare och mindre bolag åläggs företagsbot, i vilka situationer gäller att sanktionskumulationen skall beaktas då påföljden bestäms för den enskilde.²⁰⁴ Lagförarbetena uppehåller sig vid de praktiskt processuella

²⁰³ Prop. 2005/06:59 s. 34 ff., 61 f., den citerade passagen på s. 36. På miljörettens område föreslår åklagarna att de sanktionsavgifter som avlösts av straff kan fungera som förebild vid beräkning av botens storlek. Se RättsPM 2006:19 Åklagarstyrelsen Utvecklingscentrum Malmö s. 11.

²⁰⁴ Prop. 2005/06:59 s. 38 ff., 62 f.

problem som regleringen aktualiserar då annan betalningsskyldighet och särskild rättsverkan av brott skall beaktas. Om någon sanktionsavgift inte påförts när målet om företagsbot avgörs måste domstolen ”göra en egen bedömning av hur stor avgiften kommer att bli” – i vissa fall kan yttrande inhämtas från beslutande myndighet. Om målsäganden för skadeståndstalan, eller om ”det finns skäl anta att näringsidkaren ändå kommer att fullgöra skadeståndsskyldighet”, skall företagsboten jämkas i motsvarande mån. Även här måste domstolen göra en ”sannolikhetsbedömning” ifråga om skadeståndsskyldigheten, men också om näringsidkaren kommer att fullgöra skyldigheten. Då ”det mesta talar för” att skadeståndsanspråk inte kommer att framställas (exempelvis vid obetydliga skador för de drabbade i kombination med förtjänster för företaget) är utrymmet för jämkning ”ganska begränsat”. Då sakförverkande beslutats kan detta innebära en tillräcklig reaktion och utrymme finns för jämkning av företagsboten i förhållande till den förverkade egendomens värde, men även för eftergift.²⁰⁵

Jämkningsgrunderna om att näringsidkaren försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadorna av brottsligheten eller frivilligt angivit brottet (2-3 pp.) är konstruerade efter förebild i BrB 29 kap. 5 § 1 st. 2-3 pp., och motsvarar i princip dessa bestämmelser: vad som där gäller för den tilltalade gäller i överförd bemärkelse för näringsidkaren. Både den situationen att en enskild näringsidkare angivit eget brott och då en näringsidkare i form av juridisk person angivit brott begånget i näringsverksamheten avses. BrB 29 kap. 5 § är enligt dess förarbeten avsedd att användas med försiktighet till undvikande av oenhetlig praxis och sociala orättvisor vid straffmätning. Bestämmelsen är att tillämpa då näringsidkaren handlat på angivet sätt innan han känner till att han avslöjats: applicerat på företagsbotsfallet torde detta innebära att bestämmelsen är att tillämpa i fall då en gärningsman känner till att han avslöjats, utan att avslöjandet kommit till näringsidkarens kännedom. Vad gäller situationen med gottgörelse i efterhand gäller att hänsyn får tas till näringsidkarens ekonomiska möjligheter och andra omständigheter som hänför sig till dennes situation. Detta innebär att den näringsidkare med en svag ekonomisk ställning som med stora uppoffringar delvis ersätter uppkomna skador är lika förtjänt av nedsättning av straffet som den mycket välbärgade näringsidkare som har ersatt hela skadan. Nedsättningsgrunden att gärningsmannen frivilligt angivit sig gäller i sig endast angivelse av egna brott, något som inte kan gälla i företagsbotsfallet. Angivelsen måste ske innan upptäckt och erkännande måste ske innan näringsidkaren är misstänkt. Bestämmelsen torde i överförd bemärkelse vara att tillämpa då en gärningsman blivit upptäckt och misstänkt, utan att detta kommit till näringsidkarens kännedom.²⁰⁶

Särskilda skäl för jämkning kan vidare vara att det är uppenbart oskäligt (4 p.) att ålägga full företagsbot, exempelvis i fall då brottet ”utan att det helt kan undantas med tillämpning av allmänna principer om t.ex. abnormhandlingar, indirekt riktar sig mot näringsidkaren”, exempelvis då en anställd begått stöld eller bedrägeri mot en av näringsidkarens affärskontakter. Särskilda skäl i bestämmelsens mening kan

²⁰⁵ Prop. 1985/86:23 s. 45, 73 f., de citerade passagerna på s. 74.

²⁰⁶ Jfr. prop. 1987/88:120 s. 89 ff. Skrivningen om företagsbot i prop. 1987/88:120 s. 90 har blivit obsolet i och med 2006 lagstiftningsärende om företagsbot.

också föreligga då inte en tillämpning av BrB 29 kap. 5 § kan skapa ett rimligt resultat i påföljdshänseende. En viss, mycket liten, öppning för att beakta näringsidkarens betalningsförmåga tycks rymmas inom ramen för ”särskilda skäl”.²⁰⁷

4.9.1 Billighetsskälens tillämpningsområde de facto och de jure

Betraktad som en helhet ger lagstiftningen ett delvis motsägelsefullt intryck och den praktiska betydelsen av jämningsgrunden att näringsidkaren självt angivit brottet kan diskuteras, framförallt på arbetsmiljöns område. Enligt AMF 2 § skall arbetsgivare utan dröjsmål underrätta Arbetsmiljöverket om olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet lett till dödsfall eller svårare personskada (alternativt drabbat flera arbetstagare).²⁰⁸ Arbetsmiljöverket skall enligt samma bestämmelse underrättas om tillbud som inneburit allvarlig fara för liv eller hälsa. AMF 19 § ger vid handen att AML 8 kap. 2 § är tillämplig vid överträdelser av AMF 2 §. AML 8 kap. 2 § stadgar ansvar för den som, uppsåtligen eller av oaktsamhet, begår överträdelser av vissa bestämmelser på arbetsmiljöns område. Näringsidkare är således å ena sidan skyldiga att, under straffansvar, ange olyckor och tillbud till myndigheterna²⁰⁹, å andra sidan skall samme näringsidkare kunna erhålla jämkning av ådömd företagsbot då denne angivit eget brott. Något verkligt frivilligt agerande kan inte sägas vara för handen, vilket borde minska utrymmet för att tillämpa jämningsgrunden om angivelse av (arbetsmiljö-)brott begånget i verksamheten. Lagstiftningen uttrycker att å ena sidan föreligger inte frivillighet för näringsidkaren att informera myndigheterna om olyckor och tillbud, å andra sidan föreligger en möjlighet till jämkning av företagsbot om näringsidkaren frivilligt informerar myndigheterna om olyckor och tillbud. Möjligen kan situationen betraktas som ett fall av motstridiga normer och i och med detta aktualisera den juridiska princip som ger vid handen att om en norm av lägre dignitet strider mot en norm av högre dignitet skall den senare åtföljas (latin: *lex superior derogat legi inferiori*).²¹⁰ Även den straffrättsliga metaprincipen om att när skälen för olika lösningar är likvärdiga skall den för den tilltalade mest lindriga lösningen väljas (latin: *in dubio mitius*) aktualiseras.²¹¹ En tillämpning av dessa principer kan resultera i att näringsidkaren skall tillgodoräknas den fulla effekten av jämningsgrunden, dvs. med bortseende från skyldigheten att meddela olyckor och tillbud till myndigheter.

Vidare har vissa yrkesgrupper som verkar i anslutning till aktiebolag sådana förpliktelser kopplade till sina uppdrag att den praktiska

---

²⁰⁷ Prop. 2005/06:59 s. 38 ff., 62 f., den citerade passagen på s. 63. Med instämmande från åklagarna. Se RättsPM 2006:19 Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Malmö s. 12.

²⁰⁸ Jfr. fallet refererat i NJA 2005 s. 596. Jfr. RättsPM 2006:19 Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Malmö s. 11 f., där även MB: s hänsynsregler diskuteras.

²⁰⁹ I normgivningsärendet övervägdes att anmälan skulle ske till polisen. Se prop. 1990/91:140 s. 116.

²¹⁰ Peczenik, A. (1995) s. 281.

²¹¹ Jareborg, N. (2001) s. 115.

betydelsen av jämningsgrunden att näringsidkaren självt angivit brottet urholkas. Brotten kommer till myndigheternas kännedom utan näringsidkarens agerande. Enligt aktiebolagslagen (2005:551) 9 kap. 42-44 §§ skall en revisor vidta åtgärder redan på det stadium att det kan misstänkas att en styrelseledamot eller verkställande direktör gjort sig skyldig till ett flertal uppräknade brott. Revisorn skall ytterst i en sådan situation dels avgå från sitt uppdrag dels till åklagare redogöra för misstanken och ange vad misstanken grundar sig på. Konkursförvaltare är enligt konkurslagen (1987:672) 7 kap. 16 § skyldiga att underrätta åklagare om han finner att konkursgäldenären kan misstänkas för brott av inte ringa beskaffenhet som har samband med verksamheten.

4.10 Eftergift av företagsbot

BrB 36 kap. 10 § 2 st. medger eftergift av företagsbot i situationer då någon jämningsgrund är för handen och eftergift är särskilt påkallat. Bestämmelsen skall tillämpas restriktivt med följden att eftergift endast bör kunna komma ifråga i undantagsfall. Företagsbot får efterges då någon jämningsgrund är för handen med en sådan tyngd att jämkning framstår som otillräcklig. I undantagsfall kan finnas skäl att efterge företagsbot i fall då denna ålagts med stöd av det utvidgade ansvaret för vissa personer med särskild ställning i företaget, och det framstår som orimligt att göra näringsidkaren ansvarig för denna persons handlande. Även då det enligt äldre rätt skulle ha ansetts vara uppenbart oskäligt att ålägga företagsbot skall eftergift kunna ske.²¹² Det har överlämnats till de rättsvårdande myndigheterna att med iakttagande av företagsbotens syfte närmare bestämma gränserna för i vilka situationer det skall anses som uppenbart oskäligt att ålägga företagsbot. Exempelvis anges att företaget bytt ägare, eller ändrat form efter det att brottet begåtts, som situationer i vilka det skulle vara uppenbart oskäligt att ålägga företagsbot. Vidare anges exemplet att brottsligheten varit ägnad att skada företagets intressen, utan att den för den skull har varit riktad mot företaget.²¹³

Rättsfallet refererat i NJA 2001 s. 579 innehåller ett exempel på en situation då dom om företagsbot framstod som uppenbart oskälig. HD dömde en företrädare för ett bolag till vållande till miljöstörning. Bolaget, noterade HD, var den största arbetsgivaren i den lilla tätorten, men hade aldrig gått med vinst. Bolagets verksamhet genererade sysselsättning på olika håll i kommunen och ”anses ha starkt bidragit till dennas utveckling”. Olägenheterna översteg, konstaterade HD, vad som objektivt sett kunde godtagas och hade bestått i att en torvförädlingsanläggning spridit torvdamm i närmiljön. Orsaken till spridningen av dammet hade varit att bolaget installerat en ny maskin. VD:n för bolaget hade insett att föreningen hade varit en möjlig bieffekt av den nyinstallerade utrustningen, och hade därmed varit oaktsam i förhållande till nedsmutsningen. Eftersom verksamheten ur allmän synpunkt varit angelägen och eftersom att bolaget varit hänvisat till

²¹² Prop. 2005/06:59 s. 40 f., 63.

²¹³ Prop. 1985/86:23 s. 26, 35, 68.

att självt utveckla den ansågs förmildrande omständigheter föreligga och straffet bestämdes till böter. Även när det gällde företagsboten identifierade HD vissa förmildrande omständigheter:

En produktionsanläggning som [bolagets] måste fortlöpande anpassas till nya förhållanden, annars riskerar den att läggas ner. Bolaget har under den i målet aktuella tiden trimmat in tre olika komponenter som var och en förorsakat dammutsläpp av besvärande omfattning. När en komponent trimmats in har resultatet emellertid blivit bra och i dag synes [bolagets] anläggning fungera utan anmärkning. Det framstår därför som uppenbart oskäligt att ålägga [bolaget] företagsbot med stöd av 36 kap. 7 § BrB. Yrkandet om företagsbot skall därför ogillas.

I företagsbotshänseende grundlägger domen vad som kan benämnas ett asymmetriskt fördelat företagsekonomiskt betingat rådrum: bolag måste förändras för att inte gå under, och under denna förändringsprocess kan olägenheter ”av besvärande omfattning” tolereras under förutsättning att de till slut upphör. Även om den fysiske personen som företräder bolaget tagit en medveten risk (varit oaktsam) i förhållande till nedsmutsning, och slutligen personligen fällt till ansvar för detta, är bolaget som sådant ”ursäktat” i så motto att det framstår som uppenbart oskäligt att ålägga det företagsbot. Domen får förstås som att bolaget får förkroppsliga och representera en obönhörlig marknadsekonomisk logik, och alltså stå utom räckhåll för straffrättsligt klandrande, medan bolagets risktagande och därmed oaktsamme funktionär kan (milt) klandras. En premis för detta synsätt är att en relevant skillnad kan göras mellan bolaget och dess funktionärer: är det inte de facto på sådant vis att vad som i detta avseende gäller bolaget samtidigt gäller dess VD? Fysiska personer måste vara de som dels uppmärksammar den logik som gäller i näringsverksamhet, dels agerar i enlighet med denna, låt vara att agerandet sker i bolagsform. Varför är den ene (juridiska) personen, men inte den andre (fysiska), ”ursäktad”?²¹⁴

4.11 Straffprocessuella implikationer

Företagsboten är en säregen och perifer straffrättslig sanktion, som delvis kräver särskilda processrättsliga arrangemang för den praktiska hanteringen i domstol. Vad som i allmänhet gäller ifråga om rättegång i brottmål skall även gälla i mål om företagsbot. Emellertid aktualiseras vissa problemställningar då i målet är fråga om talan riktad mot ett företag. Ofta gäller även delvis skilda ordningar för det fall talan om företagsbot förs mot den näringsidkare som är åtalad för brott, och för det fall talan om företagsbot förs mot en näringsidkare, utan att någon fysisk person står åtalad för brott.^{215 216} Då talan om företagsbot riktas mot någon som inte

²¹⁴ Jfr. Haagensen, K. (1980) och Takala, H., Träskman, P. O. (1980) för andra exempel på hur sysselsättningshänsyn och omsorg om ekonomisk tillväxt letar sig in i den rättsliga hanteringen av påstådda (klandervärda) normöverträdelser på miljöområdet.

²¹⁵ Prop. 2005/06:59 s. 48 ff., prop. 1985/86:23 s. 52 ff., 57. Reglerna sägs inte innebära ”principiella nyheter”.

²¹⁶ Träskman uttryckte tidigt en farhåga om att ”[det] tidigare rätt enhetliga straffsystemet” skulle brytas upp i en ny tendens till ”specificering”, varpå ett system ”som gäller för

samtidigt är åtalad för brottet sker detta genom en särskild talan med stöd i lag (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. Enligt 1986 års förfarandelag 2 § skall RB: s regler om åtal för brott på vilket inte kan följa svårare straff än böter tillämpas dels då talan om företagsbot förs utan att talan om ansvar för brottet samtidigt förs, dels då talan om företagsbot förs mot någon annan än den som åtalas för brottet.²¹⁷

JO-beslutet JO 1992/93 s. 163, innebärande kritik mot en åklagare för dennes utformning av talan om företagsbot, nyanserar huvudregeln om att RB: s regler om bötesmål skall tillämpas om företagsbot. I ärendet konstaterar JO att förarbetena tiger ifråga om vilken *utredning* som krävs som underlag för ett yrkande om företagsbot och understryker särskilt att regler saknas om hur utredning om företagsbot skall bedrivas. JO pekar på att en analogi med RB 23 kap. 1 och 22 §§ skulle innebära att förundersökning ”torde [...] inte vara obligatorisk”, men att denna analogi ändå inte låter sig göras. Eftersom fråga om företagsbot normalt uppstår i samband med en brottsutredning är det naturligt att reglerna om förundersökning tillämpas även avseende frågan om företagsbot. På utredningsstadiet gäller, enligt JO-beslutet, en skyldighet att *kommunicera* utredningen, som ligger till grund för talan, med det i målet instämnda bolaget. Samtliga omständigheter som ligger till grund för yrkandet om företagsbot skall kommuniceras med bolaget och detta skall beredas tillfälle att yttra sig över dem, innan beslut att väcka sådan talan fattas.

Det *straffprocessuella tvångsmedel* som finns i kvarstadsinstitutet (och förvar) i RB 26 kap. 1 § är tillämpligt och utgör ett medel för att redan på förundersökningsstadiet säkerställa en väntad dom innebärande att betalning för företagsbot skall erläggas. Det belopp som kan beläggas med kvarstad är ”det belopp som kan tänkas bli utdömt”. Kvarstadsbestämmelserna är tillämpliga även i fall då talan förs i enlighet med 1986 års förfarandelag, dvs. mot någon som inte är åtalad för brottet.²¹⁸ Rättsfallet refererat i RÅ 2004 ref. 69 gällde betalningssäkring för fordran avseende skattetillägg, med stöd av lagen (1978:880) om betalningssäkring för skatter, tullar och avgifter. Regeringsrätten understryker att förutsättningarna för betalningssäkring i princip överensstämmer med förutsättningarna för kvarstad enligt RB och att kvarstad kan komma ifråga för att säkra erläggande av företagsbot. Regeringsrättens diskussion sker mot bakgrund av att skattetillägg är att betrakta som en brottspåföljd enligt ECHR art. 6. Domstolen tar ställning för att betalningssäkring för fordran avseende skattetillägg inte kränker oskuldspresumtionen, om åtgärderna vidtas i enlighet med lagstiftningen. Regeringsrätten understryker särskilt att åtgärderna inte får strida mot proportionalitetsprincipen: höga krav bör ställas på denna prövning när betalningssäkringslagen tillämpas på skattetilläggsfordringar. I denna bedömning understryker regeringsrätten särskilt

---

ekonomiska brott förövade inom kollektiv” skulle utvecklas bort från övriga delar (småbrott samt traditionell brottslighet) av det straffrättsliga systemet. Se Träskman, P. O. i SvJT 1984 s. 826-840, de citerade passagerna på s. 839. Inget talar för att denna utveckling realiserats, möjligen på grund av att företagsboten knappt alls använts eller utvecklats i praxis.

²¹⁷ Prop. 1986/87:6 s. 27 f., 42 f. Äldre rätt var sakligt sett likadan, men återfanns i RP 17 §.

²¹⁸ Prop. 1985/86:23 s. 58 f., den citerade passagen på s. 59.

beloppets betydande storlek samt omständigheter som tyder på en betydande risk att bolaget försöker undandra sig betalning. I ljuset av de rättsliga likheterna mellan dels skattetillägget och företagsboten samt motsvarande likheter mellan betalningssäkring och kvarstad och förvar torde fallet kunna förstås som att höga krav skall ställas på proportionalitetsprövningen vid säkerhetsåtgärder gällande väntad dom om, och fordran för, företagsbot.

Åklagaren skall föra talan om företagsbot när denne bedömer att rekvisiten för detta är uppfyllda: reglerna om när företagsbot skall yrkas är *obligatoriska*.²¹⁹

Talan om företagsbot får inte väckas på annat sätt än genom ansökan om stämning. Domstolen får således inte *ex officio* – dvs. utan yrkande från åklagare – ådöma företagsbot. *Officialprövning* är utesluten.²²⁰

Domstolens *handläggning* av mål om företagsbot följer de allmänna reglerna för brottmål, med följderna att talan om det aktuella brottet bör föras i samband med talan om företagsbot. Det är däremot inte omöjligt att först pröva den individuella ansvarsfrågan före frågan om företagsbot.²²¹

De sedvanliga reglerna i RB skall användas vad gäller *forumfrågor*, dvs. RB 19 kap.; talan skall väckas vid den domstol som har att handlägga åtalet för det aktuella brottet och även ifråga om *rättegångskostnader* gäller RB: s sedvanliga regler, dvs. RB 31 kap. Också ifråga om *delgivning* skall allmänna regler tillämpas, dvs. att delgivningslagen (1970:428) skall användas när juridiska personer delges handlingar.²²²

Mål om företagsbot kan avgöras i den tilltalades *utevaro*, såväl i TR som i HovR, om i övrigt förutsättningarna för detta är uppfyllda. Kan ansvarsfrågan, då talan om företagsbot förs mot någon som även är åtalad för brottet, avgöras i dennes utevaro finns inget hinder mot att även frågan om företagsbot avgörs i dennes utevaro. Kravet om att utredningen skall vara tillfredsställande gäller däremot även delen som hänför sig till företagsboten. Utevarodom är möjlig även då talan om företagsbot förs mot någon som inte är personligt ansvarig för brottet.²²³

Sedvanliga regler skall lända till efterrättelse vad gäller förutsättningarna för att förordna *offentlig försvarare*, dvs. regeln i RB 21 kap. 3 a § är tillämplig. Departementschefen understryker, i och med att målen allmänt sett kommer att avse relativt stora värden, att ”det ofta finns anledning att bifalla framställningar om förordnande av offentlig försvarare i mål av detta slag”. Offentlig försvarare kan förordnas vid en talan enligt 1986 års förfarandelag, även om svaranden är en juridisk person. Att företagsbot delvis blivit en primär sanktion förändrar inte rätten till offentlig försvarare. Rätten till offentlig försvarare är däremot avhängig frågan om hur komplicerat ett mål är.²²⁴

---

²¹⁹ Prop. 2005/06:59 s. 61 och prop. 1985/86:23 s. 65.

²²⁰ Prop. 1985/86:23 s. 52 f.

²²¹ Prop. 1985/86:23 s. 56. Viss specialreglering, tillika ett avsteg från regeln om att RB: s regler om bötesbrott skall tillämpas, föreligger. Enligt förordning (1996:381) med tingsrättsinstruktion 18 § 1 p. får lagman inte förordna tingsnotarie eller notariemeriterad beredningsjurist att på eget ansvar handlägga mål i vilket det är fråga om företagsbot.

²²² Prop. 1985/86:23 s. 57 f.

²²³ Prop. 1985/86:23 s. 57 f.

²²⁴ Prop. 2005/06:59 s. 49, prop. 1985/86:23 s. 58.

Talan om *enskilt anspråk* kan föras i mål om företagsbot. Sådan talan ”torde” kunna riktas mot den näringsidkare mot vilken talan om företagsbot förs, men även enligt 1986 års förfarandelag. Åklagaren har ”viss skyldighet att föra målsägandens talan” enligt vad som följer av RB 22 kap. Processekonomiska skäl motiverar att talan om företagsbot och skadestånd förs vid samma tillfälle.²²⁵

Målsäganden har, likhet med vad som gäller om förverkande, rätt att föra *särskild talan* om företagsbot enligt 1986 års förfarandelag.²²⁶

Ifråga om *domförhet* gäller att nämndemän skall delta i avgörandet när frågor om företagsbot skall prövas. Detta är fallet i TR, i enlighet med RB 1 kap. 3 b §, och i HovR, i enlighet med RB 2 kap. 4 §. Nämndemän skall delta i avgörandet även om inte ansvarsfrågan prövas i samma rättegång som företagsboten, dvs. i mål där särskild talan förs om företagsbot.²²⁷ I fallet refererat i NJA 1991 s. 783 avgjordes i HovR fråga om företagsbot felaktigt av tre lagfarna ledamöter utan nämnd. HD beslutar i målet att inte undanröja domen utan att sätta ut det till huvudförhandling i HD. Domstolen fäster särskild vikt vid parternas hållning till frågan om undanröjande.

I fallet refererat i NJA 1988 s. 191 var fråga om straffskatt för medhjälp till olovlig sprittillverkning. Målet avgjordes av HD på handlingarna, då ingen av parterna begärt huvudförhandling. Med anledning av att målet avgjorts av HD *utan huvudförhandling* gjorde JustR Palm ett särskilt yttrande. Av yttrandet framgår att talan om särskild rättsverkan av brott, förverkande och företagsbot, i sig kan avgöras utan huvudförhandling under förutsättning att domstolen inte även har att pröva också påföljden för brottsligheten. Yttrandet ger möjligen vid handen att huvudförhandling borde hållas om det yrkade beloppet är relativt betydande.

Reglerna om förverkande skall tillämpas vad gäller formerna för *rättens avgörande* och *fullföljd av talan* mot sådana avgöranden. Den generella regeln i RB 49 kap. 1 § om överklagande är tillämplig då företagsbot ålagts näringsidkare som samtidigt dömts för brott. När företagsboten ålagts någon som inte är åtalad för brottet gäller normala regler om överklaganden av avgöranden i brottmål.²²⁸ Enligt RB 49 kap. 13 § krävs *prövningstillstånd* i HovR för att mål om företagsbot skall få prövas där.²²⁹

1986 års lagstiftningsärende behandlar även frågor om *rättskraft*. Frågan om företagsbot måste avgöras i samma rättegång som ansvarsfrågan prövas, vilket följer av företagsbotens karaktär av särskild rättsverkan av brott. I mål där talan om företagsbot förs mot den som är åtalad för brottet gäller att om åklagaren inte yrkat företagsbot i målet om straffrättsligt ansvar får talan om företagsbot inte väckas i en senare rättegång, allt i enlighet med regleringen i RB 30 kap. 9 §. Det motsatta gäller då talan förts mot någon annan – enskild näringsidkare eller juridisk person – än den som har att bära straffrättsligt ansvar för brottet. I dessa fall

---

²²⁵ Prop. 2005/06:59 s. 49.

²²⁶ Prop. 2005/06:59 s. 50.

²²⁷ Prop. 1985/86:23 s. 55.

²²⁸ Prop. 1985/86:23 s. 58.

²²⁹ Prop. 2005/06:59 s. 49.

kan alltså en uppdelning ske, även om den inte är önskvärd, av talan om straffrättsligt ansvar och företagsbot.²³⁰

Principen *ne bis in idem*, lagfäst i BrB 2 kap. 5 a §, innebär att en *utländsk brottmålsdom* under vissa förutsättningar utgör hinder för att i Sverige lagföra samma gärning i ny rättegång. Bestämmelsen omfattar även företagsboten, utan att detta explicit anges i bestämmelsen. Ett i utlandet utdömt straff eller administrativ sanktion riktad mot ett företag hindrar således en ny prövning av samma sak i Sverige. E *contrarioslut* av bestämmelsen skall inte göras, exempelvis om förverkande.²³¹

Företagsbot kan i och med 2006 års lagändringar åläggas genom *strafföreläggande*. Den förenklade hanteringen av institutet är en effekt av att detta numer skall tillämpas även om mindre allvarlig brottslighet och ligger i linje med regeringens strävanden att effektivisera företagsboten och göra den mer praktiskt användbar.²³² Med andra ord tillmäts inte de terminologiska invändningarna mot att ålägga en särskild rättsverkan i strafföreläggande någon avgörande betydelse. Beräkningen av botens storlek skall ske på motsvarande sätt som i domstol, med tillämpning av BrB 36 kap. 9 §. När företagsbot skall åläggas någon mot vilken det även föreligger förutsättningar för åtal skall föreläggandet ske med stöd av RB 48 kap. 2 §. Enligt RB 48 kap. 4 § får boten vid strafföreläggande inte överstiga 500 000 kronor, ett belopp departementschefen bedömer utgöra den övre gräns efter vilken prövning i domstol bör ske. Åläggande av företagsbot kan inte ske genom ordningsbot. RB 48 kap. 5 § förbjuder strafföreläggande när talan om företagsbot skall föras i anledning av brottet. När företagsbot skall utfärdas separat, utan att ansvar för brottet skall prövas, skall strafföreläggandet ske med stöd av 1986 års förfarandelag 2 §. Då företagsbot skall åläggas näringsidkare i situationer då frågan om ansvar för brottet inte prövas hänvisar förfarandelagens 5 § till RB 48 kap., vilket skall gälla i tillämpliga delar. Vad som i RB sägs om den misstänkte skall gälla den som skall föreläggas företagsbot. Godkännande av föreläggande av företagsbot motsvarar de vanliga reglerna på området i RB 48 kap. 9 §. Behörig att godkänna föreläggandet är den som det riktar sig mot, ombud, och då det riktar sig mot en juridisk person, dennes behöriga firmatecknare. Även i övrigt motsvarar formerna för strafföreläggande avseende företagsbot genom 1986 års förfarandelag i sak vad som skall gälla enligt RB 48 kap.²³³ Enligt strafföreläggandekungörelsen (1970:60) 1 a § gäller vad i kungörelsen stadgas om den misstänkte i tillämpliga delar en näringsidkare som förelagts företagsbot i enlighet med 1986 års förfarandelag.

---

²³⁰ Prop. 1985/86:23 s. 56 f.

²³¹ Prop. 2005/06:59 s. 54 ff.

²³² Åklagarna önskar invänta stabil praxis innan de tar möjligheten att utnyttja strafföreläggande bruk. RättsPM 2006:19 Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Malmö s. 15.

²³³ Prop. 2005/06:59 s. 50 ff., 64 f. Angående det motsatta rättsläget i äldre rätt, se prop. 1985/86:23 s. 56, 76.

4.12 Verkställighet, taxering, m.m.

På *verkställighetsstadiet* är regelverket försett med en yttersta preskriptionstid. Enligt BrB 36 kap. 15 § får dom om företagsbot inte verkställas om längre tid än tio år förflutit sedan beslutet vunnit laga kraft.

Företagsbot *tillfaller* enligt BrB 36 kap. 17 § staten.

Företagsboten är inlemmad i det sedvanliga systemet för *bötesverkställighet*. Enligt utsökningsbalken (1981:774) 1 kap. 6 § 2 st. jämförd med utsökningsförordning (1981:981) 1 kap. 2 § 2 p. handläggs målet som allmänt mål. Enligt utsökningsbalken (1981:774) 3 kap. 23 § 2 st. jämförd med samma balks 3 kap. 1 § får dom eller beslut om särskild rättsverkan som innefattar betalningsskyldighet inte verkställas förrän domen eller beslutet vunnit laga kraft. Företagsboten omfattas av bötesverkställighetslagen (1979:189) enligt dess 1 § 2 st. och bötesverkställighetsförordningen (1979:197) 1 § 2 st. Genom en begränsning i bötesverkställighetslagen kan företagsbot inte förvandlas till fängelse. Bötesstraff verkställs genom uppbörd eller indrivning. Indrivning av sådan särskild rättsverkan som innefattar betalningsskyldighet får enligt lag (1993:891) om indrivning av statliga fordringar m.m. 2 § och indrivningsförordning (1993:1229) inte ske förrän domen vunnit laga kraft.

Vad gäller frågor om *internationell verkställighet* omfattas företagsboten inte av lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom och inte heller omfattas företagsboten av lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m. Emellertid omfattas företagsboten av det inom Europeiska unionen upprättade utkastet till rambeslut om tillämpningen av principen om ömsesidigt erkännande på bötesstraff. Rambeslutet innehåller regler om verkställighet inom EU av bötesstraff och skall användas när den juridiska personen som ålagts företagsbot har sitt säte i en annan medlemsstat inom EU. Juridiska personer skall inte kunna undkomma verkställighet av företagsbot inom EU. Tanken bakom är att EU:s medlemsstater inte skall ifrågasätta varandras domar utan direkt verkställa dem, utan avseende på olikheter hos medlemsstaterna vad gäller materiella och processuella förutsättningar.²³⁴

Kronofogdemyndigheten får enligt indrivningslagen (1993:891) 15 § ansöka om att en gäldenär skall försättas i konkurs, samt om likvidation och företagsrekonstruktion. I *förmånsrättshänseende* är böter, viten och statens fordringar på grund av förverkande eller annan särskild rättsverkan enligt förmånsrättslagen (1970:979) 19 § efterställda. Dessa fordringar får vid näringsidkarens konkurs betalning först efter det att alla andra borgenärs fordringar till fullo betalats. Fordringarna som nämns i bestämmelsen har inbördes lika rätt. Statens fordringar på grund av företagsbot konkurrerar inte om utdelning med andra borgenärs fordringar i näringsidkarens konkurs. Har utmätning hunnit ske har fordringen den förmånsrätt som i allmänhet följer av utmätning.²³⁵

²³⁴ Prop. 2003/04:92 s. 16, 19, 22 ff., 25 ff. Accepterandet av rambeslutet innebar inte någon ny lagstiftning.

²³⁵ Prop. 2002/03:49 s. 75 f., s. 152.

Då företagsboten har en uteslutande repressiv funktion är den inte till någon del avdragsgill vid näringsidkarens *taxering*. Ekonomiska sanktioner av bestraffande karaktär är i regel inte avdragsgilla.²³⁶ Företagsbot omfattas av den generella avdragsförbudsregeln om offentligrättsliga sanktionsavgifter i inkomstskattelagen (1999:1229) 9 kap. 9 §.²³⁷

---

²³⁶ Prop. 1985/86:23 s. 59 f., 76, 107 f., 116. Se även skatteutskottets yttrande (1985/86:1 y om företagsbot) bilagt JuU 1985/86:13. Rättsläget förändrades inte i och med 2006 års lagstiftningsärende.

²³⁷ Prop. 1999/2000:2 s. 107 f. Ursprungligen fanns regleringen i kommunalskattelagen (1928:370) 3 kap. 20 § vilken upphävdes i och med inkomstskattelagen (1999:1229) år 2000.

5 Om företagsbot: kritik

Kritik; granskning, bedömning
Svenska Akademiens Ordlista

5.1 Inledning och kapitlets disposition

Kapitlet avslutar uppsatsen genom att diskutera vad som framkommit om lagstiftningen om företagsbot.²³⁸ Centrala temata i lagstiftningens tillkomsthistoria lyfts fram och problematiseras. Företagsboten beskrivs såsom en del i en större helhet. Verkställighetens eftersträvade effekter beskrivs. Gällande rätt om företagsboten struktureras och problematiska aspekter av företagsboten framhålles. Ur straffrättens allmänna del hämtas argument för en företagsbotsreglering. Regleringens effektivitet och åklagarnas roll i detta diskuteras. Mötet mellan kriminalisering och marknadsekonomi diskuteras.

5.2 Ur företagsbotens tillkomsthistoria

Lagstiftningsarbetet om en svensk ordning för straffrättsligt klandrande av andra subjekt än fysiska personer uppvisar ett par centrala temata. Argumenten för att införa företagsboten har till övervägande del kretsat kring begränsningarna i den individuella ansvarsordningen: straff beräknade efter individens personliga skuld och ekonomiska förutsättningar blir alltför låga; det är utredningsmässigt svårt att finna en gärningsman i komplexa verksamheter och principerna om företagansvar är oklara och otillfredsställande. Vidare har det konstaterats att förverkandet ensamt inte kan eliminera vinstintresset som brottsmotiv. Den mest grundläggande frågan i ärendet har varit den om hur den näringsreglerande lagstiftningen mest adekvat sanktioneras, och vilken roll straffrätten överhuvudtaget skall tillåtas spela i sammanhanget. Förslagen om företagsbot tillkom mot bakgrund av en uppfattning om doktrinen om företagansvar, och den nya sanktionen hämtar till och med sin *raison d'être* därifrån. Thornstedt, som motsatte sig företagsbotens införande, motiverade sin position med att doktrinen om företagansvar fungerade tillfredsställande, och att det mot bakgrund av detta var tillfyllest med ett individuellt straffansvar. Uppfattningarna om företagansvaret kom dock att förändras över tid och det kom att heta att det individuella straffansvaret fördelat enligt principerna om företagansvar inte innebar att den verkligt klandervärde fysiske personen utpekades, döms och klandras. Eftersom principerna om företagansvar i sig är oklara och omstridda är det oklart vilken tyngd som skall tillskrivas argument för och emot företagsboten som hänför sig till företagansvarets

---

²³⁸ Kapitlets ambitioner vad gäller strukturerande, analyserande och presentation av rätten är inspirerade av rättsvetenskapens uppgifter som de beskrivs i Sandgren, C. (2004) och Wilhelmsson, T. (2001).

funktionssätt. Och, viktigare, om företagaransvaret identifierat en person och denne fysiske person sålunda döms för brott, blir det i så fall per automatik till ett för lågt straff beräknat på den enskildes ekonomiska förhållanden. Allmänpreventionen blir lidande och disproportionalitet kommer att råda mellan brott och straff.

I lagstiftningsärendet har vidare har de rent tekniska aspekterna av företagsboten ägnats stor uppmärksamhet. Regleringens placering i eller utanför den centrala strafflagen och dess beteckning som företagsböter eller företagsbot, samt tillämpningsområdet vid brott mot BrB eller enbart mot specialstraffrätten, har diskuterats fram och tillbaka. Frågan om hur boten skall beräknas – enligt en dagsbotsmodell som tar hänsyn till företags ekonomiska ställning eller enligt allmänna principer för straffmätning – har besvarats på skilda sätt. Så har även varit fallet med frågan om huruvida det nya institutet, förutom att det bestraffar och därmed klandrar, även skall syfta till vinsteliminering. Kopplingen mellan det korporativa ansvaret och förverkandet, det institut som skall dra in vinster av brottslighet till staten, är även det ett centralt tema i övervägandena inför lagstiftningen. Tillgodoser inte förverkandet det som företagsboten är tänkt att åstadkomma? Kan det verkligen sägas att förverkandet har en allmänpreventiv effekt, och är den i så fall av tillräcklig intensitet?

Uppslutningen kring sanktionen förefaller ha ökat i så motto att den inte numer är politiskt omstridd. Utan argumentation eller förklaring finns nu för tiden inte någon riksdagsminoritet som söker avskaffa regleringen. Den politiska uppslutningen är alltså större 2006, trots att sanktionens tillämpningsområde kommit att utvidgas relativt 1986 års regler. Möjligen finns en tyst minoritet som tagit fasta på det faktum att företagsboten, oaktat dess tillämpningsområde, inte kommit att bli någon viktig del av svensk straffrätt och som därför avstår från att formulera motioner och avslagsyrkanden. Bilden av företagsboten som framträder i dess tillkomsthistoria skildrar ett institut som misstänkts vara både obehövt och otänkbart samt extraordinärt och potentiellt skadligt för straffrättssystemet. De mest grundläggande invändningarna mot företagsboten är också de straffrättssystematiskt betingade: endast fysiska personer kan begå gärningar, ha skuld i att gärningar begås och straffas, medan juridiska personer kan sägas inte ens ”existera”.

5.2.1 Straffrättens företagsekonomiska begränsningar

Det starkast framträdande temat i ansträngningarna att införa en sanktion riktad mot juridiska personer kretsar kring straffrättens begränsningar. I flera sammanhang och tider har uppmärksammats svårigheter förknippade med att tilldela straffrätten uppgifter som hänför sig till vad som kan benämnas företagsekonomiska beräkningar. Lagförarbetena artikulerar i flera fall ett starkt motstånd mot att belasta åklagarna och senare brottmålsprocessen med företagsekonomiska bedömningar. Argumentet har varit av teknisk karaktär; det är för svårt att göra dessa beräkningar; det tar för mycket tid och utredningsinsatser och bedömningarnas resultat blir i

slutänden alltför osäkra för att kunna ligga till grund för ställningstagande. Brottmålsprocessens faktiska aktörer – åklagarna, försvararna och domarna – framhåller samstämmt svårigheterna med de företagsekonomiska aspekterna av företagsboten.²³⁹ Det står alltså klart att ingen av dessa aktörer önskar se att företagsekonomiska beräkningar blir en del av deras arbetsuppgifter, eller att delar av brottmålsprocessen kan komma att bli av företagsekonomisk karaktär. I denna hållning instämmer lagförarbetena till stor del. I ärendet har till exempel noterats svårigheterna i att beräkna vilken nettovinst ett brottsligt agerande gett upphov till.²⁴⁰ Förslaget om att företagsbotens storlek skall kopplas till företagets ekonomiska ställning avvisas med argumentet att denna är alltför svår att beräkna.²⁴¹ Det är att notera att det som önskas uppnås hänför sig till centrala delar av en straffrättslig reglering: kunskap om brottslighetens nettovinst utgör en central omständighet då graden av klandervärdhet hos ett förfarande skall fastställas. Vidare utgör adekvata grunder för fastställande av påföljders stränghet en central del av straffrätten. Här kan erinras om den centrala roll som dagsbotsystemet spelar för det individuella straffansvaret.²⁴² Det får lämnas som en öppen fråga varför straffrätten redan på kriminaliseringsnivån stötte på så kraftigt företagsekonomiskt motstånd att den kapitulerade.

5.3 Företagsboten som del i helheten

Att utvärdera företagsboten som en del i en större helhet är problematiskt i och med att flera delar av den näringsreglerande straffrätten har en oklar räckvidd, framför allt gäller detta doktrinen om företagaransvaret. Vinstförverkandet som ansågs ha en central funktion vid dess tillkomst och som bedömdes otillräcklig i företagsbotsärendet har inte kommit att tillämpas.

Sanktionsavgifterna har även de en kontaktyta med företagsboten. De kan riktas mot juridiska personer och de kan verka vinsteliminering. Eftersom tillämpningsområdet för sanktionsavgifter är avhängigt depenaliseringar kommer utrymmet för företagsboten att minska i motsvarande mån. Detta framstår som motsägelsefullt i ljuset av att företagsboten i och med 2006 års lagändringar tillämpas även på mindre allvarlig brottslighet. Det kan misstänkas att om depenaliseringar skall genomföras kommer dessa åtminstone delvis att omfatta den brottslighet som företagsboten är tänkt att utgöra sanktion mot.

Företagsbotens tillkomsthistoria och dess faktiska utformning utgör exempel på att straffrätten gör halt i det läge då företagsekonomiska bedömningar är en förutsättning för ställningstagande till det klandervärda i ett skeende. Straffprocessens funktionärer är på förhand överens om att de inte är skickade att uppskatta ett brotts nettovinst eller ett företags betalningsförmåga. Hur kan straffrätten med denna utgångspunkt förmedla

---

²³⁹ Mot bakgrund av detta framstår det dagsaktuella utredningsförslaget att lägga ner Ekobrottsmyndigheten och att överföra denna myndighets verksamhet till Åklagarmyndigheten och Polisen som intressant. Se SOU 2007:8.

²⁴⁰ Se till exempel Ds Ju 1978:5 s. 189 ff., prop. 1985/86:23 s. 78 ff.

²⁴¹ Ds 1978:5 s. 258 ff., Ds 1984:5 s. 84 ff.

²⁴² Jareborg, N., Zila, J. (2000) s. 34.

ett moraliskt färgat omdöme om vissa gärningar? Straffrättens tekniska halt vid företagsekonominns gräns utgör även en moralisk halt.

Företagsboten tillkom ursprungligen för att mota vinstintresset som brottsmotiv i näringsverksamhet, men av denna idé återstår intet i form av skrivningar i nyare förarbeten. Lagstiftningen infördes med en tydlig idé om vilket samhällsproblem som skulle attackeras, men lagstiftningen reformeras och diskuteras utan hänsyn till den ursprungliga idén. Fråga borde uppstå om vilket problem som dagens utformning av företagsboten egentligen är satt att lösa. Enbart av den anledningen att förarbetena tiger ifråga om företagsboten som motande av vinstintresset som brottsmotiv kan inte slutsatsen dras att rättsväsendets funktionärer inte ser detta samband.²⁴³ Det vore olyckligt om sambandet mellan vinstintresse och intresse att överträda den näringsreglerande lagstiftningen försvann. Detta samband bör kunna fungera som en adekvat förståelseram eller referens i eller genom vilken skeenden i näringsverksamhet analyseras.²⁴⁴ I spåren av en försvunnen förståelse av de speciella villkor som är för handen i näringsverksamhet torde exempelvis arbetsplatslyckor i högre utsträckning förstås som oförklarliga olyckor, för vilka ingen kan klandras, och inte som produkter av en otämjd logik uppbyren av företagens funktionärer.

5.4 Företagsboten de lege lata

5.4.1 Företagsboten, den allmänna straffrätten och den sedvanliga straffprocessen

Ur åklagarnas perspektiv betraktad innebär företagsbotsreglerna framförallt två skillnader relativt ett ”vanligt” brottmål. För det första en lättnad i det att en gärningsman (fysisk person) i vissa fall inte behöver identifieras och lagföras. Denna lättnad är försedd med centrala undantag betingade av straffrättens allmänna del. För det andra betyder reglerna en ökad arbetsbelastning i det att beslut om utredning om grunder för företagsbot måste fattas och yrkande framställas samt processföring och argumentation inför rätta måste till. Yrkandet måste inte vara beloppsbestämt.²⁴⁵

Utformningen av lärorna i straffrättens allmänna del inverkar påtagligt på förutsättningarna för dom om företagsbot. Fråga är om inte straffrättsdogmatiken borde ha anledning att utreda värdet av den analytiska skillnaden mellan begreppen anonym och ackumulerad culpa. Det ena saksäket, men inte det andra, kan föranleda dom om företagsbot. Vad beskriver denna distinktion egentligen? Vilket är värdet hos begreppen och hur kan de

---

²⁴³ Jfr. exempelvis Arbetarskydd nr. 11 2006 s. 20-23.

²⁴⁴ Jfr. Andersson, U. (2004) om hur straffrättens delikt i rättstillämpningen verkar mot bakgrund av en fond av övergripande (diskursiva), men outtalade, förståelser av samhälleliga fenomen. Jfr. dock Skr. 2003/04:178 s. 12 där det anges att ”[d]en viktigaste drivkraften för den som ägnar sig åt ekobrott är att berika sig ekonomiskt.”

²⁴⁵ Åklagarna själva anser att de bör framställa ett beloppsbestämt yrkande. Se RättsPM 2006:19 Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Malmö s. 3 f.

med säkerhet konstateras i ett faktiskt skeende?²⁴⁶ Om det aktuella brottet utgör en abnormhandling kan dom om företagsbot inte meddelas. Således påverkar även läran om abnormhandlingar området för dom om företagsbot. I detta sammanhang framstår tydligt ett behov av en begreppsbildning som är nyanserad och anpassad till (olika former av) näringsverksamhet. Vilka handlingar är abnorma i relation till vilken verksamhet? Påverkas bedömningen i denna fråga av vilken person eller funktion i verksamheten som utfört, eller i förekommande fall underlåtit att utföra, handlingen?

Mål om talan om företagsbot liknar i tre fall traditionella brottmålsprocesser: då gärningsmannen är lika med det subjekt som i sig hade att vara skäligt aktiv till förebyggande av brott, då gärningsmannen är lika med en person i ledande ställning i verksamheten och då gärningsmannen är lika med en person som fått ett särskilt ansvar delegerat till sig.

Ett exempel på regleringens inneboende spänning mellan brott och ”företagsbotsutlösande gärning” är att den bakomliggande brottsligheten är en central faktor vid bestämmandet av botens storlek. Hade regleringen varit konsekvent genomförd så att den enda gärningen som sanktionerades var underlåtenhet att agera skäligt brottsförebyggande, hade fokus vid bestämningen av botens storlek legat tydligare på underlåtenheten att hindra brott. Även ifråga om rättskraft är spänningen mellan brott och underlåtenhet att förebygga brott synlig. Varför träffas talan om företagsbot alls av brottmålsdomens rättskraft när den ansvarsutlösande gärningen inte är brottet utan underlåtenhet att agera brottsförebyggande? Motsvarande synpunkt kan anläggas ifråga om bedömningen *ne bis in idem*.

5.4.2 Särskilt om näringsidkare och dess verksamhet

Det finns anledning att understryka att begreppen ”näringsidkare” och ”näringsverksamhet” i företagsbotsregleringen möter i ett antal principiellt olikartade sammanhang och bedömningar. Det gäller frågan om ”straffsubjektet”, frågan om brottslighetens kontext och frågan om det potentiellt ”ansvarsbegränsande” subjektet.

”Näringsidkare” kan ådömas företagsbot. Ytterst träffar företagsboten de personer som äger verksamheten. Endast vissa definierade subjekt kan alltså komma ifråga att åläggas denna sanktion. Vad gäller offentligt bedriven verksamhet gäller att verksamhetens karaktär av näringsverksamhet har en bestämmande funktion ifråga om huruvida ett subjekt skall anses utgöra ”näringsidkare” och därmed kunna ådömas företagsbot. Endast om det offentliga bedriver näringsverksamhet i det aktuella fallet kan företagsbot komma ifråga.

”Näringsverksamhet” beskriver den kontext i vilket brottet skall ha begåtts för att kunna ligga till grund för dom om företagsbot. Förutom att kontexten skall ha konstaterats ha varit näringsverksamhet gäller att ytterligare en förutsättning skall vara uppfylld, nämligen den om en tillräcklig koppling föreligger mellan kontexten och brottet. Denna

---

²⁴⁶ Jfr. Jareborg, N. (2001) s. 163 om kumulativ kausalitet.

relation kvalificeras på ett antal punkter dels av regelverket i BrB 36 kap., dels av straffrättens allmänna läror.

”Näringsidkare” möter i ytterligare ett sammanhang. Dom om företagsbot är utesluten om näringsidkaren varit skäligt aktiv för att förebygga brott. Klart står att inte alla subjekt som verkar i en verksamhet kan agera på sätt som utesluter dom om företagsbot. Det brottsförebyggande agerandet måste vara en produkt av näringsidkarens egen aktivitet. En koppling mellan subjektet näringsidkare och den som agerat brottsförebyggande måste vara för handen. Brottsförebyggande arbete som inte är en följd av näringsidkarens explicit egna agerande kan inte undanröja möjligheten att utdöma företagsbot. Ett brottsförebyggande agerande måste kunna knytas till näringsidkaren med sådan styrka att det är rimligt att denne skall få tillgodoräkna sig detta och på så vis undkomma dom om företagsbot. Är brottsförebyggandet exempelvis utfört av underlydandes välvilja, eller av slumpen, kan dom om företagsbot komma ifråga. I större och mer komplexa verksamheter kan det inte vara en uppgift för den högsta ledningen att självt agera brottsförebyggande, istället kan uppgifterna delegeras nedåt i organisationen. Däremot kan inte likhetstecken sättas mellan att exempelvis få arbetsmiljöansvaret delegerat till sig och att vara den agent vars handlande kan utesluta dom om företagsbot.

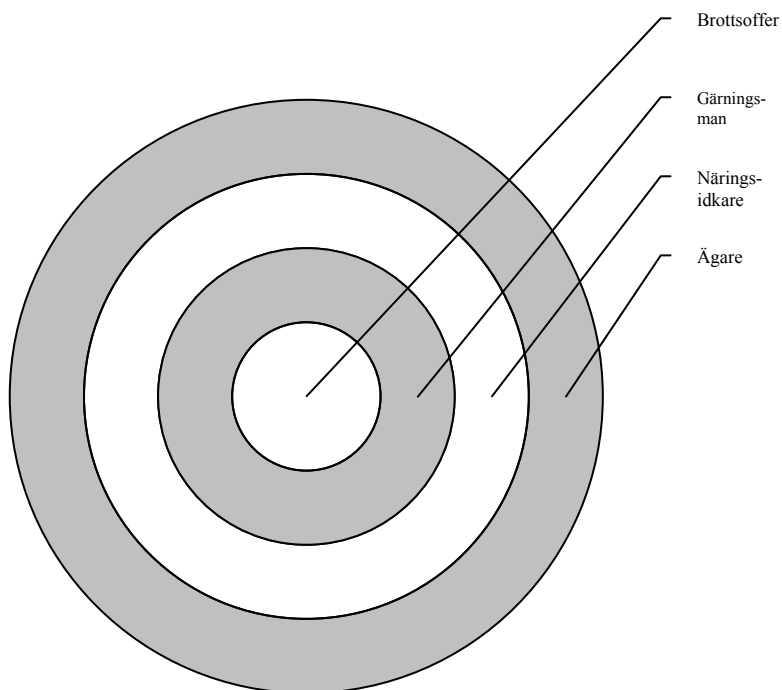
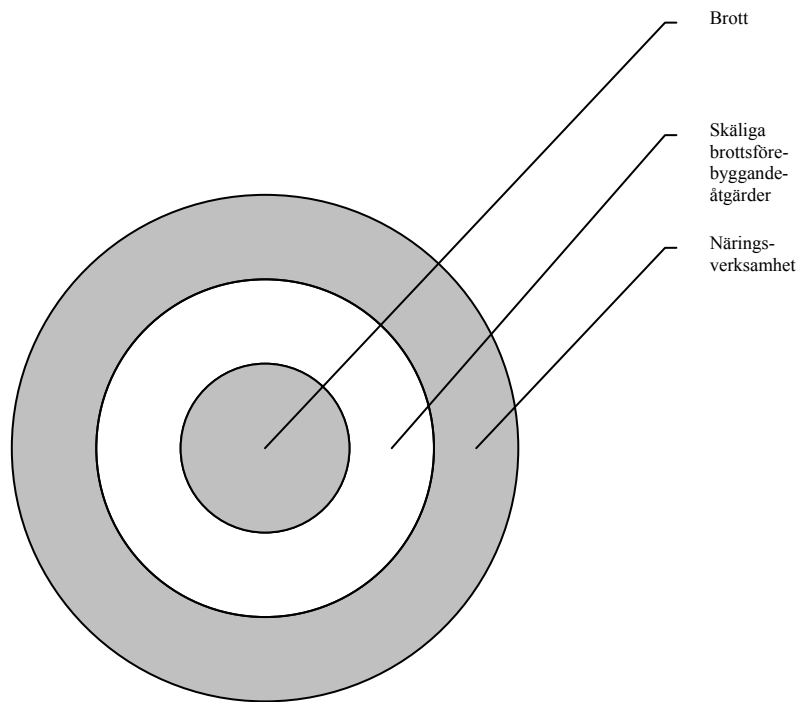
Det förefaller därför som om läran om företagaransvar i viss mån letar sig in även i företagsbotsreglerna. I denna bedömning besvaras inte frågan om vilken person i ett företag som skall straffrättsligt ansvara för ett brott, utan istället besvaras frågan om huruvida näringsidkaren skall få tillgodoräkna sig en viss persons brottsförebyggande handlande. Kan exempelvis näringsidkaren freda sig med att påstå att denne delegerat det brottsförebyggande ansvaret till en lägre funktionär i verksamheten? Av detta följer att läran om företagaransvar – vilken är omstridd och anses vara oklar – i viss mening kan komma att aktualiseras två gånger i en företagsbotssak: först när brott i näringsverksamhet skall konstateras och sedan när näringsidkaren åberopar en delegation av brottsförebyggande uppgifter. Vilken grad av koppling som skall krävas mellan ”subjektet” näringsidkare och ”agenten” näringsidkare, och det rättsliga uttrycket för denna, blir delvis beroende av den juridiska formen för subjektet; enskild näringsidkare, handelsbolag, aktiebolag. I denna del uppvisar företagsboten stora kontaktytor med de civilrättsliga formerna för handlande å annans vägnar: regler om uppdragstagare och mellanmän, samt associationsrätten.

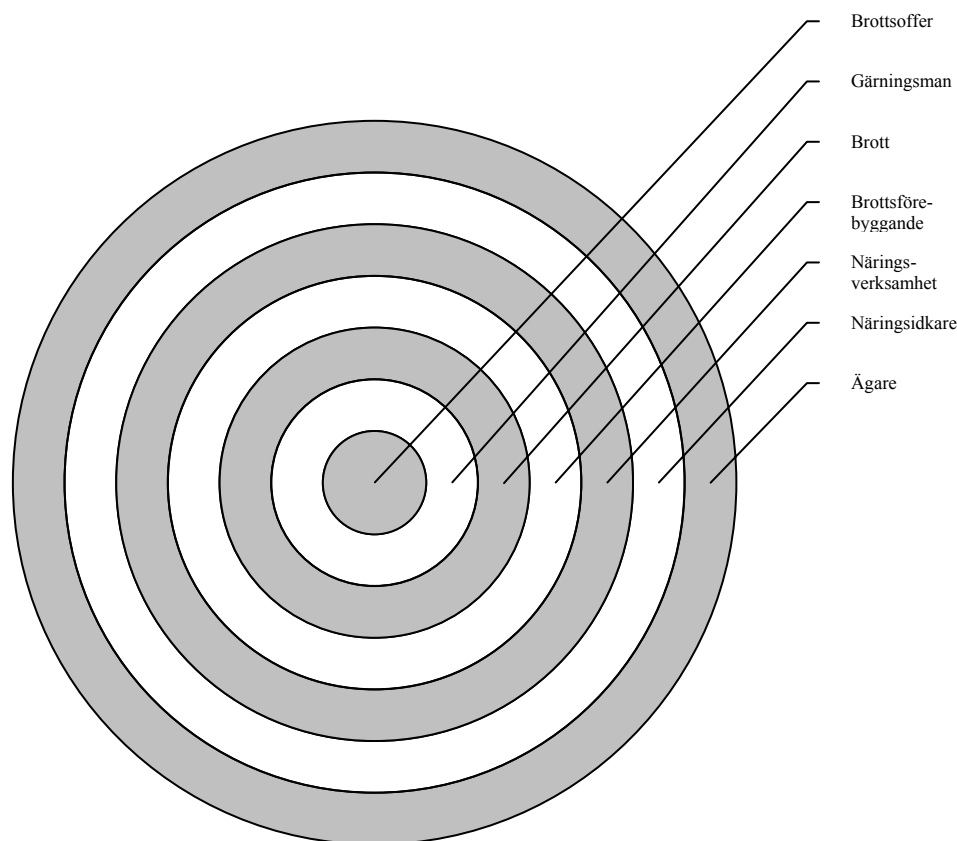
Reglerna om företagsbot etablerar straffrättsligt beaktansvärda relationer mellan ett flertal subjekt. *Ägaren* av företaget drabbas av sanktion då *gärningsmannen* begått brott i företagets näringsverksamhet. Ägaren av företaget drabbas av sanktion då *näringsidkaren* inte agerat brottsförebyggande i tillräcklig utsträckning. I sammanhanget bör noteras att underlåtenhet att agera skäligt brottsförebyggande inte är brottsligt. Är ägaren lika med *brottsoffret* kan företagsbot inte komma ifråga. Är gärningsmannen lika med brottsoffret kan det ligga nära till hands för åklagaren att åtala endast för företagsbot.²⁴⁷ Inte alla delar av *ägarens* verksamhet måste vara näringsverksamhet varför ägaren inte endast är

---

²⁴⁷ Se nedan om åtal mot endast icke-fysisk person.

näringsidkare. Inte alla delar av näringsidkares verksamhet är *näringsverksamhet*. I näringsverksamhet kan endast ställas skäliga krav på *brottsförebyggande åtgärder*. Brott utanför näringsverksamheten aktualiserar inte företagsboten. Schematiskt kan aktörerna, kontexten och regleringen i ett företagsbotsärende beskrivas enligt följande figurer:

5.4.3 Ansvarsförutsättningar och jämkning/eftergift: två steg framåt, ett steg bakåt?

Regleringen (förarbetena till) om företagsbot uttrycker en ambivalens vad gäller förhållandet mellan en av grunderna för dom om företagsbot – ”ansvarsförutsättningarna” – och en av grunderna för jämkning/eftergift av företagsbot. Lagstiftningen belastas i detta hänseende av en överensstämmelse mellan grund för dom om företagsbot och grund för jämkning/eftergift av densamma.

Å ena sidan innebär 2006 års lagstiftningsärende att näringsidkaren, under vissa förutsättningar, kan ådömas företagsbot, trots att denne organiserat verksamheten på ett sätt som tidigare fungerade ”ansvarsbefriande” för denne i företagsbotshänseende. Rekvisitet om ansvarsfrihet då näringsidkaren gjort vad som skäligen kunnat krävas av honom till förebyggande av brottslighet kompletterades 2006 med ett särskilt näringsidkarens ansvar för vissa personer: de i ledande ställning och de med särskilt ansvar för tillsyn och kontroll. Dom om företagsbot skall meddelas om näringsidkaren haft fullt godtagbara brottsförebyggande rutiner, men då

en person som fått ett särskilt kontroll- och tillsynsansvar delegerat till sig begått brott.²⁴⁸

Å andra sidan innebär 2006 års lagstiftningsärende förändrade regler ifråga om grunder för jämkning/eftergift av företagsbot. Specialmotiveringen ger vid handen att det i undantagsfall bör finnas utrymme för jämkning/eftergift, då företagsboten ålagts med stöd av grunden om näringsidkarens utökade ansvar för personer med särskilt ansvar för tillsyn och kontroll i verksamheten. Det kan i sådana fall vara ”orimligt” att lägga denna persons handlande näringsidkaren till last.²⁴⁹

Det anförda ger stöd för påståendet att regleringen är motsägelsefull, och försedd med en undantagsregel. Å ena sidan ålägger lagstiftningen näringsidkaren ett utökat ansvar för vissa personers handlande, å andra sidan kan handlande begånget just av dessa personer utgöra grund för jämkning/eftergift av utkrävande av detta ansvar. En av grunderna för ”ansvar” kommer att vara likadant som en av grunderna för jämkning/eftergift av ”ansvaret”. Syftet med reglerna – att näringsidkaren skall stimuleras att låta verksamheten bevakas och kontrolleras av samvetsgranna personer/funktionärer – undergrävs då näringsidkarens ansvar för dessa personer på en och samma gång utökas och inskränks. Ett resultat av den föreskrivna ordningen torde åtminstone vara tillämpningssvårigheter. En åklagare som befarar att domstolen i ett mål om företagsbot skall först finna skäl att döma företagsbot, men sedan efterge den, torde bli obenägen att föra denna typ av talan. Formulerat på annat vis är företagsbotsreglerna försedda med ett undantag. En person som begår brott, i en riktigt organiserad verksamhet, trots att denne fått delegerat till sig tillsyns- och kontrollansvaret i verksamheten, måste vara medvetet oaktsam alternativt till och med ha uppsåt relativt den kriminaliserade gärningen eller effekten. För detta brottsliga agerande ansvarar tydligen inte näringsidkaren, i och med att situationen kan komma att bedömas såsom omfattad av eftergiftsregeln. Följden av regleringen blir att den stannar vid att stimulera näringsidkaren till att organisera verksamheten på ett sätt som är adekvat för att förhindra brottsliga gärningar. Sanktionen når inte fram till att påverka näringsidkaren vid utväljandet av vilka personer som skall uppbära verksamhetens korrekta och brottsförhindrande rutiner. Möjligen hindrar den korta skrivningen om att jämkning endast får ske då det framstår som ”orimligt” att döma ut företagsboten att regleringen får denna paradoxala effekt. Hursomhelst framstår det ovanstående inte som lagändringar som är väl ägnade att effektivisera tillämpningen av en viss lagstiftning.

5.4.4 Företagsboten som primär sanktion: två steg framåt, ett steg bakåt?

2006 års lagstiftningsärende resulterar i ytterligare en ambivalens. Gränsdragningen mellan det individuella straffansvaret och företagets ”ansvar” för företagsbot är oklar, vilket påverkar strävandena att styra sanktionerna för vissa brott bort från den fysiske personen till företaget. Lagstiftningen

---

²⁴⁸ Prop. 2005/06:59 s. 23 ff., 60 f.

²⁴⁹ Prop. 2005/06:59 s. 36 ff., 62 f., den citerade passagen på s. 63.

genomför inte med stringens överflyttningen av straffansvar från individer till ”företagsbotsansvar” för företaget. Medlet för att genomföra denna strävan är en regel om särskild åtalsprövning. Motivet för förändringen är att det är effektivare att rikta sanktionen mot företaget och inte mot funktionärer i det, och att sanktionen mot företaget som sådant ger näringsidkaren incitament att organisera verksamheten på ett sätt som motverkar överträdelser.

Genom regeln att särskilda skäl krävs för att i vissa fall åtala en fysisk person skall företagsboten göras till en primär sanktion vid brott i näringsverksamhet. Det är enbart efter en analys av rekvisitet om särskilda skäl för åtal som ställning kan tas till om huruvida lagändringen innebär en överflyttning av straffansvar. Särskilda skäl för åtal av fysisk person anges i förarbetena vara att brottsligheten skett genom medveten oaktsamhet och då brottsligheten inneburit särskilt allvarliga risker i förhållande till straffbudets skyddsändamål. Som exempel på en situation då åtal av en fysisk person kan vara berättigat anger specialmotiveringen till den aktuella bestämmelsen situationen då ”en individ haft ett särskilt tillsynsansvar av stor vikt och försummat detta eller varit oaktsam i förhållande till de särskilda aktsamhetskrav som ställs i en viss verksamhet”.²⁵⁰ Sammanfattningsvis förefaller departementschefens mening vara att det är berättigat att åtala en fysisk person med särskilt tillsynsansvar som varit medvetet oaktsam relativt detta ansvar och försummat det.

2006 års lagstiftningsärende framstår som om det ger med ena handen och tar med den andra. Å ena sidan skall näringsidkaren ha ett utökat ansvar för vissa grupper av verksamhetens befattningshavare, å andra sidan är åtalsregeln – som skall effektuera detta syfte – behäftad med sådana undantag att ansvaret återigen placeras hos den enskilde befattningshavaren. En diskrepans mellan det övergripande syftet med regelverket och den faktiska utformningen av centrala bestämmelser förefaller vara för handen. Reglerna riskerar vidare att uppfattas som otydliga och svårtillämpade. I detta hänseende uppstår problem redan vid åklagarens ställningstagande i åtalsfrågan: vem skall åtalas för brottet, näringsidkaren och/eller den enskilde befattningshavaren? Den särskilda åtalsprövningens undantagsregel kan visa sig bli betydelsefull i det praktiska rättslivet; den allmänna uppfattningen är ju att företagen i regel är väl organiserade och att brott i näringsverksamhet i regel begås av oaktsamhet. Denna oaktsamhet måste bestå i att enskilda befattningshavare, fysiska personer, agerar försumligt relativt företagets interna regler och instruktioner.

5.4.5 Beslutsschema

Följande uppställning illustrerar schematiskt de rättsliga överväganden som aktualiseras av företagsbotsregleringen. Av systematiska skäl är det viktigt att göra en analytisk skillnad mellan de första primära förutsättningarna och de följande stegen som är specifika för just företagsboten. Dynamiken mellan det individuella straffansvaret och organisationens ansvar för

---

²⁵⁰ Prop. 2005/06:59 s. 41 ff., 63 f., den citerade passagen på s. 63.

särskild rättsverkan av brott framträder i nedanstående bild av beslutsprocessen. Företagsbotsreglerna innebär att svensk straffrätt gällande brott i näringsverksamhet numer kan struktureras i tre huvudsakliga fält i vilka straffansvaret fördelas delvis olika på fysiska och andra personer.

1. Vilket brott i näringsverksamhet är för handen?
  - a. Ej strängare straff än penningböter:
    - i. Åtal mot fysisk person: sedvanliga åtalsregler, dvs. åtalsplikt
    - ii. Talan om företagsbot utesluten
  - b. Oaktsamma brott som ej förskyller strängare straff än böter:
    - i. Åtal mot fysisk person: särskild åtalsprövning, dvs. påkallat ur allmän synpunkt?
    - ii. Talan om företagsbot möjlig
  - c. Uppsåtliga brott, oaktsamma brott med strängare straff än böter:
    - i. Åtal mot fysisk person: sedvanliga åtalsregler, dvs. åtalsplikt
    - ii. Talan om företagsbot möjlig

2. Ytterligare om brottet och gärningsmannen
  - a. Får talan om företagsbot föras med anledning av brottet? (dvs. se 1.)
  - b. Samtliga brottsförutsättningar uppfyllda?
    - i. Vid anonym culpa är talan om företagsbot möjlig utan påstående om gärningsman
    - ii. Vid ackumulerad culpa förutsätts påstående om gärningsman
    - iii. Vid uppsåtligt brott förutsätts påstående om gärningsman
  - c. När är brottet förövat?
    - i. Om före 1 juli 2006 tillämpas 1986 års företagsbotsreglering
    - ii. Om efter 1 juli 2006 tillämpas 2006 års företagsbotsreglering
  - d. Har brottet preskriberats eller den brottslige avlidit?
    - i. Är talan påkallad ur allmän synpunkt? Samt:
    - ii. Stämning i målet måste delges inom fem år från det att brottet begicks

3. Mot vem eller vad riktas talan?
  - a. Om näringsidkaren även personligen åtalas för brott förs talan med stöd av RB
  - b. Om näringsidkaren inte åtalas för brott, eller om ingen fysisk person åtalas för brott, väcks särskild talan med stöd av 1986 års förfarandelag

4. Föreligger yrkande om företagsbot?

- a. Är yrkandet kommunicerat med behörig företrädare för näringsidkaren?
  - b. Föreligger utredning om företagsbot?
5. Är förutsättningarna för dom om företagsbot uppfyllda?
  - a. Förutom ovanstående förutsättningar:
  - b. Har brottet ägt rum i utövningen av näringsverksamhet?
    - i. Har brottet tillräcklig koppling till verksamheten?
    - ii. Har brottet varit riktat mot någon annan än näringsidkaren själv?
  - c. Samt en av de tre följande förutsättningarna:
    - i. Har näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kan krävas av honom till förebyggande av brottsligheten?
    - ii. Har brottet begåtts av en person i ledande ställning?
    - iii. Har brottet begåtts av en person som haft ett särskilt ansvar för tillsyn eller kontroll i verksamheten?
6. Hur stor företagsbot skall ådömas?
  - a. Summan skall fastställas till ett belopp mellan 5 000 och 10 000 000 kronor
  - b. Vilken straffskala gäller för brottet?
  - c. Vilken skada eller fara har brottet inneburit?
  - d. Vilken omfattning har brottsligheten haft, och vilket förhållande har den haft till näringsverksamheten?
  - e. Har näringsidkaren tidigare ålagts att betala företagsbot?
7. Finns skäl att jämka företagsboten?
  - a. Har brottet medfört skadeståndsskyldighet eller förverkande och skulle den samlade reaktionen på brottsligheten bli oproportionerligt sträng?
  - b. Har näringsidkaren efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadeverkningarna av brottsligheten?
  - c. Har näringsidkaren frivilligt angivit brottet?
  - d. Finns annars särskilda skäl för jämkning?
8. Finns skäl att efterge företagsboten?
  - Föreligger något av skälen i 6. a-d med sådan styrka att eftergift av företagsboten är särskild påkallad?
9. Får dom om företagsbot verkställas?
  - Verkställighet utesluten om domen inte vunnit laga kraft
  - Verkställighet utesluten om längre tid än tio år förflutit sedan laga kraft

5.4.6 Verkställighetens verkan: företagsbotens effektivitet som sanktion

Som straffrättslig sanktion skall företagsboten klandra och ha en preventiv effekt. Förarbetena till 1986 års reglering diskuterade om konstruktionen skulle utgöra ett straff eller en särskild rättsverkan av brott, och stannade för den sistnämnda lösningen, med argumentet att den preventiva effekten var lika stor oberoende av den systematiska beteckningen. Departementschefen återger kommissionens mening och noterar att remissinstanserna uttryckt sitt gillande:

Ett företag som drabbas av denna rättsverkan har i realiteten utpekats som klandervärd – en chikan som man inom näringslivet torde ha anledning att undvika, i vart fall om man vill betraktas som seriös.²⁵¹

I förlängningen anas en outtalad form av indirekt – privatiserad, om man så vill – verkställighet av en särskild rättsverkan av brott. Näringsidkare torde undvika att bli betraktade som oseriösa för att det drabbar verksamheten i form av exempelvis minskade intäkter till följd av minskad försäljning. Efter det att domen kommit till allmänhetens kännedom skall konsumenterna, får man anta, straffa det företag som drabbats av företagsbot. I detta ligger således ytterligare en fundamental skillnad mellan företagsboten (oavsett dess konstruktion) och det individuella straffansvaret. En fängelse-döm, exempelvis, ska inte för den enskilde innebära något ytterligare straff förutom frihetsförlusten, och efter denna är brottet sonat. För företagsbotens del gäller tydligen att den preventiva verkan åtminstone delvis skall uppstå indirekt. Sanktioners effektivitet och allmänpreventiva verkan är inte en direkt effekt av en hög tillämpningsfrekvens²⁵², och hur som helst är undersökning i denna fråga inte en uppgift för rättsdogmatiken utan för rättssociologin. För att tala med Jareborg ligger rättssystemets effekter ifråga om mänskligt handlande utanför ”rättsdogmatikens verklighet”.²⁵³

5.4.7 Något om aktiebolag och dess företrädare

Vissa aspekter av associationsrättens regler har diametralt motsatta utgångspunkter än de som ligger bakom de straffrättsliga företagsbotsreglerna. Företagsboten bygger på idén att det är både rättvist och effektivt att rikta sanktionen mot ett företag, och inte mot en fysisk person. Associationsrätten innehåller regler om aktiebolags företrädares skadeståndsskyldighet gentemot bolaget, då företrädarna åsamkat detta skada. Dessa regler har ett innehåll som kan motverka syftet med

---

²⁵¹ Prop. 1985/86:23 s. 21. Förarbetena till 2006 års lagstiftningsärende saknar denna typ av skrivningar.

²⁵² Jareborg, N., Zila, J. (2001) s. 75 ff. Jfr. sociologen Bengt Larssons diskussion om metod i detta hänseende. På grundval av data om frekvenser hos anmälningar, åtal och (friande/fällande) domar i kombination med intervjuer med de inblandade funktionärerna (i detta fall revisorer och företagare) samt analys av juridiska källor uttalar sig Larsson om en viss lagstiftnings funktioner och effekter. Se Larsson, B. (2005).

²⁵³ Jareborg, N. (2004) s. 9.

företagsboten. Rättsordningen, betraktad som en helhet, resulterar i att det hot om sanktion som företagsboten avser innebära mot ett företag, kommer att rikta sig mot en fysisk person som uppbär funktioner i ett aktiebolag. Den här typen av interna skadeståndsprocesser mellan bolag och företrädare är i och för sig ovanliga.²⁵⁴ Utgångspunkten för ABL: s regler om skadeståndsansvar för företagsledningar är att:

För ett fungerande näringsliv är det väsentligt att det finns verksamma incitament för företagsledningarna att fullgöra sina skyldigheter. Det är därför önskvärt att lagstiftningen tillhandahåller tydliga regler som på ett effektivt sätt ger möjlighet att utkräva ansvar av försumliga företagsledningar.²⁵⁵

ABL 29 kap. 1 § ger vid handen att styrelseledamot eller VD, som när han eller hon fullgör sitt uppdrag, uppsåtligt eller av oaktsamhet skadat bolaget, skall ersätta skadan. Culparegelns objektiva sida består av kravet på skada, orsakssamband mellan skada och handling/underlåtenhet, att orsakssambandet är adekvat ”samt att handlingen eller underlåtenheten i objektiv mening skall ha åstadkommit skada och således inte uppfyller de krav som skall ställas på styrelseledamots och verkställande direktörs uppträdande”. Den subjektiva sidan av culparegeln består av kraven som hänför sig till skadevållarens person, dvs. psykiska faktorer och omständigheter som avgör vilka krav som kan ställas på honom. Culpabedömningen skall ske efter en objektiverad måttstock, som tillmäter skadevållarens person mindre betydelse. Adekvat orsakssamband anses föreligga då bolagsledningen försummat sina plikter, i form av underlåtenhet att rätta sig efter någon tillämplig norm, och skada uppstått därigenom. Adekvanskravet är lågt ställt varför avlägsna och närliggande men oväntade skador omfattas. Skadebegreppet innebär i sammanhanget en ekonomiskt mätbar förmögenhetsförlust, kostnader. Vad gäller den subjektiva sidan av culpabedömningen gäller att otillräckligt personliga kvalifikationer, eller bristande erfarenheter av affärsverksamhet, inte utesluter eller minskar bolagsledningens ansvar.²⁵⁶ Den brottsförebyggande verksamheten måste sägas ligga inom ramen för styrelsens och VD: s (löpande förvaltning) kompetensområde. Det är vidare att notera att redan ett förfarande som innefattar ringa oaktsamhet kan leda till skadeståndsansvar.²⁵⁷

Med stöd av ABL 29 kap. 1 § kan aktiebolaget rikta skadeståndstalan mot organledamöter då bolaget ådömts företagsbot. Med organställning i bolag följer ett sysslomannaliknande förhållande och ledamöterna svarar för att de med tillbörlig omsorg uppfyller de plikter som ställningen medför. Grunden för företagsledningens skadeståndsansvar då företaget ådömts företagsbot är dels imperativet att även bolag skall respektera lagar och regler, dels den lagstiftning som grundlägger en sysslomannarelation mellan bolag och dess funktionärer (fysiska personer). Åsidosätter en bolagsföreträdare en lag eller annan förpliktelse han är skyldig respektera grundar detta ansvar. En prövning av föreskriftens

---

²⁵⁴ SOU 1995:44 s. 241.

²⁵⁵ Prop. 1997/98:99 s. 187.

²⁵⁶ Dotevall, R. (1999) s. 44 ff., den citerade passagen på s. 44. Strängare krav kan ställas på VD än på styrelsen. Se SOU 1995:44 s. 95.

²⁵⁷ Prop. 1997/98:99 s. 190.

innehåll avgör om styrelsen eller VD: n är förpliktad att respektera den.²⁵⁸ Tillåtna åtgärder är inte ansvarsgrundande, även om de visar sig vara ickeändamålsenliga. Beslut i affärsverksamhet är inte enkla att bedöma:

Att en åtgärd vållar förlust för bolaget innebär emellertid inte att den behöver vara skadeståndgrundande. Vilken grad av risktagande som varit godtagbar, dvs. icke oaktsam, får avgöras av domstolarna med beaktande av förhållandena när åtgärden beslutades.²⁵⁹

Reglerna om företagsbot blir i sammanhanget att förstå som en utfyllnad av associationsrättens normer om bolagsledningars skyldigheter: med stöd av BrB 36 kap. är dessa skyldiga att i skäligen utsträckning agera brottsförebyggande. Culpnormens utfyllnad hämtas från BrB. Att inte agera på nämnt vis innebär att den aktuella funktionären inte uppfyllt de krav som kan ställas på honom. Den objektiverade culpbedömningen och de höga krav som i subjektivt hänseende ställs på bolagsledningar torde innebära att det subjektiva rekvisitet inte hindrar ansvar.²⁶⁰ Jämkning av skadeståndet är möjligt med stöd av ABL 29 kap. 5 § efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens art, skadans storlek och omständigheterna i övrigt. Vid brottslig gärning, och ex analogia även för företagsbot, gäller att graden av skuld skall beaktas vid jämningsprövningen och jämning kan i allmänhet inte ske vid uppsåtliga brott.²⁶¹ Jämkning framstår som viktig mot bakgrund av de höga belopp som kan komma ifråga som företagsbot. Med stöd av ABL kan utrymme finnas att vältra över betalningsansvaret för stora belopp, som aldrig kunnat komma ifråga som bötesbelopp beräknade efter en fysisk persons skuld och personliga förhållanden.

5.4.8 Icke-fysisk person framför skranket

Refererad rättspraxis om företagsbot innehåller ett (1) fall i vilket talan riktats enbart mot en icke-fysisk person, en kommun. Åtalet gällde arbetsmiljöbrott, vållande till kroppsskada, och var i sin helhet bestritt. Målsäganden hade råkat ut för en fallolycka och skadats allvarligt. TR: n noterar att det ”är utrett att det någonstans i den kommunala organisationen brast med följd att det försumrades att i enlighet med föreskrifterna montera skyddsräcke vid byggnadsarbete” samt att ”[s]aken hade kunnat lösas med arbetsinstruktioner, reglering av ansvarsfördelning och dylikt samt med kontroll av efterlevnad”. TR: n fann att förutsättningarna i övrigt för dom om företagsbot var uppfyllda. Botens storlek skall emellertid, enligt TR: n, ”jämkas med hänsyn till att kommunen påtagit sig ekonomisk börda för att underlätta för den skadade”.²⁶² HovR: n tog fasta på kommunens invändning om att något brott inte begåtts i näringsverksamhet och ogillade talan om företagsbot. Det har i HovR: n framkommit att kommunen framfört propåer om att skolans lärare skulle ha ett arbetsledande ansvar,

²⁵⁸ Prop. 1997/98:99 s. 186 ff. Förarbeten är även SOU 2001:1 och prop. 2004/05:85 s. 492 f. Procedurfrågorna är i sammanhanget relativt invecklade, se ABL 29 kap.

²⁵⁹ SOU 1995:44 s. 95., 241 ff., den citerade passagen på s. 243.

²⁶⁰ Jfr. Dotevall, R. (1999) s. 104. Se generellt även Sandström, T. (2007) s. 379-397.

²⁶¹ Prop. 1997/98:99 s. 192, prop. 1975:103 s. 540 ff.

²⁶² Varbergs tingsrätt, dom av den 7 februari 1997, målnr. B 71-96.

men att skolledningen meddelat att läraren inte kunde ta på sig det ansvaret. Till domen är fogat ett särskilt tillägg i vilket en ledamot av rätten skriver: ”Det kan inte anses självklart att läraren, som själv blev den drabbade, hade ansvaret. Framförallt inte sedan han själv och skolledningen, enligt uppgift som inte bestridits, framfört att man inte var beredd att ikläda sig ansvaret och heller inte ansåg att man hade kompetens för detta.”²⁶³

Målet kan förstås som att företagsboten erbjudit en möjlighet för åklagare och domare att utverka ett klandrande omdöme om ett skeende bestående av bristande brottsförebyggande rutiner, då det framstår som orättfärdigt att söka utkräva det individuella straffansvaret. Den fysiske person som tydligen hade vara att åtala, om doktrinen om företagarsansvaret tillämpats, var här lika med den person som skadats i olyckan. En fysisk person var vårdslös och drabbades själv av effekterna av detta. Istället för att åtala och söka klandra den ”skadade” under antagande om påföljdseftergift riktade åklagaren talan enbart mot den juridiska personen. Det förefaller som om företagsboten i fallet fungerat som en möjlighet att utfärda klander i en situation då det måste ha framstått som mindre tilltalande att åtala den fysiske person som doktrinen om företagarsansvar indikerade kunde vara att hålla straffrättsligt ansvarig.

5.5 Företagsbotens ratio legis: skäliga brottsförebyggande åtgärder

Företagsbot är en spänningsfylld rättsföljd i det att den ska uttrycka ett klandervärt omdöme samtidigt som den ska erläggas av ett i princip opersonligt subjekt, ”näringsidkaren”. Klander är ett typiskt moraliskt färgat omdöme, som det är förbehållet människor (fysiska personer) att uppfatta. Det i sista hand betalningsskyldiga subjektet vid dom om företagsbot är näringsidkaren; oftast och i de viktigaste fallen utgörs denna person de facto av en juridisk person. Eftersom reglerna om företagsbot är försedda med ett kraftfullt undantag – dom om företagsbot är utesluten då näringsidkaren gjort vad som skäligen kan krävas av honom till undvikande av brott – är det befogat att särskilt granska detta rekvisit. Det straffrättsliga imperativet mot att bestraffa annat än egna gärningar motiverar även det försök att ur företagsbotsreglerna utvinna en ”egen gärning” för vilken näringsidkaren har att svara. Undantaget kan analyseras, med den allmänna straffrättsens läror om brottsförutsättningar, i termer av att utgöra ett delikt: (om brott ägt rum i verksamheten skall) näringsidkare som inte vidtagit skäliga brottsförebyggande åtgärder drabbas av sanktionen företagsbot. Även det faktum att rekvisitet erbjuder stora och viktiga möjligheter för den tilltalade att göra invändningar i processen talar för att rekvisitet skall betraktas som ett delikt. Åklagaren måste kunna vederlägga den tilltalades påståenden om att denne gjort vad som skäligen kan krävas av honom till förebyggande av brott. Misslyckas åklagaren med detta kan dom om företagsbot inte komma ifråga. Eftersom brottslighet i näringsverksamhet är en primär och

---

²⁶³ HovR för Västra Sverige, dom av den 28 juni 1999, målnr. B 263-97. Fallet refererades i RH 1999:84.

nödvändig förutsättning för att företagsbot över huvud taget skall kunna aktualiseras är det således inte fråga om problematiken som är förknippad med att konstatera brottsliga gärningar i näringsverksamhet; brottet kan på detta stadium av analysen förutsättas. Då näringsidkaren själv begått brottet bereder rekvisitet inga problem, medan bedömningarna blir svårare då fråga är om annans än näringsidkaren brott. Då måste en allsidigare bedömning till för att avgöra om näringsidkaren är att klandra.

5.5.1 Ett allmänstraffrättsligt perspektiv på underlåtenhet att förhindra brott

Anledning finns understryka att näringsidkare inte åläggs företagsbot redan av den anledningen att ett brott begåtts i dennes verksamhet utan i själva verket för att denne inte gjort vad som skäligen kan krävas av denne till undvikande av brottet. Ansvar för brott i verksamheten är inte strikt eller objektivt. Konstaterad brottslighet i verksamheten är följaktligen endast en första utgångspunkt för bedömningen av om huruvida företagsbot skall ådömas. I målet handlar det således inte om att pröva ytterligare en gång de omständigheter som legat till grund för den konstaterade brottsligheten. Rättsföljden dom om företagsbot är inte ett straff, men anledning kan trots det finnas att söka konstruera den gärning som fungerar som grund för dom om företagsbot. Denna gärning måste beskrivas i termer av underlåtenhet att vidta skäligen brottsförebyggande åtgärder.²⁶⁴ Gärningen är inte en brottsförutsättning, men väl en förutsättning för dom om särskild rättsverkan, av brott. Detta innebär att regleringen om företagsbot kommer att präglas av en spänning som är betingad av att det endast är brottsliga gärningar som är klandervärda. Konstruktionen av företagsboten innebär att ett agerande som inte i sig är brottsligt, och som därmed i sig inte är klandervärd, skall om inte bestraffas så i alla fall följas av en sanktion. Det är intressant att notera att förarbetena till företagsboten överhuvudtaget inte nämner begreppet ”klander” (eller någon avledning av ordet) förutom i relation till kraven på näringsidkaren att denne skall vara skäligen verksam till förebyggande av brott. Om underlåtenheten att agera brottsförebyggande framstår som klandervärd kan dom om företagsbot komma ifråga, heter det i departementschefens formulering.

Ur ett allmänstraffrättsligt perspektiv betraktad aktualiserar företagsbotens konstruktion problematiken kring underlåtenhetsbrottens utformning, garantställningens räckvidd, rättsordningens inställning till kriminalisering av underlåtenhet att avslöja och hindra brott samt uppsåtsfrågor och begreppet socialadekvans. Analyseras reglerna om företagsbot med stöd av straffrättens allmänna del möjliggörs en mer nyanserad förståelse av regelverket. Stadga åt bedömningen av om skäl föreligger att döma ut företagsbot kan också åstadkommas. Straffrättens allmänna del kan förse företagsboten med en rättspolitisk förklaring och motivering. De

---

²⁶⁴ Jfr. Zila, J. (1992) s. 93 f.

(goda) skäl som uppbär lärorna i straffrättens allmänna del kommer att omfatta företagsboten i den utsträckning som den kan inordnas därunder.²⁶⁵

Den yttersta utgångspunkten för företagsboten är kriminaliseringen, dvs. det rättsliga definierandet av en gärning som är så förkastlig att det är befogat att förse den med straffhot.²⁶⁶ En förkastlig gärning skall alltså ha begåtts av någon för att företagsboten skall kunna aktualiseras. Utgångspunkten för ett allmänstraffrättsligt perspektiv på företagsboten måste vara insikten att ett vikarierande straffansvar inte är tillåtet. Straffrättens handlingsdirigerande verkan – dvs. strävan att få personer att agera på visst vis – uppstår genom att egna gärningar konstrueras som denna person kan ställas till svars för. Denna gärning kan i och för sig bestå i en underlåtenhet att agera.²⁶⁷ Bestämmelsen i BrB 36 kap. 7 § innehåller ett ”specialsubjekt” i form av ”näringsidkaren”, och ett sammanhang i vilket gärningarna företas: ”näringsverksamhet”. ”Kriminaliseringen” som tolkningsvis kan utvinnas ur rekvisitets formulering består i en underlåtenhet att verka brottsförebyggande i skälig utsträckning.

Kriminaliseringen av underlåtenhet att vidta viss åtgärd utgör ett exempel på ett omissivdelikt. Vid denna typ av delikt utkrävs ansvar endast därför att en person inte agerat på ett sätt som denne borde ha gjort. Kriminaliseringen omfattar ett ”icke-företagande” av en viss handling. En överträdelse av en bestämmelse innehållande ett omissivdelikt definierar kategorin av konkreta brott ”äkta underlåtenhetsbrott”.

Svensk straffrätt har en delvis oklar inställning till kriminalisering av underlåtenhet att hindra brott. På området finns en lagfäst bestämmelse i BrB 23 kap. 6 § 2 st., i vilken stadgas straff för underlåtenhet att förhindra varje typ av brott, men regeln har en snäv personkrets (föräldrar, uppfostrare, förmyndare) knuten till sig. Personer i denna krets skall förhindra att personer de har tillsynsplikt över begår brott. Madeleine Leijonhufvud anser att skyldigheten att agera brottsförhindrande bör utvidgas, men också att det allmänna rättsmedvetandet skulle uppskatta en sådan reform:

Det finns anledning att tro att det idag skulle finnas stöd bland allmänheten för att införa ett längre gående krav på människor i detta hänseende än det lagen för närvarande uppställer. [...] Svensk rätt ställer överhuvudtaget betydligt lägre krav på människor att ingripa till andras hjälp än många andra rättssystem. Det kan ifrågasättas om detta är befogat.²⁶⁸

Underlåtenhet att reagera mot annans brott har diskuterats även av *Straffansvarsutredningen*, som förordar att ansvar skall kunna utkrävas för underlåtenhet att hindra straffbelagd gärning. Utredningen noterar att straffansvar på denna punkt förutsätter att det hade varit möjligt att förhindra att brottet kom till stånd och att inte alla ansträngningar kan krävas av brottsförhindraren. Utredningen lutar sig mot doktrinen när man

²⁶⁵ I denna del följer framställningen den allmänna straffrätten såsom den presenteras av Nils Jareborg. Se Jareborg, N. (2001) s. 181-202.

²⁶⁶ Jareborg, N. (2001) s. 53 ff.

²⁶⁷ Wennberg, S. (2003) s. 600.

²⁶⁸ Ds 1993:15 s. 26 f., 59 ff., den citerade passagen på s. 59.

konkluderar: ”man [bör] ställa måttliga krav på aktivitet från den som skall förhindra brott; han skall inte behöva anstränga sig till det yttersta” för att uppfylla lagens krav. Prövningen som skall ske liknar en oaktsamhetsbedömning som identifierar vilka åtgärder som skäligen kan krävas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Ifråga om uppsåt gäller att det räcker med eventuellt uppsåt, ett krav som är uppfyllt då den tilltalade misstänkt att brott var å färde och det kan hållas för visst att han skulle ha underlåtit att hindra det också om han varit säker på att brottet skulle begås (om han inte hindrade det). Uppsåtet måste dock omfatta det objektiva rekvisitet att gärningen, som inte hindrades, är straffbelagd. Praxis på området saknas nästan helt. Underlåtenhet att hindra brott har till övervägande del betraktats som en form av medverkan till brott, som en form av negativ eller passiv medverkan (det konkurrerande perspektivet ansåg brottet vara mot allmän ordning).²⁶⁹

Straffansvarsutredningens förslag, vilket inte genomförts, att ansvar för underlåtenhet att hindra brott skall reformeras till att avse underlåtenhet att hindra straffbelagd gärning blir intressant i relation till företeelsen ackumulerad culpa. Om reglerna inte fäster avgörande betydelse vid det faktum att den som begått ”huvudgärningen” också skall kunna dömas till ansvar för denna kan i situationer av ackumulerad culpa dömas till ansvar för underlåtenhet att hindra straffbelagd gärning.

Jareborg menar att bestämmelsen i BrB 23 kap. 6 § 2 st. inte ”uttömmande reglerar övervakningsgarants ansvar för annans handlande” och att ”man [får] anta att svensk rätt innehåller en allmän regel om ansvar för annans handlande, i analogi med regeln om ansvar för eget beteende”. Med denna Jareborgs inställning blir den aktuella regeln endast en specialreglering på området. Ansvar förutsätter att underlåtenheten att avbryta kausalkedjan måste uppfylla kraven för gärningsmannaskap eller medverkan: vikarierande straffansvar är det inte fråga om.²⁷⁰

Svensk rätt är inte principiellt främmande för att kriminalisera underlåtenhet att agera brottsförhindrande. Betraktas företagsboten som ett specialfall av sådan kriminalisering blir den egna gärningen näringsidkaren kan ställas till ansvar för det faktiska organiserandet av verksamheten och valet av personer till funktioner i verksamheten.²⁷¹ I och med företagsbotsreglerna förefaller svensk rätts behandling av frågan om det klandervärda i att inte hindra annans brottslighet ha försetts med ytterligare en specialreglering. Kriminaliseringen av underlåtenhet att verka brottsförebyggande är dessutom i företagsbotsreglerna försedd med en inskränkande faktor: endast skäligen åtgärder måste vidtas. Svensk rätt innehåller alltså på detta område en generell reglering som kompletteras med två specialfall: för uppfostrare och näringsidkare. Det centrala i det här anlagda betraktelsesättet är inte att kriminaliseringen av underlåtenhet att hindra brott är en atypisk och till sitt omfång omstridd kriminalisering, utan att detta utgör en egen gärning, som näringsidkaren kan välja att begå eller att inte begå och företagsboten kan betraktas som en rättsföljd av egen gärning.

---

²⁶⁹ SOU 1996:185 del I s. 311-327, del II s. 241-253., den citerade passagen på s. 317.

²⁷⁰ Jareborg, N. (2001) s. 190 f., den citerade passagen på s. 190. Med instämmande från *Straffansvarsutredningen*. Se SOU 1996:185 s. 324 f.

²⁷¹ Jfr. Zila, J. (1992) s. 93 f.

Det bär i och för sig för långt att argumentera att näringsidkaren skulle vara att anse som gärningsman i alla situationer då brott begåtts i dennes verksamhet, men i anslutning till en straffrättslig diskussion i detta spörsmål kan ändå hämtas motivering till att denne har ett visst ansvar för det inträffade. *Fängelsestraffkommittén* diskuterar ett exempel i sin framställning av de objektiva ansvarsfrihetsgrunderna. Har inte en verksamhetsutövare, som bedriver en farlig verksamhet som kommer att leda till olyckor, orsakat denna på olyckan följande skada? Föreligger inte eventuellt uppsåt, då man kan utgå ifrån att verksamhetsutövaren insåg möjligheten av en sådan olycka och att han säkert inte hade avstått från verksamheten även om han vetat att händelsen skulle inträffa? Är inte denna gärning att betrakta som uppsåtlig misshandel? *Fängelsestraffkommittén* svarar jakande på denna sista fråga, men tillägger att ansvar ändå inte kan utkrävas eftersom verksamhetens bedrivande varit socialadekvat.²⁷² Synsättet grundlägger en ansvarsrelation mellan verksamhetsutövare och verksamhetens effekter, som till och med kan vara så stark som i det ovanstående exemplet. Näringsidkaren känner till att hans verksamhet kan utgöra en arena för vissa brott, trots detta driver han den, och han vet även att dessa brott har kan få stora följder pga. att de begås i en verksamhet. Verksamhetsutövaren eller näringsidkaren skall inte som gärningsman dömas för uppsåtligt brott, men kan inte denne klandras medelst företagsbot då denne underlåtit att verka brottsförebyggande? Är det verksamhetens socialadekvans som hindrar att verksamhetsutövaren döms som gärningsman för uppsåtligt brott i exemplet ovan motiveras företagsboten som klandrar underlåtenhet att vidta skäliga åtgärder mot brott. Det är vidare säkerligen så att den verksamhet som skall anses som socialadekvat egentligen är att förstå som en verksamhet i vilken näringsidkaren redan vidtagit skäliga brottsförebyggande åtgärder. Den befintliga dogmatiska konstruktionen av företagsboten motiveras sålunda även av de ovanstående synpunkterna.

Det föreligger en kontaktyta mellan ansvar för oäkta underlåtenhetsbrott i gärningsmannaskap och underlåtenhet att hindra brott: det förra är primärt i förhållande till det senare. Ansvar för underlåtenhet att hindra brott är en form av passiv medverkan till brott. Hur de olika ansvarsformerna förhåller sig till varandra är delvis oklart.²⁷³ I straffrättens allmänna del illustreras vidare det straffrättsliga systemets inställning till en form av avstånd mellan den som kan anses som gärningsman och den brottsliga gärning som förövats. I straffrättens allmänna del behandlas underlåtenhetsbrotten och diskuteras personers ansvar för processer, verksamheter och kausalkedjor som denne startat. Problematiken kring ansvar för annans brott behandlas även i den s.k. garantläran.²⁷⁴ En förutsättning för att direkt kunna tillämpa garantläran förutsätter dock att det aktuella deliktet kan hänföras till kategorin kommissivdelikt. Även om företagsbotsregleringen inte direkt kan läsas som ett sådant delikt finns ändå skäl att undersöka om inte argumenten

---

²⁷² SOU 1988:7 s. 127-139, exemplet på s. 136.

²⁷³ SOU 1996:185 s. 313, 325.

²⁷⁴ I denna del följer presentationen av den allmänna straffrätten Nils Jareborgs framställning i Jareborg, N. (2001) s. 181-202.

och motiven för garantläran kan utgöra motiv även för företagsbotens utformning. Betraktas ”brottsförutsättningen” att näringsidkaren inte agerat skäligen brottsförebyggande som ett kommissivdelikt, vid vilket ansvar kan utkrävas vid både underlåtenhet att handla och handling, framträder konturerna av ett oäkta underlåtenhetsbrott. Dessa brott utgörs av en överträdelse genom underlåtenhet av en bestämmelse bestående av ett kommissivdelikt.

De oäkta underlåtenhetsbrotten består i sin tur av tre typer, beroende på sättet överträdelse genom underlåtenhet skett. *För det första* kan underlåtenheten under vissa omständigheter vara identisk med att göra något annat. *För det andra* kan underlåtenheten att göra något utgöra en psykisk påverkan på någon annan person, som företar, eller underlåter att företa, en gärning. *För det tredje* kan underlåtenhet att agera vara att anse som ett fysiskt orsakande av en viss följd. Om en ledande funktionär i en juridisk person låter något ske i verksamheten, dvs. denne underlåter att hindra det skedda, kan detta tillskrivas denne som ett handlande. Denna situation kan också vara att bedöma som ett fall av fysiskt orsakande genom underlåtenhet att handla, vilket då kommer att bestå av underlåtenhet att avbryta ett orsaksförlopp och inte i sig i underlåtenhet att förhindra att följden inträffar. Följden skall i det sistnämnda fallet ha orsakats genom underlåtenheten av den ledande funktionären att handla. Brottslighet i företag, menar departementschefen i företagsbotsärendet, är ofta följden av bristfällig företagsorganisation och undermåliga rutiner för tillsyn och kontroll.

I fallet då underlåtenhet att handla är att bedöma som ett fysiskt orsakande av en viss (kriminaliserad) följd måste kretsen av tänkbara gärningsmän begränsas till personer som har särskild anledning att ingripa. Här avses att gärningsmannen måste befinna sig i en s.k. garantställning. Det skall alltså finnas en kvalificerad förväntan på denne att agera.²⁷⁵ Garantläran är i svensk straffrätt oklar vad gäller i vilka situationer som vilken krets av personer kan sägas stå i garantställning då fråga är om fysiskt orsakande av följder genom underlåtenhet att agera. Garantläran kan utformas olika vid olika typer av brott och grundlägga ett mer vidsträckt eller mer begränsat ansvar. Jareborg beskriver garantlärans funktion i termer av att denna skall definiera den krets av människor, som överhuvudtaget kan vara att anse som brottsliga, när en gärning förövats genom fysiskt orsakande genom underlåtenhet. I sina detaljer är garantläran inte entydigt utformad i gällande rätt, eftersom rättspraxis inte ger tillräcklig ledning.

För det första måste ställning tas till om huruvida den underlåtenhet att agera som är för handen kan sägas omfattas av lagens lydelse. I fallet med företagsboten handlar det om att avgöra om underlåtenheten att agera orsakat att ett brott begåtts i verksamheten. För det andra måste garantläran formuleras med hänsyn till den aktuella brottstypen, vilket görs genom att det rättsliga underlaget för förväntan om handlande identifieras.

---

²⁷⁵ Jfr. reglerna i svensk kod för bolagsstyrning i vilka bolagsstyrelsen åläggs att inom ramen för ansvaret för intern kontroll svara för att tillämpliga lagar och förordningar efterlevs i verksamheten. Se angående detta Svernlöv, C. (2006) s. 132 ff. Se även Bendegard, U. (1990) s. 58-61.

En icke-straffrättsligt betingad plikt att handla är vare sig en nödvändig eller en tillräcklig betingelse för att grundlägga ställning som garant. Även det icke-rättsliga läget måste beaktas och ges lika stor vikt som det rättsliga läget. Ett rättspolitiskt skäl för att handling måste ske skall göra sig gällande med sådan styrka att den som inte handlar i enlighet med sina åligganden framstår som lika klandervärd som den som startat den kausalkedja som ledde till (den kriminaliserade) följderna. Jareborg sammanfattar läget med satsen att underlåtenheten att handla skall vara lika straffvärd som en handling. Garantläran beskriver två typer av garantier: övervakningsgaranter och skyddsgaranter.

Ställning som övervakningsgarant beskriver en skyldighet att avvärja risker från de farokällor man är ansvarig för. En inledande frågeställning blir i vilken utsträckning man är skyldig att *avvärja faror man själv framkallat*. En person kan vara att anse som ansvarig för orsakande genom underlåtenhet vid föregående eget beteende. Ansvar åläggs i denna situation inte för själva startandet av en kausalkedja (som alltså slutat i ett resultat som utgör en otillåten gärning) utan för underlåtenhet att avvärja den brottsliga effekten. Av avgörande betydelse är att för att dylikt ansvar skall kunna utkrävas förutsätts att det ursprungliga startandet av kausalkedjan var en otillåten gärning. Då det ursprungliga startandet av kausalkedjan utgjort ett tillåtet risktagande uppstår så småningom en skyddsgarantställning istället för övervakningsgarantställning.

Företagsboten kan förses med en kraftfull motivering om näringsidkaren kan sägas ansvara för en farokälla och näringsidkarens underlåtenhet att agera brottsförebyggande kan sägas vara att jämföra med ett fysiskt orsakande av brottet. Skäl finns för positionen att näringsverksamheten utgör en sådan källa till faror för vilka näringsidkaren svarar såsom övervakningsgarant, och att underlåtenhet att agera brottsförebyggande är lika klandervärd som att begå brottet själv, framförallt i situationer då brottet kunnat innebära vinning för näringsidkaren.

Underlåtenhet att *avbryta ett av vissa andra personer startat kausalförlopp* kan i vissa fall likställas med ett orsakande genom en egen handling. Ansvar kan utkrävas i situationer då regeln om ansvar för eget beteende hade varit att tillämpa på den övervakande, om denne istället varit i den övervakades ställe. Ansvar förutsätter således någon form av övervakningsrelation, rättslig övervakningsplikt eller befälsställning som även har en rumslig och tidslig dimension. Det står inte klart om svensk rätt till alla delar erkänner denna form av garantställning.

Även i situationer då det finns särskild anledning att utgå från att en ansvarig person ska tillse att skador inte uppstår, är det befogat att tala om en övervakningsgarantställning. Garant blir den som driver en farokälla, och denne blir med andra ord skyldig att övervaka dessa farokällor och vidta skyddsåtgärder. Ansvar kan dock inte utkrävas om inte otillåtet risktagande relativt följderna varit för handen. Det är inte ovanligt att denna typ av ansvar följer direkt av lag, exempelvis AML.

Skyddsgarantställning består i en skyldighet att avvärja de faror som hotar någon eller något. Ställning som skyddsgarant uppstår vid avhängighetsrelationer eller i situationer som utmärks av att en person utsatt

sig för en risk, under förlitande på att en annan person vid behov av hjälp skulle ingripa. Skyddsgarantställning uppstår i nära levnadsgemenskap (släkt- och familjerelationer), frivilligt åtagande (faktisk skyddsställning, avtalsliknande) och särskild yrkesskyldighet (tjänsteplikt preciserad till visst uppdrag). I situationer då en ”vuxen och psykiskt normal person” själv utsätter sig för fara är garant inte skyldig att agera.

Även garantläran kan i överförd bemärkelse presentera skäl för företagsbotsregleringen sådan den nu är formulerad. Ifråga om brott i näringsverksamhet gör sig ett flertal skäl gällande för att betrakta näringsidkare som skyldiga att agera till undvikande av brott i verksamheten. Suzanne Wennberg menar att de brott för vilka företagsbot kan komma ifråga utgörs av sådana brott ”vid vilka personer inom en företagsledning kan hållas ansvariga för underlåtenhet att utöva tillsyn och kontroll”, även om regelverket inte ställer något krav på att gärningsmannen skall ha en viss ställning i företaget. Wennberg nämner, förutom arbetsmiljöbrott, miljöbrott, näringssocker, näringshäleri, bokföringsbrott, skattebrott och smugglingsbrott. Det är rimligt att lasta den juridiska personen, menar Wennberg, då brottet som begåtts kommit den juridiska personen till godo.²⁷⁶ De uppräknade brotten kan samtliga i regel sägas vara ägnade att gagna den juridiska personen, i form av ökade vinster och eller minskade kostnader.

Företagsbotsregleringen kvalificerar vilka brott som kan utgöra primär grund för företagsbot: brottet får inte ha varit en abnormhandling, det får inte vara riktat mot näringsidkaren m.m. Dessa kvalifikationer innebär att de brott som återstår de facto kan sägas vara effekter av den bakomliggande bristen vad gäller brottsförebyggande åtgärder. För detta ”brott” är det rimligt att näringsidkaren ansvarar. Det råder uppslutning kring att i näringsverksamhet begås de flesta brott av underlåtenhet att efterkomma den näringsreglerande lagstiftningens krav. Den bakomliggande brottsligheten – som uppfyller det primära rekvisitet för företagsbot – torde ofta i någon mån kunna tillskrivas näringsidkaren.

Det rättspolitiska syftet med både doktrinen om företagansvar och institutet företagsbot syftar till att sporra näringsidkare att vara aktiva för att motverka brott i verksamheten. Företagsbotsreglerna är dessutom behäftade med ett specialsubjekt, ”näringsidkaren”. Lagstiftningen riktar sig, av rättviseskäl, till den som organiserar verksamheten och som i sista hand tjänar på den. Även den kollektiva arbetsrättens regler som förbjuder ett disponerande över kapaciteten att bära straffrättsligt ansvar bort från arbetsgivaren (dvs. näringsidkaren) stödjer uppfattningen att näringsidkaren skall vara garant i förhållande till brott i verksamheten. Genom sanktioner tillförs just dessa personer incitament för skapandet av en verksamhet i vilken brott inte skall kunna äga rum. Ordningen motiveras av att ett centralt brottsmotiv i näringsverksamhet kan vara vinstintresset. Rättvis och lika konkurrens är vidare ett värde som kan kränkas av brottslighet i näringsverksamhet. Eftersom verksamheterna kan vara av omfattande natur kan även stora värden stå på spel:

---

²⁷⁶ Wennberg, S. (2003) s. 603 f., den citerade passagen på s. 603. Till uppräknningen kan fogas olaga våldsskildring och barnpornografibrott, se JK (1992) och (1996), insiderbrott, se Mattsson, L. G. (1992) s. 133 f. och mutbrott/bestickning, se Cars, T. (2001) s. 86 f.

Driften av företag är ryggraden i samhällsekonomin, och de former den tar sig har vidsträckta sociala verkningar.²⁷⁷

5.6 Konkurrerande perspektiv. Straffprocessuella aspekter

Tolkningen av vad som skall anges som företagsbotsregleringens kärna påverkar inte reglernas formella status av särskild rättsverkan av brott. Det faktum att företagsbotsreglerna kan förstås som en självständig skyldighet för näringsidkaren att verka brottsförebyggande i skäligen utsträckning hindrar inte att andra förståelser av regelverket är möjliga.

Vad som anses vara företagsbotens mest utmärkande karaktäristika kan ha betydelse eftersom förarbetena tiger på vissa punkter. Företagsbotsreglernas rekvisit om att dom om företagsbot inte kan komma ifråga då näringsidkaren gjort vad som skäligen kan krävas av honom till förebyggande av brott kan förstås på flera skilda sätt, och rekvisitet kan hållas för olika viktigt. Gruppen av rättsinstitut som ryms under beteckningen särskild rättsverkan är disparat och det framstår inte som tilltalande att låta samma regler omgärda hanteringen av alla skilda särskilda rättsverkan av brott; förlust av körkort, utvisning, förverkande m.m.

En möjlighet är att såsom företagsbotens kärna betrakta dess karaktär av påföljd. Perspektivet är olyckligt eftersom det förser domstolen med arbetsuppgifter det är orimligt att denna har. Rätten har utredningsansvaret i påföljdsfrågor, men inte kan detta åberopas som stöd för att rätten har att utreda om näringsidkaren agerat brottsförebyggande? Betraktas företagsboten som en påföljd sätts de bevisrättsliga principerna om bevisomedelbarhet och om det bästa bevismedlet ur spel.²⁷⁸ Företagsbotens kärna är inte dess egenskap av påföljd.

Arbetsrättaren Tommy Iseskog artikulerar en annan förståelse av vad som skall anses vara företagsbotens kärnegenskap, denne skildrar rekvisitet om näringsidkarens brottsförebyggande verksamhet delvis i termer av en form av subjektivt brottsrekvisit:

... kan sägas innehålla ett slags *subjektivt* rekvisit vid utdömande av företagsbot. Med detta menas att *näringsidkarens agerande* eller brist på agerande i den faktiska situationen påverkar om företagsbot ska utdömas. Det är dock inte fråga om ett subjektivt rekvisit i traditionell straffrättslig bemärkelse, dvs. en bedömning av om handlingen är uppsåtlig eller vårdslös. Vid utdömande av företagsbot finns inte något egentligt subjektivt rekvisit för näringsidkaren.

I praktiken torde det viktiga i dessa fall vara att näringsidkaren inte är i *ond tro*, dvs. har vetat om eller åtminstone borde ha vetat om att brottsligheten förekom i verksamheten.²⁷⁹

Problemet förknippad med denna förståelse är att den inte tillräckligt beaktar bestämmelsens i BrB 36 kap. 7 § 1 p. ”inte har gjort vad” orda-

²⁷⁷ Jareborg, N. (2001) s. 141.

²⁷⁸ Ekelöf, P. O., Edelstam, H., Boman, R. (1998) s. 168., Diesen, C. (1994) s. 96 f.

²⁷⁹ Iseskog, T. (2006) s. 16 och 19. Kursiverat i original.

lydelse, vilken torde utesluta en förståelse av regeln som innebärande en form av subjektivt rekvisit. (Möjligen avses en form av presumerad culpa.) Mot bakgrund av en sådan förståelse uppstår frågan om vilken person som skall hysa denna ”onda tro” ifråga om det inträffade brottet. Vem skall stämmas in i målet och svara i denna fråga? Är det fruktbart att eftersöka ond tro, i här avsedd mening, då någon gärningsman inte identifierats?

Av ordalydelsen framträder istället en bild av en brottsförutsättning i form av ett negativt handlingsrekvisit, vilket skall ingå i åklagarens ”gärningsbeskrivning”. En förståelse som tolkningsvis anser regeln beskriva en gärning förefaller harmoniera bäst både med den omgivande rättsordningen och med den aktuella bestämmelsens ordalydelse.²⁸⁰ Denna förståelse kan också förses med en rättspolitisk motivering. Den ovanstående ambitionen att infoga företagsboten i den allmänna straffrätten har skett med utgångspunkt i ett perspektiv på reglerna innebärande att problematiken med att den skall erläggas av en icke-fysisk person överskuggas av regleringens funktion av att innebära en självständig ”kriminalisering” av en gärning. Gärningen har bestämts som underlåtenhet att vidta skäliga brottsförebyggande åtgärder i egen näringsverksamhet. Egenskapen av att fylla funktionen hos ett delikt kan sägas vara ett mer centralt bidrag till rättsordningen än vad en straffrättslig företagsstraff kan utgöra. Företagsboten kan då motiveras som en ”påföljd” för en egen gärning, som begåtts i form av en underlåtenhet som utgjort en förutsättning för brottet. Näringsidkaren blir att betrakta som en garant som är skyldig att avvärja faror (kriminaliserade gärningar och effekter) som emanerar från denne själv. Det finns, om perspektivet ovan accepteras, därmed också tillräckligt goda skäl för att argumentera att företagsboten har en viktig funktion i en modern straffrättsordning.

Frågorna om vilken rättspolitisk motivering för företagsboten som är den mest riktiga och hur regleringen överhuvudtaget kan karaktäriseras kan således besvaras på skilda sätt. Oaktat detta kvarstår frågor om hur företagsboten skall hanteras i straffprocessen. Redan inställningen till rekvisitet om skäliga brottsförebyggande åtgärder får straffprocessuella implikationer. Förarbetena till reglerna är fåordiga om hur domstolen skall hantera detta rekvisit. Mot bakgrund av det faktum att företagsboten inte utgör vare sig ett delikt eller ett straff måste däremot flera viktiga straffprocessuella frågor ställas till regleringens speciella rekvisit. I 2006 års lagstiftningsärende heter det, helt kort, att företagsboten är en särskild rättsverkan av brott och att ”samma allmänna processuella regler” som gäller för förverkandet skall gälla för företagsbotens del.²⁸¹ Någon särreglering föreligger inte vad gäller förverkande: dessa skall styras av de regler som i övrigt gäller för åtal. Även då talan väckts mot någon annan än gärningsmannen, eller ingen gärningsman åtalas, gäller att ”målet bör behandlas i den för brottmål stadgade ordningen”, med specificeringen att RB:s regler om bötesbrotten skall tillämpas.²⁸² Den sedvanliga straffprocessrättens regler omfattar även det karaktäristiska företagsbotsrekvisitet om näringsidkarens brottsförebyggande arbete. Utrednings-

²⁸⁰ Jfr. Zila, J. (1992) s. 93 f.

²⁸¹ Prop. 2005/06:59 s. 41.

²⁸² SOU 1944:10 Del II s. 63 ff., den citerade passagen på s. 64. Uttalandet avser RP 17 §.

och åberopsbörda ligger på åklagaren och beviskravet är i sammanhanget lika med vanliga brottmål. Trots att yrkande är en förutsättning för dom om företagsbot gäller att officialprövning skall ske ifråga om beloppets storlek. I denna del, som liknar påföljdsbestämning, kan det inte uteslutas att straffprocessens regler om påföljdsbestämning skall gälla, med de implikationer detta har på bl.a. principer om bevisning. Däremot kan frågan väckas om vilken grad av konkretion som krävs vad gäller ”gärningsbeskrivningen” ifråga om bristen vad gäller brottsförebyggande åtgärder?²⁸³ Är det alldeles obefogat att laborera med ett krav på subjektiv täckning av de bristande åtgärderna eller någon form av subjektivt rekvisit? Endast det praktiska rättslivet kan besvara denna typ av frågor, och en undersökning om hur särskild rättsverkan av brott praktiskt hanteras av domstolarna framstår som viktig.

5.7 Företagsbotsreglernas effektivitet. Åklagarnas roll

Det vore förhastat att nu vilja föreslå en nedrustning i kampen mot den organiserade och ekonomiska brottsligheten, men det kan bli till men för straffrättskipningens allmänna auktoritet att tilldela den repressiva lagstiftningen alltför stora uppgifter på det moraliska planet och att bevara den, även sedan den visat sig icke kunna fylla måttet.²⁸⁴

Begreppet ”effektivitet” är ett centralt tema i lagstiftningsärendena och det statliga utredandet om företagsbot. Begreppet är inte entydigt och kan beteckna en egenskap hos två skilda storheter. Effektivitet kan vara en egenskap som en reglering kan ha eller inte ha, då avses med begreppet närmast tillämpningsfrekvensen (ofta/sällan) hos en lag.²⁸⁵ Effektivitet kan vara en egenskap förknippad (eller inte) med en sanktion, då avses med begreppet närmast handlingsdirigerande verkan.²⁸⁶ Det är i den förstnämnda betydelsen begreppet diskuteras här. Det följande gäller, med beaktande av de nedanstående reservationerna, den atypiska och systemfrämmande frågan: varför har inte företagsboten kommit att tillämpas? Varför har den spelat en underordnad roll i svenskt rättsliv? Vad kan antydvas som svar, i vetskap om att frågan realiter inte kan besvaras med säkerhet. Det är viktigt att se att diskussionen sker mot bakgrund av två antaganden: dels att problematiken kvarstår trots 2006 års lagändringar, dels att tillfällena funnits då företagsbot borde ha dömts ut, men att så inte skedde. Detta förhållande går inte att styrka varför ett antagande om detta får formuleras. Vidare gäller

---

²⁸³ Diesen, C. (1994) s. 88 f

²⁸⁴ Nelson, A. (1987) s. 211.

²⁸⁵ Sättet att ställa frågan strider mot uppfattningen förborgad i den defensiva straffrättsideologin och riskerar i sig att bana mark för en straffrätt som ser som sin uppgift att ”sätta dit brottslingar”. Se Jareborg, N. (1995).

²⁸⁶ Det perspektiv rätten betraktas ur har metodiska och vetenskapsteoretiska implikationer. När frågan gäller regleringars effektivitet kan det interna juridiska perspektivet användas och när sanktioners effektivitet undersöks handlar det om ett externt perspektiv på rätten. Jfr. Hydén, H. (2002). För straffrättens del gäller dessutom att ineffektiva delikt inte är tillåtna. Se Jareborg, N. (2001) s. 51 f.

att denna frågeställning lämnar det juridiska perspektivets kärnområde; ingen rättskälla kan med säkerhet förklara varför en lag inte tillämpats. Frågeställningen måste nyanseras och problematiseras löpande, samt måste befintliga förklaringsmodeller presenteras och diskuteras.

Det kan i och för sig inte uteslutas att 2006 års lagändringar innebärande slopande av kravet på att brottsligheten skall utgöra ett grovt åsidosättande eller annars varit av allvarligt slag kommer att göra företagsboten till en levande del av svensk straffrätt. Håller man detta för troligt är problemet löst. Frågan torde däremot fortfarande vara aktuell med anledning av att dagens reglering till stora delar är likartad den tidigare, som alltså inte var effektiv. Svensk rätt har under lång tid innefattat en reglering innebärande att företagsbot under vissa förutsättningar skall utdömas, men detta har knappt skett.

Det sedvanliga juridiska perspektivet blir benäget att hålla för troligt att situationer som kunnat subsumeras under den aktuella bestämmelsen aldrig eller sällan varit för handen.²⁸⁷ Ett enkelt svar på frågan om varför företagsbot inte dömts ut är, enligt en snäv juridisk förståelse, att sådana domar inte kunnat komma ifråga därför att ”ansvarsförutsättningarna” i de enskilda fallen inte varit uppfyllda. Det juridiska perspektivet hyser dock en alternativ förklaring: åklagare eller domare har gjort ”felaktiga” bedömningar av sak- och rättsläget i de enskilda fallen och därmed inte aktualiserat företagsbotsreglerna, trots att förutsättningarna för detta varit uppfyllda. Felaktig rättstillämpning kan bero på okunnighet eller illojalitet.²⁸⁸ Problemen i att undersöka varför företagsbot inte tillämpats oftare uppstår således i och med att förutsättningarna för att döma ut företagsbot är en internt juridisk fråga, som inte kan besvaras av någon annan vetenskapsgren än juridiken själv.²⁸⁹ En juridisk undersökning är således hänvisad till att sätta rättsreglerna i fokus vid besvarandet av sina frågeställningar, vilket innebär att en, strikt sett, icke-juridisk frågeställning ställs till lagstiftningen. Domstolspraxis i vilken yrkande om företagsbot förekommit kan i sig inte ge svaret.

En startpunkt för reflekterandet utgörs naturligen av tillämpliga straffprocessuella och straffrättsliga regler. Reglerna om företagsbot ger vid handen att domstol inte ex officio får besluta dom om företagsbot, för detta krävs yrkande från åklagare. Aktivitet i form av yrkande och processföring om företagsbot är således en nödvändig men otillräcklig betingelse för domstols dom om företagsbot. Regleringen sätter i och med detta åklagarnas arbete i fokus. *Företagsbotsutredningen* kan på grundval av en enkät till åklagare slå fast att den aktuella regleringen inte framstår som central för åklagarnas arbete och att kunskapen om regleringen är liten bland åklagarna, samtidigt som regleringen uppfattas som komplicerad. Reglerna har vidare av åklagarna inte diskuterats eller tagits upp i utbildningssammanhang.²⁹⁰ Det är frestande men otillfredsställande att

---

²⁸⁷ Dvs. diametralt motsatt uppfattning relativt det ovanstående antagandet. Brottsutredningssvårigheter är dock inte okända för det traditionella juridiska perspektivet.

²⁸⁸ Det fortsatta reflekterandet om företagsbotens effektivitet kommer inte ske i syfte att belägga utbredningen av felaktig rättstillämpning.

²⁸⁹ Jfr. Hydén, H. (2002).

²⁹⁰ SOU 1997:127 Del A s. 223 ff., se del B s. 345-359 för enkätens resultat.

förlägga orsaken till de fåtaliga yrkandena om företagsbot hos okunskap och ointresse hos åklagarna. Denna variant av problemformulering gör materiella lagändringar kraftigt underordnade utbildningsinsatser och kanske resursförstärkningar hos åklagarna, när syftet är att öka användningen av företagsbotsinstitutet. Problemformuleringen förefaller vidare ytlig i ljuset av den rättskultur i vilken de svenska samtida åklagarna verkar. Okunskap och ointresse (eller möjligen pessimism) är exempel på sådana personliga uppfattningar och preferenser som en starkt rättspositivistisk jurisdiktion inte tillåter styra de rättsliga aktörernas tillämpning av gällande rätt. Juristernas personliga uppfattningar om det goda eller nyttiga i lagstiftningen tillåts inte ha starkt genomslag i rätts-tillämpningen.²⁹¹ Överåklagaren Gunnel Lindberg skriver följaktligen om åklagaretiken att:

Det får anses vara ett grundläggande etiskt krav att åklagaren på ett lojalt sätt tillämpar befintliga lagar och andra författningar. [...] *Det får sålunda betraktas som oetiskt om åklagaren i ett enskilt fall bortser från eller t. o. m. handlar direkt i strid med en bestämmelse därför att den uppfattas som svårtolkad eller opraktisk.*²⁹²

Allmänt sett undergrävs denna förklaring även av det faktum att starkt omstridda delar av straffrätten ändå vinner tillämpning. Inom ramen för den akademiska straffrätten har kriminaliseringen av köp av sexuella tjänster varit kraftigt ifrågasatt, men trots detta har regleringen vunnit genomslag i rättslivet.²⁹³ I den allmänna samhällsdebatten har kriminaliseringen av viss typ av s.k. fildelning kritiserats för att vara illegitim, men trots detta har åtal väckts och domar avkunnats.²⁹⁴ Avvisandet av denna förklaringsmodell sätter återigen den materiella lagstiftningen i fokus, och frågeställningen kan preciseras: vilka är svårigheterna med företagsbotsregleringen, för den åklagare som har kunskap om den och som lojalt önskar tillämpa den? En kritisk granskning av regelverket ur åklagarens perspektiv kan besvara frågan. Företagsboten innebär, relativt ett vanligt brottmål, för åklagarna dels en form av ”avlastning” i och med att en gärningsman inte måste åtalas (vilket är betydelsefullt då oaktsamma brott åtalas), dels ytterligare ”merarbete” i och med att rekvisitet eller ”ansvarsförutsättningen” att näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kan krävas av honom till undvikande av brottslighet måste vara uppfyllt. I denna fråga måste åklagaren föra bevisning och argumentera i rättsfrågan, och här återfinns skillnaden relativt andra brottmål. Att avvisa förklaringsmodellen om att åklagarna inte har kännedom om företagsbotsregleringen eller att de av någon anledning inte önskar föra denna typ av talan riktar fokus mot rekvisitet om att en förutsättning för dom på företagsbot är att näringsidkaren inte gjort vad som skäligen kan krävas av honom till förebyggande av brottslighet. Kan inte förklaringen till företagsbotsreglernas bristande effektivitet sökas i kraven på näringsidkares brottsförebyggande agerande?

---

²⁹¹ Jfr. generellt Peczenik, A. (1995), exempelvis s. 311 om åklagarna.

²⁹² Lindberg, G. (1997) s. 197-221, den citerade passagen på s. 198 f. Min kursivering.

²⁹³ Jfr. exempelvis Alexius, K. (1995) och Lernestedt, C., Hamdorf, K. (1999) och (2000).

²⁹⁴ Se exempelvis bidragen i Fleischer, R., Kaarto, M. (red.) (2005).

5.8 Vad kan skäligen krävas av näringsidkare till undvikande av brott?

Det är en säregen klandervärd gärning som skall föranleda dom om företagsbot, dvs. en gärning som är kraftigt ”opersonlig”.²⁹⁵ Ett brott är en första förutsättning för dom om företagsbot. Men den faktiska gärning som företagsboten utlöses av är en underlåtenhet att förhindra brottet. Den klandervärda gärningen beskrivs i 2006 års lagstiftningsärende som övervägande opersonlig och diffus. En spänning återfinns mellan den klandervärda gärningens utformning och det faktum att det är fysiska personer som faktiskt agerar (och inte agerar) i exempelvis företags verksamhet. Departementschefen formulerar det klandervärda agerandet i termer av ”brister [...] hänförliga till företagets organisation och struktur” som leder till regelöverträdelser, och att ”en god företagsorganisation och erforderliga rutiner” kan motverka brottslighet.²⁹⁶ Huvudregeln om ansvarsfrihet då ”näringsidkaren” – i princip och ofta ett opersonligt subjekt – gjort vad som kan krävas av ”honom” ger en bild av vilka avsteg från vilken norm som skall anses vara klandervärd. I 1986 års lagstiftningsärende heter det att man kräver av näringsidkaren att ”verksamheten organiseras på sådant sätt att en rimlig kontroll utövas av att verksamheten bedrivs på ett lagenligt sätt”.²⁹⁷ Om avsteg från dessa diffusa normer skett och brott förövats i verksamheten kan företagsbot aktualiseras. Näringsidkaren har i och med det aktuella rekvisitet möjlighet att göra invändning i processen, och göra gällande att han inte är att klandras eftersom han gjort vad som skäligen kan krävas av honom till förebyggande av brott.²⁹⁸ Förarbetena beskriver ett vidsträckt utrymme för denna typ av invändningar.

Då redan culpa är kriminaliserad gäller att en gärning som allmänt sett kan betraktas som oaktsam, kan vara att godta om gärningsmannen hade ett starkt intresse att vidta den. I och med att ”brottsbeskrivningen” innehåller en formulering om vilken grad av uppoffring som krävs skall en intresseavvägning göras, även utan invändning från den tilltalade. Ansvarsfrågan blir avhängig en bedömning av vad som kan krävas av den underlåtande. Den enskilde näringsidkarens förutsättningar skall beaktas i denna bedömning och av denne krävs att han använder sig av den förmåga han har, även om den skulle vara specifik för just honom.²⁹⁹

Den principiellt viktigaste situationen är den att någon annan än näringsidkaren begått ett brott i näringsidkarens verksamhet. Vad kan, således, skäligen krävas av en näringsidkare till undvikande av annans brottslighet i verksamheten? Hur och var dras gränsen mellan klandervärd och icke-klandervärd agerande? Av förarbetena framgår att näringsidkaren inte kan klandras (genom dom om företagsbot) enbart och redan på den

---

²⁹⁵ Jan Darpö refererar till företagsboten i termer av ”systemansvar på objektiv grund”. Se Darpö, J. (2003) s. 126.

²⁹⁶ Prop. 2005/06:59 s. 22 f.

²⁹⁷ Prop. 1985/86:23 s. 67.

²⁹⁸ Åklagarna har tidigt upplyst att invändningen är både vanligt förekommande och svår att motbevisa. Se SOU 1993:27 s. 668.

²⁹⁹ SOU 1988:7 s. 133 ff.

grunden att ett brott har förövats i hans verksamhet och att kraven som ställs på honom till förebyggande av brott skall vara ”skäligen”. Vad meddelar då förarbetena om denna standard? Justitieutskottet kommenterar 1986, i sitt svar på motionsyrkanden, att någon oklarhet om vad som gäller inte kan råda:

Som departementschefen anför torde det inte vara möjligt att i lagtexten tydligare än vad som gjorts ange gränsen mellan det tillåtna och det otillåtna.³⁰⁰

Trots justitieutskottets påpekande måste sägas att förarbetena på denna punkt har ett mycket svävande innehåll: förutom ett antal hållpunkter för bedömningen, indikeras en form av intresseavvägning som skall göras för att ta ställning till om näringsidkaren är att klandras för det inträffade. En sådan hållpunkt är att med näringsidkaren menas i detta sammanhang företagsledningen, styrelsen eller ägarna. Det är alltså ytterst de som skall stå som avsändare av de brottsförebyggande åtgärderna. Någon annan persons agerande kan inte ha denna ”ansvarsbefriande” verkan.³⁰¹ Medlen som förarbetena pekar ut som brottsförebyggande är dels allvarligt menade instruktioner till underlydande, dels organisatoriska aspekter av verksamheten samt efterföljande kontroller. Vilken ”grad” eller nivå av brottsförebyggande åtgärder är det då inte oskäligt att kräva av en näringsidkare? I denna del är det tydligt att gränsdragningen avsetts vara situationsbunden och dynamisk. Omständigheterna i det enskilda fallet skall bestämma vad som utgör en rimlig grad av kontrollarbete i en verksamhet. Departementschefens uttalande om att kraven på näringsidkarna skall ställas ”ganska högt” avslutar skrivningarna i denna fråga. Efter lagrådets granskning 1986 tillfogar departementschefen att det, i en form av oaktsamhetsbedömning, handlar om att eftersöka omständigheter som medför att det är befogat att anse att näringsidkaren varit klandervärd, som inte hindrat det aktuella brottet. Borde näringsidkaren ha förstått att det fanns en risk för att det aktuella brottet skulle begås skall kraven på honom eller henne ställas högre. Hur ser då den gärning ut som är en klandervärd underlåtenhet att verka brottsförebyggande? Med andra ord; hur skall oaktsamhetsbedömningen rent faktiskt utföras? Straffrätten skall ju inte, som Suzanne Wennberg påpekar, göra halt vid näringsverksamheten utan fortsätta förse klandervärda gärningar med en speciell sorts sanktion:

Kriminalisering och klassiska straff är en nödvändig metod för att förhindra verkliga övertramp som äventyrar den kommersiella rätten. De verkligt förkastliga gärningarna skall vara kriminaliserade och bestraffning skall uttrycka en moralisk dom, ett klander.³⁰²

Propositionen är i denna fråga relativt mångordig, men vad innehåller de närmare besett? Departementschefens uttalanden framstår vid närmare granskning som i viss mening substanslösa. Regleringen kan beskrivas som att den saknar en klar och tydlig norm eller standard för åklagarna att tillämpa, istället beskrivs en form av avvägning mellan olika intressen. Å ena sidan kan inte alla upptänkliga krav ställas på näringsidkaren att

³⁰⁰ JuU 1985/86:13.

³⁰¹ Jfr. forskningen refererad i Garoupa, N. (2000) s. 244.

³⁰² Wennberg, S. (2003) s. 606.

förebygga brott. Å andra sidan kan skäligen krav ställas. Emellan dessa två poler uppstår ett svåridentifierat spann, och i förlängningen en svåridentifierad gränsdragning mellan skäligen och oskäligen krav på brottsförebyggande agerande. Regleringen status av att hantera en målkonflikt bär starka likheter med den bedömning som skall göras då ställning skall tas till om arbetsmiljörätten kräver att en viss arbetsmiljöåtgärd måste vidtagas. I arbetsmiljödoktrinen kan det i detta ämne heta:

Arbetsgivaren måste inte heller lägga ned oproportionerligt mycket pengar på obetydliga förbättringar. *Det är inte företagets ekonomi som spelar roll i den här avvägningen, utan om förbättringen skulle kosta mer för arbetsgivaren än vad den skulle smaka för de anställda.*³⁰³

I detta uttalande framträder att det handlar om att balansera kostnader för näringsidkaren mot förtjänster för de anställda, i överförd bemärkelse vinsterna som icke-brott hade medfört för (det eventuella) brottsoffret och samhället. Här är att påminna om vad Träskman noterat; vad gäller näringslivets kriminalitet är det svårt att kvantifiera och beräkna skadeverkningarna. Den ena faktorn – förtjänsten förborgad i ”icke-brott” – som i oaktamsbedömningen skall balanseras mot kostnaderna för näringsidkaren att förebygga brott är alltså okänd. Hanteras den uppkomna situationen på så vis att kraven som ställs på näringsidkaren eskaleras kraftigt riskerar en annan problematik att göra sig gällande. Thornstedt har, med blick för det psykologiska, formulerat det enligt följande:

För näringslivets effektivitet vore det icke nyttigt, om företagscheferna skulle utbildas till en sorts pliktneurotiker, som ägnade sin mesta kraft till att förebygga lagöverträdelse i sitt företag. Det viktigaste för samhället är ändå, att näringslivet arbetar effektivt, att initiativ togs och att det ekonomiska livet expanderar. En alltför stor del av samhällets och chefernas arbetsresurser får därför inte ägnas åt allehanda kontrollåtgärder.³⁰⁴

Så långt kan konkluderas att frågan om näringsidkaren är att klandra för en viss manifesterad underlåtenhet att förebygga (annans) brott de facto består av ett balanserande av olika intressen mot varandra i en form av kalkyl.³⁰⁵ De brottsförebyggande åtgärder som presenteras av företagsbottsreglernas förarbeten kan översättas i ekonomiska kostnader: verksamheten hade varit billigare att driva om inte åtgärderna måste vidtas. Eftersom brottsligheten begåtts i kontexten näringsverksamhet består de olika intressena som skall balanseras mot varandra av kostnader för näringsidkaren och förtjänster som skulle ha uppkommit om inte det aktuella brottet kommit till stånd.³⁰⁶ Det faktum att det är svårt att kalkylera kostnaderna för brott i näringsverksamhet innebär att en faktor i kalkylen till stor del är okänd. Drivs kraven på näringsidkaren för högt – blir denne en pliktneurotiker – riskeras stora värden att kränkas, i förlängningen den ekonomiska effektiviteten i stort och samhällets materiella tillväxt. Denna ordning, anas i förlängningen, förlorar samhället i sin helhet på; samhällets totala rikedom

---

³⁰³ Ahlberg, K., Ericson, B., Holmgren, M. (2005) s. 38, min kursivering.

³⁰⁴ Thornstedt, H. (1965a) s. 117 f.

³⁰⁵ Jfr. Skogh, G. (1977), exempelvis s. 77-81.

³⁰⁶ Se generellt på detta tema Posner, R. A. (1986).

minskar om oskäligen krav ställs på näringsidkare att agera brottsförebyggande.³⁰⁷

Vilket brott är det som har kommit till stånd? Borde näringsidkaren ha räknat med detta? Var brottet en abnormhandling relativt den aktuella näringsverksamheten? Kombinerar det i verksamheten inträffade brottet, som utgångspunkt, med departementschefens uttalande om att kraven på näringsidkaren skall ställas ”ganska högt”, framträder i princip en form av presumtion för att näringsidkaren är att klandras för bristande engagemang i brottsförebyggande arbete. Oaktat om lagstiftningen skall anses innehålla en presumtion eller inte, står det klart att lagstiftningen (dess förarbeten) saknar en tydlig beskrivning av vad som är skäligen brottsförebyggande åtgärder. I och med detta kan inte ställning tas till om en faktisk situation är att beteckna som en klandervärd underlåtenhet att agera brottsförebyggande. Den centrala problematiken är att förarbetsuttalandena saknar referens och inte med skärpa beskriver den norm mot vilken näringsidkarens agerande in casu är att relatera till. I viss mening saknar lagstiftningen ett normerande och faktiskt innehåll då den istället för beskrivningen av en gärning ställer en form av målkonflikt eller intresseavvägning och konkluderar att kraven i sammanhanget skall ställas ”ganska högt”. Saknas ett normerande eller faktiskt innehåll i lagstiftningen blir det omöjligt att konstatera att ett faktiskt agerande utgör en avvikelse som kan klandras (i form av dom om företagsbot).³⁰⁸ Om en rättskälla vid närmare studium visar sig vara i brist på ”rätt” kan den i sig förklara varför regleringen inte kommit tillämpas. Finner åklagaren ingen tillräckligt tydlig norm mot vilken han kan relatera situationen för handen är det svårt att argumentera att detta agerande är klandervärd, samtidigt som ett vidsträckt utrymme för den tilltalades invändningar skapas. I ljuset av detta fattar åklagarna beslut i åtalsfrågan med resultatet att åtal ofta ej väckes och företagsboten fortsätter spela en underordnad roll i det praktiska rättslivet.

Åklagarna har dessutom i lagstiftningsärendet om företagsbot ofta och med styrka artikerat motstånd mot att göra företagsekonomiska bedömningar till del av deras arbetsuppgifter. Den mest betydelsefulla företagsekonomiska bedömningen har trots detta införts, utan att detta uppmärksammats, i form av rekvisitet om näringsidkarens brottsförebyggande åtgärder. Att kalkylera vad som är skäligen åtgärder är åtminstone lika grannliga som att beräkna vilken vinst ett brott medfört m.m.

Att bedriva näringsverksamhet är att agera på villkor satta av den marknadsekonomiska logiken. Denna kontext, tillika logik, har egenskaper som ställer straffrätten inför särskilda utmaningar. För det första hyllas en risktagande attityd. För det andra är kostnadsminimering det högsta goda. Men, å andra sidan, verksamheterna uppvisar en betydande del av planering och övervägande innan beslut fattas om olika handlingsalternativ. Verksamheten är medvetet kalkylerad, en omständighet som kanske kan verka till straffrättens fördel. Sten Hecksher uttrycker optimism angående detta:

---

³⁰⁷ Jfr. Stattin, D. (2006) s. 259-272.

³⁰⁸ Jfr. Hydén, H. (1993) för motsvarande problematik på arbetsmiljöns område, och (2002) för diskussion om generalklausuler, ramlagar samt metodologiska implikationer av problematiken.

... jag [tror] inte att straff är mindre verkningfulla vid moderna, planerade och systematiska lagbrott än vid traditionell brottslighet, som ofta begås i affekt, under alkoholpåverkan eller i någon slags nödsituation. Det är svarare tvärtom.³⁰⁹

Förutom att näringsverksamhet i sig är kalkylerad gäller att de överordnade värden som styr agerandet för en aktör på en marknad inte är frivilliga för den enskilde. Normerna var på plats och i kraft när verksamheten startades och den enskilde kan inte välja att idka näringsverksamhet på några andra premisser än de som gällde vid inträdet. Följs inte reglerna riskerar den enskilde att slås ut av andra, som alltså följt spelets regler, och i och med detta tvingas näringsidkaren lämna denna kategori av aktörer. Utslagningen sker i form av obestånd och konkurs.

För att straffrätten skall kunna göra sig gällande i denna omgivning krävs att de delikt systemet laborerar med är formulerade så att de över huvud taget kan beaktas i den miljö näringsverksamheten utgör. Näringsverksamhetens inneboende logik gör det befogat att tala om ett amoraliskt system, vilket straffrätten skall påverka. Torsten Sandström beskriver förtätat den moraliska kontexten i näringsverksamhet:

Marknadskapitalismen har ingen annan moral än ökad värdetillväxt. Man kan därför säga att *kapitalismens moraliska normsystem* har reducerats till ett krav på företagsnyttig effektivitet. Eller med andra ord: "The business of business is business".³¹⁰

Utan klara och komputabla delikt kommer klandervärd underlåtenhet att hindra brott aldrig kunna konstateras. Straffrättens inneboende skydd – in dubio mitius m.m. – för den misstänkte och tilltalade bidrar till detta. Ur ett mer övergripande perspektiv framträder en bild av företagsbotsreglerna såsom möjliggörandes för näringsidkaren att till sitt fredande återropa tillhörigheten till ett särskilt system eller sammanhang. Mot bakgrund av företagsbotsreglernas bristande effektivitet kan det påstås att straffrätten inte bara konkurrerar med ett annat system eller logik; marknadens – som håller sig med en egen normerande ordning – utan även att straffrätten till viss del har förlorat mot denna motståndare. Regleringens utformning demonstrerar svårigheterna förknippade med att dra gränserna för vad som är klandervärd och inte i marknadens system. Endast oskäligen passivitet kan klandras, men hur identifiera detta?

Den marknadsekonomiska logiken opererar i termer av marginalnytta och marginalkostnader, beräknade i pengar. Den som med stöd av lag önskar ställa krav på en aktör i näringsverksamhet har därför att formulera sig i termer som kan beaktas av en sådan aktör, dvs. att sätta ett pris/värde på dessa önskemål.³¹¹ I företagsbotsreglerna har detta inte skett, istället har målkonflikten endast erkänts utan att rättstillämparna givits några verkliga hållpunkter att använda vid ställningstagande till om en konkret situation kan subsumeras under bestämmelsen. Problem uppstår då straffrättssystemet skall bedöma ageranden i näringsverksamhet: straff-

---

³⁰⁹ Hecksher, S. (1979) s. 34.

³¹⁰ Sandström, T. (2007) s. 263. Referenser utelämnade här. Kursiverat i original. Sentensen tillskrivs Milton Friedman.

³¹¹ Observera dock Nils Jareborgs (2001) varning på s. 63.

rättens funktionssätt laborerar med en absolut binaritet – rekvisit är uppfyllda, eller inte – medan den företagsekonomiska logiken definierar ett kontinuum bestående av ökande effektivitet. För att inte systemen skall ”tala förbi” varandra måste det ena systemet översätta sina operationer till satser som kan beaktas av det system som önskas påverkas.³¹² För att straffrätten, både på kriminaliseringsnivån och senare i tillämpningssituationen, skall kunna kommunicera med en aktör som lyder under marknadens lagar måste straffrätten formulera sig i form av ställningstagande till vilket utfall av företagsekonomisk analys man önskar klandra.

5.8.1 Effektivitet de lege ferenda

Lagstiftningen om företagsbot kan effektiviseras. Rekvisitet om näringsidkarens brottsförebyggande arbete slopas och istället inskränks tillämpningsområdet genom att anställda och underordnad personal i företaget (kollektivavtalsanställda) explicit utesluts ur den grupp vars brottslighet kan utlösa företagsbot för näringsidkaren. Företagsbot skall endast kunna ådömas då det bakomliggande brottet begåtts av en person som står näringsidkaren nära; ägare, högre chefer osv. Företagsbotsansvaret blir då i högre utsträckning avhängigt begående av en traditionell kriminaliserad gärning och utlöses inte av en bedömning i två steg: brott och klandervärd underlåtenhet att förhindra brott. Vid situationer då personer ur den ur regleringen uteslutna gruppen används (exempelvis bulvanskap och målvakter) av näringsidkaren för att begå brott tillämpas regler om konverterat gärningsmannaskap, medverkan/medgärningsmannaskap i en form av genomsyn. Doktrinen om abnormhandlingar används för att sortera bort brott som inte ska kunna föranleda dom om företagsbot. Effekten blir de lege ferenda att anställda som begår brott omfattas av individuellt straffansvar medan brott begångna av företrädare för näringsverksamheten faller under ansvaret för företagsbot. En sådan gränsdragning mellan det individuella straffansvaret och ansvaret för företagsbot (oavsett om detta ansvar är ett straffansvar eller inte) torde motsvara bevekelsegrunderna för att överträda näringsreglerande straffbestämmelser. Sådana överträdelser sker med stor sannolikhet av vinstintresse och vinsten uppstår i den juridiska personen eller i näringsidkarens förmögenhetsmassa. Den enskilde anställdes brottslighet är med stor sannolikhet inte betingad av att sänka kostnader eller öka intäkter för någon annans räkning. Det är rimligt att straffansvarets fördelning speglar detta förhållande.

5.8.2 Slutord

En följdförståelse av det ovan utvecklade perspektivet blir att företagsbotsregleringen i och med 2006 års lagändringar inte kan antas bli effektiv – mer frekvent tillämpad – enbart med stöd av denna reform. Det kan på goda grunder förutsättas att regleringens ineffektivitet kvarstår även

---

³¹² Tankegången är inspirerad av Niklas Luhmanns teorier, exempelvis (1988).

efter utvidgningen av tillämpningsområdet: problematiken med att etablera ett klandervärt avsteg från en odefinierad och okänd norm kvarstår. I viss mening kan åklagarnas problem med att tillämpa regleringen sägas ha förvärrats då ett mål med lagändringen var att utvidga tillämpningsområdet från enbart fall av grov och allvarlig brottslighet till mindre allvarlig sådan, dvs. efter lagändringen skall företagsbot komma ifråga för brottslighet som ligger närmare ett icke-kriminaliserat och laglydigt agerande. Att fastslå vilket näringsidkarens agerande som skall anses vara klandervärd underlåtenhet att förhindra brott i verksamheten torde bli svårare ju mindre straffvärd den bakomliggande, primära, brottsligheten varit. Vid fall av grov brottslighet och allvarliga avvikelser från de regler som omgärdar näringsverksamheten torde det vara lättare att konstatera om näringsidkaren kan klandras för att brottet kunde äga rum. De klara fallen bereder sällan problem för rättstillämparna.

Eftersom företagsbotsreglerna de lege lata innehåller en ”egen gärning” och därmed ett ”eget brott” letar sig de välkända svårigheterna med att i näringsverksamhet konstatera brottslig gärning in i institutet, bakvägen och obemärkt. Denna aspekt av reglernas utformning, dess viktigaste egenskap, har underskattats av straffrättsdoktrinen.

Gällande rätt om företagsbot beskriver principiellt relationerna mellan flera subjekt, och i dessa relationer gäller i varierande utsträckning vikarierande ansvar. Näringsidkaren står i relation till gärningsmannen som begått brott i verksamheten, men näringsidkaren står även i samband med den agent som har att agera brottsförebyggande. Det är lika riktigt att påstå att näringsidkaren ådöms företagsbot för att gärningsmannen begått brott, som att påstå att näringsidkaren ådöms företagsbot för att näringsidkaren inte agerat skäligen brottsförebyggande. Ägaren till näringsverksamheten får obestridligen ansvara för brottslingens agerande, men i någon utsträckning ansvarar ägaren för (det bristande) agerandet som tillräknas verksamhetens funktionärer. Detta sistnämnda agerande, att tillåta brott, är inte brottsligt, men tydligen ändå klandervärt.

Fråga är om inte skäl föreligger för att straffrätten, vid formulerandet av delikt, måste översätta sina värdeutsagor till satser som kan förstås i ett ekonomiskt sammanhang. Företagsekonomin måste tas till hjälp för att formulera (kriminalisera) vad som är klandervärda gärningar, men även för att hjälpa straffrätten att identifiera (kalkylera) hur dessa gärningar sedan identifieras. Att på kriminaliseringsnivån formulera sig på sådant sätt att normerna blir begripliga i näringsverksamhet är inte att reducera straffrätten, utan i själva verket att upprätthålla dess effektivitet och rädda den från tandlöshet och amoral. Att begå brott är att orsaka kostnader, i en kontext bestående av näringsverksamhet. Beaktar straffrätten inte det sammanhang i vilket den verkar blir den irrelevant. Frågan om vem som är den skäligen brottsförebyggande ”economic man” måste straffrätten diskutera på dennes eget språk. Vad kan skäligen krävas av homo economicus, med andra ord; vilka krav kan ställas på economic man, utan att det krävs av honom att han upphör vara detta. Det måste erkännas och bejakas att den viktigaste problematiken förknippad med företagsboten är imperativet riktat mot näringsidkare att agera brottsförebyggande. Vidare måste straffrätten, vilken principiellt opererar genom att i lag beskriva gärningar och förse dessa med

en påföljd, för företagsbotens vidkommande återerövra sitt traditionella funktionssätt.³¹³ Det betyder att lagstiftaren och den rättsvetenskapliga doktrinen måste anstränga sig för att beskriva konturerna av vilka gärningar som avses omfattas av rekvisitet om skäligen brottsförebyggande åtgärder, gärningar som man alltså önskar klandra medelst företagsbot. Ett första steg i detta är att lämna därhän perspektivet att företagsbot är en sanktion för brott. Nyckeln till en effektiv företagsbotssanktion blir ytterst att ta ställning till vilket värde som skall fästas vid brottsförebyggande arbete i företagets verksamhet. En naturlig utgångspunkt för denna diskussion är graden av straffvärdhet i de befintliga kriminaliserade gärningar som kan begås i näringsverksamhet. Följdfrågan blir den om vilket värde som ligger förborgat i minskad risk för att dessa brott ska begås. Vidare gäller att avgöra vilken grad av brottsförebyggande som skall krävas, eller med andra ord, i vilken grad riskerna för brottslighet i näringsverksamhet skall minskas med stöd av hotet om företagsbot.³¹⁴ Således: skall företagsboten kunna bli ett effektivt sanktionshot, återstår viktiga frågor att besvara. Fråga är, för övrigt, om inte departementschefens ”ganska höga” krav istället bör formuleras i termer av ”höga” krav. Hursomhelst måste fler intressenter än näringsidkarna själva bjudas in till diskussion i dessa frågor.

---

³¹³ Jfr. Träskman, P. O. (1980) och (2002).

³¹⁴ Jfr. Nuotio, K. (1991) s. 3-20.

Käll- och litteraturförteckning

Förarbeten

Dir. 1995:95	Företagsbot
Ds Ju 1975:23	Vissa specialstraffrättsliga problem – Betänkande av utredningen (Ju 1956:42) rörande specialstraffrätten [Hans Thornstedt]
Ds Ju 1978:5	Företagsböter – En kartläggande undersökning av korporativt ansvar [Gunvor Bergström]
Ds Ju 1979:10	Företagsböter – Förslag till lagtexter [Gunvor Bergström]
Ds Ju 1981:3	Ekonomiska sanktioner vid brott i näringsverksamhet
Ds Ju 1984:5	Företagsbot – Delbetänkande av Kommissionen mot ekonomisk brottslighet
Ds 1993:15	Efter Lindome [Madeleine Leijonhufvud]
Ds 2001:69	Företagsbot
SOU 1944:10	Processlagberedningens förslag till lag om införande av nya rättegångsbalken m.m. Del II Motiv m.m. [Nathanel Gärde]
SOU 1956:55	Skyddslag – Strafflagberedningens slutbetänkande [Karl Schlyter]
SOU 1960:28	Förverkande på grund av brott – Betänkande av Hans Thornstedt [Bilaga 2 Förverkandepåföljder och juridiska personer – En genomgång av rättspraxis” (Hans Danelius)]
SOU 1976:1	Arbetsmiljölagen – Slutbetänkande avgivet av arbetsmiljöutredningen
SOU 1982:60	MBL i utveckling – Betänkande av Nya arbetsrättskommittén
SOU 1988:3	Arbetsolycka – ”Olycka” eller arbetsmiljöbrott – Betänkande av arbetsolycksutredningen
SOU 1988:7	Frihet från ansvar – Om legalitetsprincipen och om allmänagrunder för ansvarsfrihet – Slutbetänkande av Fängelsestraffkommittén [Martin Borgeke]
SOU 1989:64	Kommunalbot – Betänkande av kommunalansvarsutredningen
SOU 1993:27	Miljöbalk Del 1 – Huvudbetänkande av Miljöskyddskommittén
SOU 1993:59	Ny marknadsföringslag – Slutbetänkande av Marknadsföringsutredningen
SOU 1993:81	Översyn av arbetsmiljölagen – Betänkande av Utredningen om översyn av arbetsmiljölagen

SOU 1995:1	Ett renodlat näringsförbud – Betänkande av Näringsförbudsutredningen
SOU 1995:44	Aktiebolagets organisation – Delbetänkande av Aktiebolagskommittén
SOU 1996:185	Straffansvarets gränser – Betänkande av straffansvarsutredningen Del I: överväganden och förslag, Del II: Bilagor [Martin Borgeke]
SOU 1997:123	Ett effektivare näringsförbud – Betänkande av Näringsförbudslagsutredningen
SOU 1997:127	Straffansvar för juridiska personer – Betänkande av Företagsbotsutredningen (Del A och B) [Dag Victor]
SOU 2001:1	Ny aktiebolagslag – Slutbetänkande av Aktiebolagskommittén
SOU 2000:88	Organiserad brottslighet, hets mot folkgrupp, hets mot homosexuella, m.m. – Straffansvarets räckvidd – Betänkande av Kommittén om straffansvar för organiserad brottslighet m.m.
SOU 2002:50	Miljöbalken under utveckling. Ett principbetänkande – Delbetänkande av Miljöbalkskommittén
SOU 2004:37	Miljöbalkens sanktionssystem och hänsynsregler – Delbetänkande av Miljöbalkskommittén
SOU 2007:8	Nya förutsättningar för ekobrottsbekämpning – Betänkande av Utredningen om översyn av Ekobrottsmyndigheten
prop. 1975:103	med förslag till ny aktiebolagslag m.m.
prop. 1976/77:123	med förslag till konsumentkreditlag m.m.
prop. 1976/77:137	om ändring i lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet
prop. 1984/85:110	om konsumenttjänstlag
prop. 1985/86:23	om ändring i brottsbalken m.m. (företagsbot)
prop. 1986/87:6	om förverkande m.m.
prop. 1987/88:120	om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)
prop. 1990/91:140	Arbetsmiljö och rehabilitering
prop. 1994/95:10	Miljöbalk
prop. 1997/98:45	Miljöbalk
prop. 1997/98:99	Aktiebolagets organisation
prop. 1998/99:32	EU-bedrägerier och korruption
prop. 1999/2000:2	Inkomstskattelagen – Del 2 Författningskommentar
prop. 1999/2000:85	Sveriges tillträde till vissa internationella överenskommelser för bekämpande av penningförfalskning m.m.
prop. 2001/02:99	Sveriges antagande av rambeslut om åtgärder för att bekämpa människohandel

prop. 2001/02:135	Sveriges antagande av rambeslut om bekämpande av terrorism
prop. 2002/03:49	Nya förmånsrättsregler
prop. 2002/03:146	Sveriges tillträde till Förenta nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet
prop. 2003/04:12	Sveriges antagande av rambeslut om åtgärder för att bekämpa sexuellt utnyttjande av barn och barnpornografi
prop. 2003/04:70	Europarådets straffrättsliga konvention om korruption, m.m.
prop. 2003/04:92	Sveriges antagande av rambeslut om tillämpning av principen om ömsesidigt erkännande på bötesstraff
prop. 2003/04:147	Sveriges antagande av rambeslut om minimibestämmelser för brottsrekvisit och påföljder för olaglig narkotikahandel
prop. 2003/04:164	Sveriges antagande av rambeslut om angrepp mot informationssystem
prop. 2004/05:85	Ny aktiebolagslag
prop. 2004/05:138	Sveriges tillträde till FN:s tilläggsprotokoll mot människosmuggling
prop. 2004/05:157	Antagande av rambeslut om straffrättsliga regler vid föroreningar från fartyg
prop. 2005/06:59	Företagsbot
prop. 2005/06:209	Straffrättsliga regler mot förorening från fartyg
prop. 2006/07:74	Sveriges tillträde till Förenta nationernas konvention mot korruption
Skr. 2003/04:178	Handlingsplan mot den ekonomiska brottsligheten
JuU 1981/82:53	Justitiekottets betänkande om ekonomiska sanktioner vid brott i näringsverksamhet
JuU 1985/86:13	Justitiekottets betänkande om företagsbot (prop. 1985/86:23 jämte motioner)
JuU 2005/06:13	Företagsbot

Doktrin

- Ahlberg, K. (1992) *Straffbart i arbetsmiljön – Om ansvar, delegering och aktsamhet* Stockholm: Arbetarskyddsmyndigheten
- Ahlberg, K. (1994) *Ansvar och aktsamhet i arbetsmiljön – Med rättsfallsexempel* Stockholm: Arbetarskyddsmyndigheten
- Ahlberg, K., Ericson, B., Holmgren, L. (2005) *I lagens anda – En handbok i arbetsmiljörätt* Stockholm: Prevent
- Alexius, K. (1995) ”Något om äganderätt, angrepp på egen rättssfär och en eventuell kriminalisering av prostitution” i SvJT 1995 s. 597

- Andersson, U. (2004) *Hans (ord) eller hennes? – En konsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp* Lund: Bokbox Förlag
- Arbetskyddsmyndigheten (1986) ”3A – ansvar – arbetsmiljö – arbetsledning” Stockholm: Arbetskyddsmyndigheten
- Arvidsson, M. G., Jeppsson, P., Jonasson, M. (1984) *Arbetsgivarens arbetsmiljöansvar – omfattning och placering* Stockholm: Arbetskyddsmyndigheten
- Asp, P. (1998) (diss.) *EG:s sanktionsrätt – Ett straffrättsligt perspektiv* Uppsala: Iustus Förlag
- Bendegård, U. (1990) *Ansvar för säkerhet och miljö 2: a upplagan* Tyresö: Operativt ledarskap AB
- Bergsåker, T. (1990) ”Bot og inndragning, renter og inflasjon” i Christie, N. et al. (red.) (1990) ... *den urett som ikke rammer deg selv – Festschrift till Anders Bratholm 70 år* Oslo: Universitetsforlaget
- Bixby, M. B. (1990) ”Was it an Accident or Murder? New Thrusts in Corporate Criminal Liability for Workplace Deaths” i *Labor Law Journal* July 1990 vol. 41, issue 7 s. 417-423
- Cars, T. (2001) *Mutbrott, bestickning och korruptiv marknadsföring* Institutet mot mutor – skrift nr 4 Andra upplagan Stockholm: Norstedts Juridik
- Dahlqvist, A.-L., Holmquist, R. (2004) *Brotten i näringsverksamhet Ekobrott 2* Stockholm: Norstedts Juridik
- Danelius, H. (2002) *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna* Andra upplagan Stockholm: Norstedts Juridik
- Darpö, J. (2003) ”Miljörätt och Europakonventionen” i Michanek, G., Björkman, U. (red.) (2003) *Miljörätten i förändring: en antologi* Rättsfondens skriftserie Uppsala: Iustus
- Diesen, C. (1994) *Bevisprövning i brottmål* Stockholm: Norstedts Juridik
- Dotevall, R. (1999) *Bolagsledningens skadeståndsansvar* Stockholm: Norstedts Juridik
- Ekelöf, P. O., Edelstam, H., Boman, R. (1998) *Rättegång* Femte häftet Sjunde bearbetade upplagan Institutet för rättsvetenskaplig forskning XLVI Stockholm: Norstedts
- Emanuelsson Korsell, L. (2000) ”Ekobrott, liksom!” i SvJT 2000 s. 932-967
- Fleischer, R., Kaarto, M. (red.) (2005) *Copy Me – Samlade texter från Piratbyrån* Stockholm: Roh-nin Förlag
- Frick, K., et al (red.) (2000) *Systematic Occupational Health and Safety Management Perspectives on an International Development* Oxford: Pergamon/Elsevier
- Frostberg, C. (2005) *Arbetsmiljöansvar och straffansvar – två helt olika saker* Fjärde upplagan Stockholm: Arbetsmiljöverket
- Garoupa, N. (2000) ”Corporate Criminal Law and Organization Incentives: A Managerial Perspective” i *Managerial and Decision Economics* vol. 21, No. 6 (sep., 2000) s. 243-252
- Geis, G., DiMento, J. F. C. (2002) ”Empirical Evidence and the Legal Doctrine of Corporate Criminal Liability” i *American Journal*

- of Criminal Law; Summer 2002, Vol. 29 Issue 3, s. 342-375
- Greve, V. (1997) "Tendenser i det strafferetlige system" i SvJT 1997 s. 597-618
- Grönqvist, H. (1990) "Företagsstraff i Finland" i Christie, N. et al. (red.) (1990) ... *den urett som ikke rammer deg selv – Festskrift till Anders Bratholm 70 år* Oslo: Universitetsforlaget
- Haagensen, K. (1980) "Økonomisk vekst gjennom økonomisk 'kriminalitet' – Om normbrudd ved vannkraftutbygging" i Retfaerd 3. årg., nr. 9 1980 s. 25-42
- Harbour, L. J., Johnson, N. Y. (2006) "Can a Corporation Commit Manslaughter? Recent Developments in the United Kingdom and the United States" i Defense Counsel Journal July 2006 vol. 73, issue 3 s. 226-234
- Hecksher, S. (1979) "Modern økonomisk brottslighet" i NTfK 1979-80 s. 27-36
- Henning, A. (1987) "Om forskning angående lagreglers samhälleliga funktioner" i SvJT 1987 s. 386-389
- Heuman, L. (1992) "Högsta domstolens prejudikatnedbrytande verksamhet" i Heuman, L. (red.) (1992) *Festskrift till Per Olof Bolding* Stockholm: Juristförlaget
- Hydén, H. (1993) "Att hugga i sten utan att gå bet" i Nyström, B. (red.) (1993) *Den svenska arbetsrätten i ett nytt Europa – Vänbok till Sten Edlund* Stockholm: Carlssons
- Hydén, H. (2002) *Rättssociologi som rättsvetenskap* Lund: Studentlitteratur
- Isekskog, T. (2004) *Arbetsmiljöansvar* Tionde upplagan Stockholm: Norstedts Juridik
- Isekskog, T. (2006) *Företagsbot – en sanktion vid brott i näringsverksamhet* Stockholm: Thomson Fakta AB
- Jareborg, N. (1995) "Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik" i Victor, D. (red.) (1995) *Varning för straff – Om vådan av den nyttiga straffrätten* Stockholm: Norstedts Juridik
- Jareborg, N., Zila, J. (2000) *Straffrättens påföljdslära* Stockholm: Norstedts Juridik
- Jareborg, N. (2001) *Allmän kriminalrätt* Uppsala: Iustus Förlag
- Jareborg, N. (2004) "Rättsdogmatik som vetenskap" i SvJT 2004 s. 1-10
- Johansson, B., Frick, K., Johansson, J. (red.) (2004) *Framtidens arbetsmiljö- och tillsynsarbete* Lund: Studentlitteratur
- Jönsson, S. (2004) (diss.) *Straffansvar och modern brottslighet – En idékritisk studie av straffansvar för juridiska personer* Uppsala: Iustus Förlag
- Kalte, J. (1998) *Specialstraffrätt – Kommenterade rättsfall för brottmålsjurister* Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Karlmark, S. (1999) *Miljörätt ur straffrättsligt perspektiv* Andra upplagan Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Karlmark, S. (2004) "Är miljöbalkens straffbestämmelser ändamålsenliga?" i JT 2004-05 s. 230-248
- Karlmark, S. (2006) "Miljöstraffrätten i förvandling" i Ny Juridik nr. 2 2006 s. 41-61

- Khanna, V. S. (1996) "Corporate Criminal Liability: What Purpose Does It Serve?" i Harvard Law Review May 1996 Vol. 209, Issue 7 s. 1477-1534
- Lahti, R. (1985) "Om allokering av företagarens straffansvar" i Jareborg, N., Träskman, P. O. (red.) (1985) *Skuld och ansvar – Straffrättsliga studier tillägnade Alvar Nelson* Skrifter från Juridiska fakulteten i Uppsala nr. 2 Uppsala: Iustus förlag/Juridiska Föreningen i Uppsala
- Lahti, R. (2002) "Om fördelning av straffansvar i samfund och regleringen av den" i Asp, P., Herlitz, C. E., Holmqvist, L. (red.) (2002) *Flores juris et legum – festskrift till Nils Jareborg* Uppsala: Iustus förlag
- Larsson, B. (2005) "Patrolling the corporation – the auditors' duty to report crime in Sweden" i International Journal of the Sociology of Law No. 33, 2005, s. 53-70
- Lehtonen, A. (1977) "Straffrättsligt ansvar i samfund de lege lata" i NTfK 1977 s. 273-278
- Leijonhufvud, M. (2007) *Trolöshet mot huvudman – Straffansvar vid förtroendebrott, särskilt i aktiebolag* Institutet för rättsvetenskaplig forskning CLXXXIX Stockholm: Norstedts Juridik
- Lernestedt, C., Hamdorf, K. (1999) "Sexköpskriminaliseringen – till skydd av vad? – del I" i JT 1999-00 s. 846-858
- Lernestedt, C., Hamdorf, K. (2000) "Sexköpskriminaliseringen – till skydd av vad? – del II" i JT 2000-01 s. 111-131
- Lindberg, G. (1997) "Om åklagareetik" i SvJT 1997 s. 197-221
- Lindholm, P. H. (1989) *Grupptalan – Det anglo-amerikanska class actioninstitutet ur svenskt perspektiv* Institutet för rättsvetenskaplig forskning CXXXI Stockholm: Norstedts
- Luhmann, N. (1988) "The Unity of the Legal System" i Teubner, G. (ed.) (1988) *Autopoietic Law: a new approach to law and society* Berlin: Gruyter
- Lundkvist, P. (2002) "Kan straffrättsligt ansvar delegeras?" i Asp, P., Herlitz, C. E., Holmqvist, L. (red.) (2002) *Flores juris et legum – festskrift till Nils Jareborg* Uppsala: Iustus förlag
- Löfgren, E. (1992) *Arbetsmiljöansvar och lokalt arbetsmiljöarbete – En sammanfattning med rättsfallsöversikt* Stockholm: Publica
- Löfmarck, M. (1982) "Ekonomisk brottslighet i Sverige: Skattebrottsligheten i fokus" i NTfK 1982 s. 161-177
- Matningsdal, M. (1996) "Straffansvar for företag" i JV 31 årg. 1996 nr. 2 s. 98-115
- Mattson, L. G. (1992) *Insiderbrott och andra informationsbrott* Stockholm: Rabén & Sjögren
- Myhrman, J., Petré, G., Strömholm, S. (1987) *Marknadsekonomins rättsliga grundvalar* Stockholm: AB Timbro
- Nelson, A. (1987) "Slag i luften mot brottsligheten?" i NTfK 1987 s. 193-212
- Nelson, A. (1990) *Kriminalpolitik och ingripanden vid brott 14: e upplagan* Uppsala: Iustus Förlag

- Neumann Vu, S. (2004) "Corporate Criminal Liability: Patchwork Verdicts and the Problem of Locating a Guilty Agent" i *Columbia Law Review* 2004 Vol. 104 s. 459-495
- Nuotio, K. (1991) "Kan straffrätten användas för miljöskydd?" i *Retfaerd* nr. 52 1991 s. 3-20
- Peczenik, A. (1995) *Vad är rätt? Om demokrati, rättsäkerhet, etik och juridisk argumentation* Institutet för rättsvetenskaplig forskning CLVI Stockholm: Norstedts Juridik
- Perhard, L. (1991) "HD friade förman i arbetsplatsolycka" i *TSA* 1991 nr. 5, s. 194-197
- Persson, J. (1997) *Straffansvar inom företag 3: e upplagan* Stockholm: Industriförbundet
- Posner, R. A. (1986) *Economic Analysis of Law* Third edition Boston/Toronto: Little, Brown and Company
- Ragnemalm, H. (1992) "Husrannsakan och företagsbot" i *FT* 1992 s.145-183
- Renborg, O. (1992) *Arbetsmiljörätt i praktiken – Roll- och ansvarsfördelning på arbetsplatsen* Stockholm: Arbetarskyddsmyndigheten
- Sandgren, C. (2004) "Om teoribildning och rättsvetenskap" i *JT* 2004-05 s. 297-333
- Sandgren, C. (2005) "Är rättsdogmatiken dogmatisk?" i *TfR* nr. 4-5 2005 s. 648-656
- Sandström, T. (1990) "Om miljöbrottslighet och straffansvar i företag" i *JT* 1990-91 s. 566-576
- Sandström, T. (1979) *Privatjustis mot anställda* Lund: Juridiska föreningen/Studentlitteratur
- Sandström, T. (2007) *Svensk aktiebolagsrätt* Andra upplagan Stockholm: Norstedts Juridik
- Sigeman, T. (2006) *Arbetsrätten – En översikt* Fjärde reviderade upplagan Stockholm: Norstedts Juridik
- Skogh, G. (1977) *Priser, skadestånd och straff* Lund: LiberLäromedel
- Slettan, S. (1980) "Straffansvaret for handlinger som blir begått på vegne av bedrifter som er organisert som juridiske personer – noen hovedtrekk" i *Lov og Rett* 1980 s. 499-533
- Stattin, D. (2006) "Perspektiv på Enron" i *JT* 2006-07 s. 259-272
- Strahl, I. (1950) "Den femte nordiska kriminalrättskonferensen" i *SvJT* 1950 s. 999
- Strömberg, T. (1949) (diss.) *Om konfiskation som brottspåföljd* Lund: C. W. K. Gleerup
- Svenska Akademiens *Ordlista över det svenska språket* 11 upplagan 1986 Stockholm: Norstedts
- Svernlös, C. (2006) *Svensk kod för bolagsstyrning – Med kommentarer för praktisk tillämpning* Andra upplagan Stockholm: Norstedts Juridik
- Takala, H., Träskman, P. O. (1980) "Cellulosafabriken Lievestuore – Ett klassiskt exempel på ekonomins kriminalitet" i *Retfaerd* 3. årg., nr. 9 1980 s. 43-54
- Thomasson, E. (1948) "Kan gevär förklaras förverkat på grund av brott,

- som annan än ägaren begått?” i SvJT 1948 s. 378-381
- Thornstedt, H. (1948) *Om företagaransvar – Studier i specialstraffrätt* (diss.) Stockholm: Aktiebolaget nordiska bokhandeln i distribution
- Thornstedt, H. (1950) *Företagaransvar* Stockholm: Sveriges Industriförbund
- Thornstedt, H. (1965) *Företagarens straffansvar* Stockholm: Industriförbundets förlag
- Thornstedt, H. (1965a) ”Objektivt straffansvar” i JV 1965 s. 109-125
- Thornstedt, H. (1976) *Företagarens straffansvar* Stockholm: Scandinavian University Books
- Thornstedt, H. (1982) ”Straffrättsligt ansvar inom näringslivet i Sverige” i Bratholm, A., Christie, N., Opsahl, T. (red.) (1982) *Lov og frihet – Festskrift till Johs. Andenaes* Oslo: Universitetsforlaget
- Thornstedt, H. (1990) ”Vem bär ansvaret för medicinsk-teknisk felbehandling? – ett svenskt dilemma” i Christie, N. et al. (red.) (1990) ... *den urett som ikke rammer deg selv – Festskrift till Anders Bratholm 70 år* Oslo: Universitetsforlaget
- Toftegaard Nielsen, G., Strandbakken, A., Träskman, P. O. (2003) ”Om selskabsansvar i Norden” i NTfK 2003 s. 1-27
- Toftegaard Nielsen, G. (1990) ”Selskabers strafansvar i erhvervsstrafferetten” i Christie, N. et al. (red.) (1990) ... *den urett som ikke rammer deg selv – Festskrift till Anders Bratholm 70 år* Oslo: Universitetsforlaget
- Träskman, P. O. (1977) ”Straffrättsligt ansvar i samfund de lege ferenda” i NTfK 1977 s. 257-272
- Träskman, P. O. (1979) ”En modell för forskning av ekonomins kriminalitet” s. 51-60 i BRÅ-Rapport (Utvecklingsenheten) 1979:1 ”Ekonomins brottslighet – Rapport från en konferens den 12 och 13 februari 1979 i Stockholm”
- Träskman, P. O. (1980) ”Den straffrättsliga regleringens betydelse för bevarandet av Östersjöns marina miljö” i JFT 1980 s. 48-80
- Träskman, P. O. (1983) ”Straffrätt och ekonomisk brottslighet” i Wallén, P.-E., et al. (red.) (1983) *Festskrift till Hans Thornstedt* Stockholm: PA Norstedt och Söners förlag
- Träskman, P. O. (1984) ”Brottspåföljder och brottmålsförfarandet – rättsutvecklingen i Finland och Sverige under femtio år” i SvJT 1984 s. 826-840
- Träskman, P. O. (1992) *Miljöbrott och kontroll av miljöbrottslighet* Publikationer från institutionen för straff- och processrätt vid Helsingfors universitet A:5 Helsingfors: Universitetstryckeriet
- Träskman, P. O. (1993) ”Finsk krönika” i NTfK 1993 s. 120-153
- Träskman, P. O. (2002) ”Straffrättens förutsättningar och begränsningar som styrmedel av miljöskadlig verksamhet” i NTfK 2002 s. 1-15
- Träskman, P. O. (2004) ”Förbudet mot dubbelbestraffning och skillnaden mellan brottslig gärning och brott” i JT 2004-05 s. 862-872

- Undén, Ö. (1928) "Några synpunkter på begreppsbildning inom juridiken" i *Festskrift tillägnad Axel Hägerström den 6 september 1928* av Filosofiska och Juridiska föreningarna i Uppsala Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A-B
- van Dijk, P. et al. (2006) (red.) *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights* Fourth edition Antwerpen/Oxford: intersentia
- Victor, D. (1998) "Ansvar utan klander? Några tankar om straffansvar för juridiska personer" i NTfK 1998 s. 368-378
- Vinding Kruse, S. (1984) "Strafferetligt ansvar uden skyld" i NTfK 1984 s. 197-206
- Warnling-Nerep, W. (1992) "Är tilläggsavgiften vid olovligt byggande en 'vinsteliminierande' sanktionsavgift? Några reflektioner över problemet att fördela obefintlig vinst och behovet av jämkning som en 'säkerhetsventil'" i JT 1992-93 s. 957-969
- Warnling-Nerep, W. (1993) "Behövs sanktionsavgifter under 1990-talet? Tillika en kritisk granskning av Åklagarutredningens betänkande (SOU 1992:61)" i JT 1993-94 s. 945-962
- Warnling-Nerep, W. (1995) "Skall kommunpolitiker bestraffas för kommunens bristfälliga resurser?" i JT 1995-96 s. 592-602
- Wennberg, S. (2002) "Företagsledares ansvar för brott som begås i verksamheten" i Asp, P., Herlitz, C. E., Holmqvist, L. (red.) (2002) *Flores juris et legum – festskrift till Nils Jareborg* Uppsala: Iustus förlag
- Wennberg, S. (2003) "Är kriminalisering en relevant metod för den kommersiella rättens efterlevnad?" i JT 2003-04 s. 599-607
- Westberg, P. (2000) "Prejudikattolkningens ABC" i Numhauser-Henning, A. (utg.) (2000) *Normativa perspektiv – Festskrift till Anna Christensen* Lund: Juristförlaget i Lund
- Wilhelmsson, T. (2001) *Senmodern ansvarsrätt – Privaträtt som redskap för mikropolitik* Uppsala: Iustus förlag
- Zila, J. (1992) (diss.) *I stället för straff – Sanktionsavgifter som kriminalpolitiskt medel mot bagatellbrottslighet* Stockholm: Juristförlaget
- Zila, J. (2005) "Sverker Jönsson, Straffansvar och modern brottslighet. En idékritisk studie av straffansvar för juridiska personer. Iustus Förlag, Uppsala 2004, 248 s." i JT 2005-06 s. 465-467

Rapporter, övriga betänkanden

- Arbetsmiljöverket Rapport 2005:1 "Internkontroll av arbetsmiljön och Systematiskt arbetsmiljöarbete i brottmålsdomar 1995-2004", av Per Parissay
- Arbetsmiljöverket/Sveriges officiella statistik "Arbetsmiljöstatistik. Rapport 2006:4. Arbetssskador 2005 – Preliminära uppgifter"
- Arbetsmiljöverket/Åklagarmyndigheten (mars 2006) "Diskussioner om att arbetsmiljöbrott Rapport från Arbetsmiljöverkets och Åklagarmyndighetens seminarium 27-28 september 2005"
- BRÅ 1977:7 Nytt straffsystem. Idéer och förslag Arbetsgruppen rörande

kriminalpolitik

Ekobrottsmyndigheten Årsredovisning 2006

Forhandlingar på det tyvende Nordiske Juristmöte i Oslo den 23.-25. August 1954 [Bilaga IV "Konfiskation som fölge av lovovertraedelse" av Stephan Hurwitz]

Förhandlingerne på Det syvogtyvende nordiske juristmöde i Reykjavik den 20.-22. august 1975 s. 69-99 [Bilaga II "Straffrättsligt skydd mot ekonomisk kriminalitet" av Hans Thornstedt]

Kriminalretskonferencen i Reykjavik i NTfK 1950 s. 260-266

Modern strafflagstiftning. Finskt-svenskt symposium i Åbo 29-30 augusti 1977 "Diskussionsinlägg vid symposiet om modern strafflagstiftning" i NTfK 1977 s. 295-307

NU 1975:5 Bötesstraffet – Betänkande avgivet av Nordiska straffrättskommittén

NU 1986:2 Företagsböter [Yhteisösakko] – Betänkande avgivet av Nordiska straffrättskommittén

Rättsfonden (1986) *Ekonomisk brottslighet och rättssäkerhet* Rättsfondens skriftserie Stockholm: Liber/Rättsfonden

Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum Malmö, Miljöbrottsenheten (Juni 2006) "Nya regler om företagsbot" RättsPM 2006:19

Artiklar. Internet

Arbetarskydd, 2005 nr. 6, s. 20 "Svårt att få någon dömd för grovt arbetsmiljöbrott", P. Thuresson

Arbetarskydd, 2006 nr. 11, s. 20-23 "Marknaden styr arbetsmiljön", E. Okumus

Dagens Nyheter 06-06-30 "Nya åtal i Systembolagshärvan", S. Kihlström

Dagens Nyheter 07-02-09 "Storbolagens vinster 26 procent högre", M. Rörbecker

Lag & Avtal, 1982 nr. 2, s. 7-11, "Arbetsmiljön ytterst VDs bord – Men sätt på papper vem som har ansvar för vad", M. Edling, A. Winther

Lag & Avtal, 1983 nr. 6, s. 28-29, "Domstolarna dömer mildare än lagstiftaren avsett", debattartikel av S. Styring

Lag & Avtal, 1988 nr. 3, s. 8-11, "Fel lag används mot fel person", M. Hagerman

Lag & Avtal, 1988 nr. 5, s. 20, "Krångla inte till arbetsmiljöansvaret!", debattartikel av T. Iseskog

Lag & Avtal, 1988 nr. 6, s. 39-40, "Arbetsmiljöansvar är tyvärr inte så enkelt", debattartikel av N. Jareborg

Sydsvenska Dagbladet 04-06-16 "Åsensandalen riskerar upprepas", S. Strömkvist

http://www.av.se/dokument/statistik/dodsfall/2005/dodsolyckor_kon_arbetsagare_1955-2005.pdf Hämtat den 14 november 2006, kl. 18.15

http://www.scb.se/templates/Standard___36175.asp Hämtat den 14 november 2006, kl. 18.21

http://www.scb.se/templates/tableOrChart____23044.asp Hämtat den 14 november 2006, kl. 18.27

Otryckt material: Justitiedepartementet

- Justitiedepartementet dnr. Ju 79-1146 [Sammanställning av remissyttranden] Regeringsbeslut nr. 9, 1982-03-04, prop. 1981/82:142
- Justitiedepartementet dnr. 85-725 [Sammanställning av remissyttranden], prop. 1985/86:23 [Se TSA 1984 s. 327 för Advokatsamfundets remissvar]
- Justitiedepartementet 2000-02-29 dnr. Ju1997/3660 Straffansvar för juridiska personer – Betänkande av Företagsbotsutredningen (SOU 1997:127) – Sammanställning av remissyttranden [Se Tidskrift för Sveriges Domareförbund 1998 nr. 2 s. 39-42 för Sveriges Domareförbunds remissvar]
- Justitiedepartementet [odaterad] dnr. Ju1997/3660/L5
Departementspromemorian Företagsbot (Ds 2001:69) –
Sammanställning av remissyttranden
- Justitiedepartementet, Promemoria, 041003, Sveriges kommentarer till kommissionens grönbok om tillnärmning, ömsesidigt erkännande och verkställighet av straffrättsliga påföljder i EU

Rättspraxis. Myndighetspraxis

NJA 1988 s. 191   RH 1992:73
NJA 1991 s. 247   RH 1999:84
NJA 1991 s. 783   RH 2004:54
NJA 1999 s. 87
NJA 2001 s. 579   RÅ 2004 ref. 68
NJA 2005 s. 109
NJA 2005 s. 596   MD 1997:17
NJA 2006 s. 188

JO 1992/93 s. 163

MÖD 2001 DM 27   MÖD 2001 DM 29
MÖD 2001 DM 28   MÖD 2001 DM 30

Varbergs tingsrätt, dom av den 7 februari 1997, målnr. B 71-96
Hovrätten för Västra Sverige, dom av den 28 juni 1999, målnr. B 263-97

JK 1992-12-23, dnr. 2903-91-90 ”Uppdrag rörande bestämmelserna om
olaga våldsskildring”

JK 1996-02-28, dnr. 706-96-32 ”Promemoria om vissa frågor rörande
yttrandefrihetsbrottet olaga våldsskildring m.m. –
Justitiekanslerns erfarenheter och synpunkter”

Council of Europe – Committee of Ministers Recommendation No. R (88)
18 Concerning Liability of Enterprises Having Legal
Personality for Offences Committed in the Exercise of their
Activities [Av den 20 oktober 1988]

KOM(2001) 715 [slutlig] [Sv] 01-12-11 Grönbok om straffrättsligt skydd av
Europeiska gemenskapens ekonomiska intressen och
inrättande av en europeisk åklagare

KOM(2001) 771 [slutlig] [Sv] 01-12-13 Rapport från kommissionen
baserad på artikel 11 i rådets rambeslut av den 29 maj 2000
om förstärkning av skyddet mot förfalskning i samband med
införandet av euron genom straffrättsliga och andra påföljder

KOM(2004) 334 [slutlig] [Sv] 04-04-30 Grönbok om tillnärmning,
ömsesidigt erkännande och verkställighet av straffrättsliga
påföljder i Europeiska unionen. Framlagd av Europeiska
Gemenskapernas Kommission

KOM(2006) 174 [slutlig] [Sv] 06-04-26 Grönbok om oskuldspresumtion